

GORGON

Kültür - Tarih - Araştırma Dergisi
3 ayda bir, ayın 15'inde yayımlanır.
www.gorgondergisi.org

Şubat 2018
Sayı: 2

GORGON

**Genel Yayın Yönetmeni ve
İmtiyaz Sahibi:**
Arman Tekin

Yazı İşleri Sorumlusu:
Büşra N. Erturan

Sayı Editörleri:
Serkan Alpkaya
Büşra N. Erturan

Dergi Tasarımı:
Umut Yıldırım

Logo Tasarımı:
Burak Sanatçı

Ön Kapak Görseli:
Büşra N. Erturan
Mustafa Erturan

Arka Kapak Görseli:
Osman Nuri Yüce
"Bergama - Akropol"

E-Posta:
gorgondergisi@gmail.com

İnternet Sitesi:
www.gorgondergisi.org

KONUK YAZAR

**Arkeolojide Marksist Teorinin
Kökleri Üzerine Bir İnceleme**

5

Yard. Doç. Dr. Soner Akın, Çev. Haşim Durak

İNSANLIK TARİHİ

Anicia Iuliana

19

Elif Naz Şengün

**İsyandan Sorumlu Devlet Paşası
Abaza Mehmet Paşa**

37

Cemal Özer

ARAŞTIRMA

İnsan ve İklim

44

Arman Tekin

**Cittaslow ve Kültürel
Mirasın Yaşatılması**

56

Mehmetcan Soyluoğlu

**Psikotarihsel Açidan
Çocuk Yetiştirme Stilleri**

62

İpek Türel

**Antropolojinin Fenomen
Kavramlarından Büyü**

71

Rabia Yenice

Çağan Irmak'ın Masalları

78

Özgecan Bulut

Spoorloos

82

Deniz Gökhan Gel

GORGON *Dinlenme Tesisleri*

36

55

61

77

89

Hazırlayan: Osman Nuri Yüce

KÜLTÜR

90 Aklın Gücü, Kılıcın Keskin Tarafı

Büşra Erturan

105 İşgal II

Drake T. Wolfgang

117 Malatr Lewifordun Kronikleri: Sokaklar ve Lağımlar

Atheras

NE RESTORE EDEYİM ABİME?

Bursa'da bulunan Sinan Paşa Külliyesi'nin 435 yıllık duvarları, 'restorasyon için malzeme taşıyan kamyonlar bölgeye rahat girebilsin' diye yıkıldı...

Bu kültür varlığını harfiyat kamyonlarına yükleyerek tamamen kaldırmadıkları için, ne kadar teşekkür etsek az...

Sunus

Sevgili Gorgonlar;

İlk sayısını 15 Kasım 2017 tarihinde yayımladığımız dergimizin, ikinci sayısı ile sizlerle buluşmanın mutluluğu içindeyiz.

Dergimiz, gündelik hayat içinde sığınabildiğimiz ve kendimizi ifade edebildiğimiz bir mecra oldu. Gorgon'un ismini, yazarlarını ve okuyucularını çok sevdik. Umuyoruz ki, sizin için de aynı şeyler geçerlidir...

Bu sayımızda, geçen sayımızdaki gibi üç ana başlığın yanına bir de geleceğe dönüştürüp ilk yazı olarak yer vereceğimiz *"Konuk Yazar"* kısmını ekledik. İlk sayımızda bizimle birlikte olan Dr. Neşe Yıldırım'ın ardından bu sayıda Yard. Doç. Dr. Soner Akın, *"Arkeolojide Marksist Teorinin Kökleri Üzerine Bir İnceleme"* yazısıyla dergimize konuk oldu. Yazısını bizimle paylaşıp çevirmemize izin veren değerli Hocamıza teşekkür ederiz.

"İnsanlık Tarihi" bölümünde Bizans'tan Anicia Iuliana'nın sanata ve bilime olan katkılarını ve Osmanlı'dan da oldukça sıradışı bir isme, Abaza Mehmed Paşa'ya değindik.

"Araştırma" bölümünde; önemini ve etkilerini yeni yeni anladığımız iklimden *Cittaslow*'un kültürel mirasa olan katkılarına; *çocuk yetiştirme stillerinin* tarihinden günümüzde dahi çekiciliğini kaybetmemiş bir konu olan *büyükün antropolojik incelemesine*; Türkiye Sineması'nın önemli yönetmenlerinden *Çağan Irmak'a* ve Hollanda-Fransa yapımı olan *Spoorloss* filmine değindik.

"Kültür" bölümünde ise; ilk sayımızda yer alan *"İşgal"* ve *"Malatr Lewifordun"* yazılarının ikincisine ve yeni bir fantastik hikayeye, *"Aklın Gücü, Kılıcın Keskin Tarafı"*na yer verdik.

Ayrıca bu sayıda, UNESCO fotoğrafçısı ve Etnolog Osman Nuri Yüce'nin 5 fotoğrafına *"Gorgon Dinlenme Tesisleri"* başlığıyla dergimizin farklı farklı sayfalarında yer verdik. Bu sayfalarda, görsel ziyafet eşliğinde dinlenmenizi umuyoruz.

İlk sayımıza ve internet sitemizdeki paylaşımlarımıza gelen olumlu tepkiler ve aramıza yeni katılan arkadaşlarımız (Gorgiler) bizlere bu sayının hazırlık aşamasında güç verdi. Yazar ve çevirmenlerimize, teknik ekibimize ve siz sevgili okuyucularımıza içtenlikle teşekkür ederiz.

GORGON

Arkeolojide Marksist Teorinin Kökleri Üzerine Bir İnceleme¹

Yazar: Soner Akın²

Çevirmen: Haşim Durak

1. Giriş

Günümüzdeki bilimsel araştırmalar, arkeologların hangi alanlarda çalışma yapacağını belirlenmesinden ziyade belirli alanlardaki insan aktivitelerinin dağılımı ile ilgili değişikliklerin ve örüntülerin yanı sıra insanlar ve onları çevreleyen koşullarla birlikte mevcut doğal kaynaklar arasındaki ilişkilerin incelenmesi üzerine yoğunlaştığını göstermektedirler.³ Gerçekten de arkeolojik çalışmanın misyonunda bahsedilen, bu gelişen bakış açısı, temellerini bir yüzyıl önce ortaya çıkan Marksist arkeolojinin gelişmesiyle bulmuştur. Bu bakımdan, Marksist arkeolojinin evrimsel adımlarına ve katkı sağlayanlarına bakmak, bize bu sorunun arkasındaki mantık hakkında kısa bir görüş sunabilir.

Gordon Childe, entelektüel alandaki insanlar için Marksist arkeolojinin katkıcısı olan difüzyon⁴ arkeoloğu olarak görülebilir. Daha yakın zamanlarda difüzyonu hızlandıran diğer bir hareket 1980-1990 arasında ortaya çıkan post-süreçsel arkeolojidi⁵. Bilindiği gibi, arkeolojik topluluk içinde Marksist arkeoloji bir kere daha popülerleşti.

Marksizme yakından bakıldığında, aslında üç bağlantılı düşünceden oluştuğunu kolayca tayin edebiliriz: biri felsefi antropoloji (ya da antropolojik

1. Bu yazı ilk kez "A Review on the Roots of Marxist Approach in Archaeology," ismiyle International Journal of Archaeology 2015, 3,(4) s. 33-38'de yayımlanmıştır. Yazarın izniyle Türkçeye çevrilmiştir.
2. Yard. Doç. Dr. Soner Akın, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı öğretim görevlisidir.
3. Mohammadifar ve Niknami, 2013: 6
4. Difüzyon: Bir yeniliğin diğer bölgelere ve toplumlara yayılmasına difüzyon, diğer bir tabirle yayılmacılık denir. (edn.)
5. Post-süreçsellik ya da yorumsallık, geçmişe dair bir dizi yaklaşıma topluca verilen bir addır. Bu akımın içinde, Neo-Marksist, Postpozitivist, Fenomenolojik yaklaşım, Praksis, Hermeneutik yaklaşımları vardır. Colin Renfrew ve Paul Bahn, Arkeoloji Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama, çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, 2017, s.44. (edn.)

Gordon Childe

felsefe), ikincisi tarih teorisi ve üçüncüsü ekonomik ve politik program. Praktikte, özellikle 1914'ten önce Marksizmin içerisinde çeşitli sosyalist hareketler tarafından kullanılmış ve anlaşılmış olan bir aktivizm de vardır. Yine de bu sadece bir değerlendirme olarak yorumlanabilir.

Felsefi antropoloji ve tarih teorisi, diğer temeller arasındaki ana sütunlardır. Bunlar, Marksist doktrin içerisinde doğal olarak var olan en uygun görüşler gibi duruyor. Maddi Kültür, insanların birbiriyle girdiği ilişkilerde kullanılmıştır. Arkeologlar, geçmişteki eski insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla maddi kültürü nasıl yönlendirdiğini anlamak için bu bakış açısına sahiptirler⁶. Örneğin, kendilerini ya da ailelerini beslemek ve kıyafet elde etmek için kullanılan materyallerin cevaplarını aydınlığa kavuşturmak için çalışılabilir. Bu bakımdan, Marksist teori, cevaplara çok daha gerçekçi ve mantıklı bir çerçeve vermek için kullanılmıştır.

6. Harris, 1994: 64

Marksist Teori, toplumlardaki evrimi aşamalı olarak belirtmiştir. Marx ve Engels, İlkel Komünizmin başlangıç aşaması olarak eklenebilecek olan, Batı Avrupa'daki materyal koşulların gelişiminin birbirini izleyen 5 aşamasını tanımlamışlardır⁷: Köle Toplumu, Feodalizm, Kapitalizm, Sosyalizm ve Komünizm. Sınıf mücadelesi ya da Yapısal çelişkiler bu mücadeleleri hızlandıran sebeplerdir⁸. Tarih teorisinde, sosyal ilişkiler çevre kullanımını ve doğal olarak teknoloji yayılımını etkilemiştir⁹. Bugün, arkeoloji için Marksist görüş, maddi kültürün adaptasyonu, erken aşamaların ve yakın zamanda tanımlanan bugünün alt aşamalarının yaşam tarzlarını anlamada bir ölçü noktası olabilir. Bütün siyasi teoriler için doğal olarak geçerli olan, Marksist teori de yeni eklenen düşünce ve uygulamalarla birlikte yaşanır. Arkeolojide bilim insanları eski insanların izlerini takip eder; bu nedenle, eğer teorik arkaplan olarak Marksizmi seçersek, ardışık arkeoloji ve stratigrafik çalışmalar birbirini izleyen aşamaları gözlemlemek için daha büyük bakış açıları sunabilir.

2. Marksist Arkeoloji Üzerine Tartışmalar

2.1. Arkeolojide Marksizm Üzerine Alt Kavramlar ve Literatür İncelemesi

Arkeoloji, sosyal bilimlere yakın pozisyonu olan bilimsel bir daldır. Bu bakımdan, toplumun kendisinden fazlaca etkilenmiş ya da şekillenmiştir. Diğer bir deyişle, bilim insanları *output*¹⁰ toplumunun varlığını ele alırlar. Bu nedenle, Marksizmin toplum üzerindeki tanımına bakmamız gerekir. Marksizmde toplumun kendisi alt ve üst yapılar olarak ayrılır. Alt yapı, karakteristik araçlara, üretim kaynaklarına ve doğal olarak toplumsal ilişkilere de sahiptir¹¹. Nitekim, tepeden aşağı inme işlemi düşünüldüğünde, ideolojiler, inançlar, adalet gibi literatür incelemesi üzerindeki kavramlar Marksizmdeki toplum için üst yapı olarak görülüyor¹². Marksist teori, bu değişkenler ya da yapılar içerisindeki ekonomik uygulamaları ele alır. Çalışanların ve emeğin ürününün nasıl talep edildiği ya da sabitlendiği bu yapılarca büyük ölçüde birleşik yapıda belirlenir.

Marksist doktrinin arkasındaki alt kavramlara bakıldığında, diyalektik materyalizmi felsefi anlayış olarak görüyoruz. Bu anlayışta Marksist materya-

7. Johnson, 2010: 76

8. Earle and Preucel, 1987: 506

9. Brittanica [web], 2012

10. Bir dönemde kişi veya kişilerce üretilen ürünleri baz alınması, diğer bir deyişle "çıktı" (edn).

11. Brittanica [web], 2012

12. Trigger, 2007:331

lizm ve Engels'in diyalektik anlayışı Marksist doktrinde birleşmiştir¹³. Buna göre, toplumların ekonomik durumları gelişmelerinde doğal sınırlarına ulaşır. Toplumların kendi içindeki çatışmalar bu görüş içerisinde doğal olarak büyüyor. Ekonomik sistemlerdeki yozlaşma bir anlamda dikey gelişmelerle bağlantılıydı¹⁴. Diyalektik materyalizmle birlikte bu görüşle; geçmişteki insanların nasıl yaşadığı ve davrandığı daha gerçekçi bir süreçsel bakış açısıyla görülmeye başlandı. Olayların başlangıcı ya da nihai sonuçları bilimsel açıdan gözlemlenebilir hale geldi.

Marksist doktrin öncelikle tüm tek yanlı teorilere karşı olan sosyal bir teoridir. Marksistlere göre, toplumlardaki egemen güç odak noktaları, sıradaki değişimin ipuçlarını vermektedir.

Marksist Arkeoloji ve arka planı 20. ve 21. yüzyılın popüler yazarları tarafından da ele alınmıştır. İlk olarak Avusturyalı arkeolog, Prof. Dr. Gordon V. Childe, *Tarih Öncesinde Tuna* (1929), *İskoçya'nın Tarih Öncesi* (1935), *Kendini Yaratan İnsan* (1936, 1951), *Tarihte Neler Oldu* (1942), *Gelişme ve Arkeoloji* (1944, 1945) ve *Toplumsal Evrim* (1952) gibi kitapları yoluyla bu meseleyle dikkat çekici bir şekilde ilgilenen belli başlı entelektüellerden biridir. Bunu izleyerek 1950'lerden sonra Avusturyalı Eric Wolf antropolojide yeni bakış açıları için

Marksist teoriyi düşündü. Wolf, *The Mexican Bajío in the 18th Century*/18. Yüzyılda Meksika Sığılıkları (1955), *Europe and the People Without History*/Avrupa ve Tarihsiz İnsanlar (1982) ve *Pathways of Power: Building an Anthropology of the Modern World*/Güç Yolları: Modern Dünyanın Antropolojisini İnşa Etmek (2001) gibi kitaplarından hatırlanabilir. 1960'larda Robert Adams ve Leslie White; 1970'lerde Marksist bakış açısına dair eleştirileri ve süreçsel arkeoloji savunmalarıyla Thomas Patterson, Antonio Gilman, Bruce Trigger, Philip Kohl, Mark Leone, Michael Rowlands, Barbara Bender ve Kristian Kristiansen; 1980'lerde Marksist teoriye geri dönüş tutumu içerisinde Robert Paynter, Carol Crumley, Robert Chapman, Liz Bellamy, Michael Parker-Pearson; 1990'larda Kent Flannery, Norman Yoffee ve Elizabeth Brumfiel birçok eleştiri ve muhalif ya da destekçi literatür çalışmalarla bu teori üzerine çalışmalar vermişlerdir. Nitekim, teori adına özgün katkılarına baktığımız zaman, John Bellamy'nin *Marx's Ecology: Materialism and Nature*/Marx'ın Ekolojisi:Materyalizm ve Doğa çalışması ve Stephan Shennan'ın

13. Trigger, 2007: 337

14. Johnson, 2010: 183

Population, Culture History and The Dynamics/Popölasyon, Kùltür Tarihi ve Dinamikler kitabı, eleştiriler yerine Marksist arkeolojiye farklı bakış açıları getiren 2000'lerdeki çalışmalar arasında öne çıkmışlardır.

Adaptasyonun ilk girişimleri, maddi kùltür çalışmalarıyla yapıldı. Tipolojiler ve tipolojik çalışmalar hakkında bir tür eserbilim anlayışı öne çıktı. Yine de tipolojik çalışmaların çizgilerini izleyen denemeler, kör edici olabiliyor. Bu yüzden Marksist teori için yanlış olabilir¹⁵. Çünkü, Marksist doktrin öncelikle tüm tek yanlı teorilere karşı olan sosyal bir teoridir. Marksistlere göre, toplumlardaki egemen güç odak noktaları, sıradaki değişimin ipuçlarını vermektedir¹⁶. Bu teori, arkeolojik çalışmalar içinde bir tûmdengelim mantığıyla hipotez şekillendirmede kullanılabilir. Marksizm'e göre, toplumlar baskın gruplar tarafından yönlendirildi; köle temelli toplumlardan feodal toplumlara, en sonunda da sermaye toplumlarına. Bu yönlendirmede son durak bir sonraki aşamaların başlangıcı olabilir ve bu noktada girişimi maddi kùltür çalışmalarıyla birleştirip, yeniden şekillendirildiği zaman, günümüzün bağlamsal seri haldeki çalışmaları açısından ilham verici olabilir. Marksist arkeologlar, arkeolojik kayıtları, sık sık toplumun ilerleme gösterdiği şeklinde yorumluyorlar.

Ayrıca, Marksizm, süslü bir söyleme sahiptir. Buna göre, insan toplumunun ilerlemesi için iki toplumsal aşama daha vardır, ki beklenildiği gibi sosyalizm ve ardından komünizm. Bu beklenti, arkeolojik çalışmalarda tamamen kullanışsız değildir. Çünkü onlar nihai aşamalar olarak tanımlandı ve tüm insanlık bu noktaları yakalamak için deneyimlediği bir ilerleme içerisinde.

Diyalektik materyalizme bakıldığında, bazı faktörlerin sorgulanabilir olduğunu fark ediyoruz. Arkeoloji de tıpkı diğer disiplinler gibi her zaman üzerinde çalışılabilecek bir pozisyondadır. Doktrinler yoluyla referans noktalarını seçmek her zaman bilimin biriken doğasını kullanmak anlamına gelir¹⁷. Geçmişin toplumsal alanında, yerli üretimin sınırları, komşu ulusların yardımına olan ihtiyaç, ulusun kaynaklarından tasarruf etme isteği ya da dayanışmaya açık olan dönemlerde gruplar arasında son bulmak üzere bir yapıda olan teorileri inşa etmek için gözlemlenebilir faktörler olabilirler. Diğer bir deyişle, sonun sinyalleri bu değişkenlerden okunabilir. Örneğin, bir yerleşimde, fazla komşu talep edilen bölgeler göç fenomenine neden olur vb... Gerçekten de arkeolojik çalışmalarda uygun sorular cevap bulabilmek için, dogmatik bakış açısını göz ardı etmemeliyiz.

15. Harris, 1994: 32

16. Brittanica [web], 2012

17. Hodder, 1991: 65

Eğer tarihi yakından incelersek, teknoloji, tarihteki yeni alanının (Paleolitik etrafında) kaynağı olmaya başladı. Bu da materyalistik çalışmaların daha umut verici hale geldiği anlamına gelir. Aşamalardaki değişimlerin hızlanmasındaki teknolojik uyarıcıların sergilediği izlenim, bu anlamda izlenebilir¹⁸. Daha önce tanımlanan ittifakların sorumlulukları ve müşterek bağlar, üretim ve teknoloji anlamında tanımlanmaya başlandı. Üretim temelli ilişkiler ve mücadeleler de ortaya çıkmaya başladı. Bununla birlikte, ideolojiler, gelenekler, değerlerin sembolik anlamları, ritüeller gibi üst yapısal faktörleri düşünüldüğünde, bunlar da bu yollarda geliştirildi ya da tekrar gözden geçirildiler.

2.2. Teorik Arka Plan

Bilimsel sayesinde yaşadığımız dünyayı biliyoruz. Yine dünyamızın da bir geçmişi olduğu gerçeğini unutmamalıyız. Tarih hakkındaki tanımlama bize geçmiş yaşamlarımızın kökenini verir. Geçmiş anlamak için sürdürülen mevcut tartışmalar, yöntem seçimi hakkında bir fikir ayrılığı olarak görülür hale geldi. Bugün teoriler arasındaki bu çeşitlilik ilginçtir. Bugünün toplumunun bazı kısımlardaki önyargılar, bu doğal eşitsizlikleri güçlendirebilir, örneğin insan egemen ve sınıf egemenliği¹⁹. Eğer bilimsel bir doktrinin yolunu seçmezsek, bu mantıkla sonuç bilimsel olamaz. Diğer bir yandan sadece materyalistik görüşler arkeolojide bilgi avcılığı yapılan tümevarımsal girişimlerdir.

Bildiğimiz gibi, Marx ve Engels dönemlerinin bilimsel *output*'larıyla ilgileniyorlardı. Bilimsel dalları seçmediler; diyalektik materyalizmi her türden bilimsel dala uygulamak için girişimlerde bulundular. Bu bakımdan eğer o dönemde bilimsel bir teori olsaydı, muhtemelen teorilerini bu alana uygulama şansları da olacağı burada açık bir şekilde tartışılabilir²⁰. Engels'e göre, günlük yaşamın çoğaltılması ve sık sık üretilmesi materyalizmin tarihteki belirleyici unsurlarını bize sunar. Yine bu unsur, kendi içinde ikili bir doğaya sahiptir; araçların ya da hayatta kalmak için materyallerin üretimi ve çoğalma maksadıyla insan üretimi. İnsanların nasıl yaşadığı ve geçmişte nasıl yaşadığı ailenin ve üretici güçlerin gelişim seviyesiyle belirlenmiştir. ABD'de barbarlık ve uygarlık arasındaki ayrımıyla ünlü, antropolog Henry Lewis Morgan da bu açıklamalarla Marx'la aynı noktaya gelmiştir. Engels çalışmalarında ilk insanın ortaya çıkışında materyalist görüşü tanımlamak için Morgan'ın görüşlerinden yararlanmıştır.

18. Brittanica [web], 2012

19. Brittanica [web], 2012

20. Harris, 1994: 43

Engels çalışmalarında kategorileştirmesinde konsepti “şiddet, barbarlık ve uygarlık” olarak kullanmıştır. Ayrıca bunları aşamaların sahip olduğu yukarı doğru olan ve aşağı doğru olan erdemler gibi tanımlamıştır. Sınıf toplumundan önceki çağ bu konseptleri içeriyordu²¹.

V. Gordon Childe, iki düşünür Morgan ve Engels arasındaki bilinç akışı zincirini yorumlamıştır. Uygarlık içerisindeki aşama değişimlerinin sebebinin üretici güçlerin değişimi olabileceğini açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Morgan’ın ilk çağlar hakkındaki vahşiliği sadece toplayıcı ekonomiyle alakalıydı²². Paleolitik zamanlarda açık üretim denemeleri

yoktu, bu yüzden gelişmiş aşamalar arasında hızlanmış kaymalar ortaya çıkmamıştı. Bundan dolayı, bugüne kadar insanın var olduğu en uzun dönemdir. Bu yeteneğin keşfi her şeyi değiştirdi. Bu devasa kazı çalışmalarının minik örneklerinde görülebilir²³. Üretici dönemlerin aktif bölgelerinin üretim alanları bugün arkeologlara en zengin materyal ölçeğini veriyor.

Morgan’a göre, bitki ve hayvan kaynakları bazı toplumlar tarafından arttırıldı. Morgan’ın görüşünde, Neolitik dönem olarak adlandırdığımız, yiyecek üretim ekonomisi hâlâ barbalığa yakındı. Çiftçilikten sonra avcılık ve toplayıcılık daha az önemli hale geldi. Geç aşamada yerleşim ya da kentsel yaşam icat edildi, çünkü yiyeceğin fazlalaşması kalabalık yerlerde yaşamayı elverişli hale getirmişti²⁴. Nil, İndus ve Mezopotamya gibi verimli topraklar uygarlıklar için ev sahipliği yaptı. Bronz Çağı’nda, uygarlığın ilk iki milenyumunda, sınıflı toplum kavramı ve kölelik görülmeye başlandı²⁵.

Materyalistik yola uygun bir şekilde tarihe bakmak neredeyse tüm bilimsel girişimlerin Marksist doktrine göre yeniden şekillendirilmeye başlandığı ülkede gelişti. Sağlam bir örnek olarak, Sovyetler Birliği Marksist Arkeolojisi eşsizdir²⁶. Sovyetler Birliği’nde birçok daldaki bilimsel ilerlemeler arkeolojik

Engels çalışmalarında kategorileştirmesinde konsepti “şiddet, barbarlık ve uygarlık” olarak kullanmıştır. Ayrıca bunları aşamaların sahip olduğu yukarı doğru olan ve aşağı doğru olan erdemler gibi tanımlamıştır.

21. Brittanica [web], 2012

22. Brittanica [web], 2012

23. Hodder, 1991: 65

24. Harris, 1994: 45

25. Brittanica [web], 2012

26. McGuire, 1994: 34

çalışmayı da cesaretlendirdi ve 1919'da Materyal Kültür Tarihi Rus Akademisi kuruldu²⁷. Sonraki dönemde Materyal Kültür Tarihi Devlet Akademisi olarak tekrar isimlendirildi (GAIMK)²⁸. Sovyetler Birliği'nde Leningrad'da (St. Petersburg) yayıldı ve başlangıçta mevcut arkeolojik teorileri, yani kültür-tarihsel arkeoloji olarak adlandırılan teorileri takip etti²⁹. Stalin döneminde Sovyetler Birliği Marksist Arkeolojisi konuya bir tür devletçi bir anlayış getirmek için hareketlendirildi. 1929'da, Sovyetler Birliği'nden Vladislav I. Ravdonikas "Bir Sovyet İçin Materyal Kültür Tarihi" isimli bir rapor yayınladı. Bilimde materyal kültürü çalışmaları ve Marksist teori gibi konseptleri tam olarak bir noktada buluşma noktası olabilirdi ancak bu heyecan uzun sürmedi³⁰. Sovyetler Birliği Marksist Arkeoloji'sinin sonraki dönemleri Sovyet Arkeolojisi'nin soyutlanmasına tanık oldu.

Bazıları insanların öncelikle yerleşmeye karar verdiğini, sonrasında köyleri kurmaya başladığını düşünüyor. Fakat Marksist arkeolojiye göre, bu görüşler basit bir uyarım değil sadece nedendir.

Bu bazen kendilerini Marksist olmayan diğer uluslardan ayırma girişimi olarak görüldü. Bu girişim, ülkenin başlıca arkeolojik dergisi Sovetskaya Arkheologiya'da ve üniversitelerde daha fazla arkeolojik birimin açılmasıyla kolayca izlenebilir³¹. Batı anlayışı bir anlamda onlar tarafından tarihi açıklamada terk edilmiş olabilir. Dünyaya, doğaya ve evren üzerine yapılan materyalistik bakış açısı 1920'lerin sonlarındaki kültür tarihçi arkeolojiyi reddetmesiyle kendine bir oyuk açtı.

2.3. Tarihçilerin Görüşü

İdealist tarihçiler her zaman fikirlerin dünyayı anlamak için ana nokta olduğu konusu savunuyorlardı. Örneğin, bazıları insanların öncelikle yerleşmeye karar verdiğini, sonrasında köyleri kurmaya başladığını düşünüyor. Onlara göre, ritüeller birlikte olma kavramını hızlandırdı. Fakat Marksist arkeolojiye göre, bu görüşler basit bir uyarım değil sadece nedendir. Ürün yetiştirme ve çiftçilik insanları doğal olarak birlikte yaşamaya zorladı ve insanlık bir sürecin içine girdi.

27. McGuire, 2008: 98

28. Trigger, 2007: 326–327

29. Johnson, 2010: 46

30. Ucko, 1995: 25

31. Ucko, 1995: 28

Colin Renfrew ve Paul Bahn, 1960 ve 1970'lerde Fransız antropologlar tarafından Karl Marx'ın önceki çalışmasındaki bazı imaları arkeolojiye uygulama isteğiyle 1960 ve 1970'lerde Yeni Arkeoloji'ye tutundu³².

Batı anlayışı daha önce de bahsedildiği gibi Vere Gordon Childe'ye olan eğilimi için kendini açtı. Asya arkeolojisindeki çalışmaları ona Orta Doğu'daki çiftçilik konsepti ve kentsel devrimler ile uğraşma fırsatı verdi. *Neolitik Devrim ve Kentsel Devrim* kavramları onun sayesinde arkeolojik çalışmalara işlendi ve hâlâ kullanılmaktadır. Bakır, demir ya da bronz için olan çağ tanımlamaları ilerlemeyi kullanarak tek materyal üzerinden değişimleri izlemenin bir yolu olarak görülmeye başladı, ki bu kronoloji çalışmaları için bir adım daha ileri gitmiştir³³.

Childe'nin *The Dawn of European Civilization/Avrupa Uygarlığının Şafağı* kitabı onu ünlendirmiştir. Childe'nin çalışma girişimleri temel olarak tipolojik çalışmalar üzerineydi³⁴. Bilindiği üzere kendisi bir dil uzmanıydı ve tipolojik çalışmalar bilim içerisine dil çalışmalarıyla gelişmiştir. Childe'nin tarihsel analizler üzerine olan ilgisi Edinburg Üniversitesi'nde arkeolojiye uğraşmasına imkan sağladı. Özellikle Neolitik dönem çalışmaları 1920'lerde yeni seçtiği yolunu sağlamlaştırdı. *The Most Ancient East/Doğu'nun Prehistoryası* kitabında, Mezopotamya çalışmalarına ve Batı kültürüyle olan köklerine atıfta bulundu³⁵. Yakın Doğu arkeoloji bölgesine olan ilgisi doğu topraklarına bir gezi yapmasına sebep oldu. Sovyetler Birliği'ne yapmış olduğu ziyaretler, Sovyet Arkeolojisi'yle tanışması açısından da etkili olmuştur.

Tarihsel materyalizm bu girişimlerin ardından Marksist teori yerine bazı işlerde de kullanılabilirdi³⁶. Bugün sosyal dalların bir çoğu bu kavramı uygulamıştır. Sosyoloji ve sosyal bilimler altındaki çoğu tarih ve toplum teorileri bu anlamda Marksist teoriye gerek duymuştur. Buna göre insan varlığını bilinç yerine tarihlerin şekillendirdiği kabul edilmiştir.

Childe'nin Neolitik ve Kentsel devrim teorileri hakkındaki bakış açısı üzerine kayıt tutma yöntemi bugünün anlayışı içinde hâlâ geçerliliğini taşımaktadır. Bu teorilerde, maddi kültür ve daha büyük soruları birlikte ele almıştır. Teorisini, Vaha teorisi gibi düşünersek, yerleşme seçiminin arkasındaki nedenleri açıklamaya çalıştığını görüyoruz³⁷. Neolitik dönemdeki avcı-toplayıcı

32. Spriggs, 1984: 160

33. Chippindale vd., 2009: 183

34. McGuire, 2008: 98

35. McGuire, 1994: 34

36. Harris, 1994: 65

37. Ucko, 1995: 25

topluluk tiplerinde olduğu gibi materyal elde etmeye bağlıydı. Kentselleşme ve şehir kurma teorileri çok iyi kuramsallaştırılmış ve Marksist anlayış içine çok kolay bir şekilde oturuyordu.

Gordon Childe'nin bu bağlamdaki farklı geçmişi şaşırtıcı değildi, çünkü çağdaşları arkeolojinin bilim dalı olarak yükselişine tanık olmuşlardı³⁸. Karl Marx da farklı bilim dallarıyla uğraşmıştı ama yine de doktrini siyaset bilimi ve iktisat içerisinde popülerleşmişti. Toplum içerisindeki üretici güçler arasında yükselen çelişkilerin sonuçlarındaki değişimi gören teorisi sayesinde alakalı tüm disiplinler için dinamik bir açıklama getirdi. Bu basmakalıp hale gelmiş düzenlerin dışına çıkıp bir şeyler hakkında düşünmek için bir fırsattı³⁹. Sosyal örgütlenmelerdeki üretim temelli ilişkiler kurumlarda anlaşılması için tartışılmaya başlandı. Bugünün mevcut soruları tarihe yöneltilebilir. Daha önceki girişimlerde tarih ya da arkeolojik şeyleri çalışmak zordu; laboratuvar masasından kaçmak gibi kendi atmosferinden kaçıyor. Geçmişin çelişkileri, bugün de olduğu gibi farklı toplumsal sınıflar arasındaki mücadele olarak ortaya çıkmış gibi görülmeye başlandı.

2.4. Bilimsel Görüş İçinde Sınıf Mücadelesi

Marksist Arkeoloji bir toplum içindeki sınıf mücadelesinin etkilerine odaklanıyor. Yine de farklı Marksist bakış açıları popüler görüşlerde görülüyor. En klasik Marksist Arkeoloji, kültürel materyalizm ve diyalektiğe yüksek oranda bağıntılıdır⁴⁰. Sonraki dönemlerde, Marksist teoriden gelen esin kaynağı değişmiştir⁴¹. 1960'lardan önceki görüşlerde, davranışlara ve sonuçlara yer vermiştir. Fakat daha sonraki esinlenmelerde, uyarlanmış çalışmalar yoluyla uygulamaların arkasındaki fikirler ve davranışların türevleri de çalışılmaya başlanmıştır.

Diğer bir deyişle sosyal ilişkiler yoluyla materyal kültür somutlaştırılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda tekno-çevre ve tekno-ekonomik determinizm ilkesi ortaya atıldı⁴². Marksist Teori tarafından şekillendirilen bu işle ilgili kanıtları izleyerek bazı ilkeler kullanışlı hale geldi. Benzer çevrelere uygulanan benzer teknolojiler üretim ve dağıtımda yakın bir emek üretimi eğilimi gösterirken, benzer türdeki sosyal gruplar gündeme alınmıştır. Faaliyetlerinde benzer inanç ve değer sistemleri anlamında koordine olan insanlar bazı

38. McGuire, 2008: 101

39. Chippindale vd., 2009: 197

40. Brittanica[web], 2012

41. Ucko, 1995: 26

42. McGuire, 1994: 33

başlıklar altında kategorize edilmiştir⁴³. Yeni Arkeoloji çoğunlukla kültürel ekoloji ve kültürel evrimcilik gibi kavramlara odaklanmıştır. Kültürel materyalizm bir anlamda düşünsel alanı görmezden gelir. Hegel'in diyalektiğinde tez ve antitez sentezleyerek feodal sosyal oluşumda olduğu gibi zaman ve mekan fark etmeksizin toprak ağası ve köylü aynı anlama sahip değildir. Yine de, yeni bakış açıları bu terimi anlamlar, semboller vesairelerin yansımaları şekline gelebilir. Bugün bu boşluğu doldurmak için bilişsel arkeoloji bir anlamda önerilebilir.

*Yeni Arkeoloji
(Süreçsel Arkeoloji)
çoğunlukla
kültürel ekoloji ve
kültürel evrimcilik
gibi kavramlara
odaklanmıştır.*

Marksist Arkeoloji yoluyla sosyal oluşum sürecini anlarken, toplum bir birlik gibi kabul edilir. Yaşamsal bileşenleri içerisinde her bir parçası karşıt formuyla var olabilir. Eğer sosyal bileşenler arasındaki etkileşim bozulursa, o zaman karşıtları baştan beri dengesiz bir şey şeklinde gelişir. Kaymanın dinamik doğası bu koşullarla çoğunlukla devrim olarak görülen bir şekilde yorumlanmıştır.

Bildiğimiz gibi, Marx diyalektiği yalnızca doğadaki toplumsal değişimlere uygulamıştır. Tartışmalardan uzaklaştırılan Yapısal Marksist Arkeoloji teori için çok daha pratik bir şey getirmeye çalıştı. Hegel'in diyalektik duruşu yapısalcılıkla karışmıştır⁴⁴. Bu dönemde, insanlar kurumların toplum içindeki fonksiyonunu sorgulamaya başladı.

Böylece Yapısal Marksist Arkeoloji, temel olarak farklı çıkarlarla köklenen sınıf mücadeleleriyle ilgilenmeye başladı. Bu görüşlerde itici güçler çalışmaya başlandı. Örneğin, sınıf mücadeleleri hakkındaki doktrinde Marksizm baskın sınıfın itici gücünü ele almıştır. Bugün bu görüşü seçilmiş araştırmalara uygulayarak bazı araştırmalardaki baskın sınıfın doğasını izlemek amacıyla kullanabiliriz⁴⁵. Bu sebeple tapınaklar, saraylar ya da pazar yerleri kazı yollu çalışmalarda popülerleşmiştir. Üretimden gelen fazlalık baskın grupların iradesi altındadır. Çıkarların dağılması ve bireylerin şahsi çıkarları sınırlayıcı faktörler olarak görülmeye başlandı⁴⁶.

43. Hodder, 1991: 68-72

44. Brittanica [web], 2012

45. Spriggs, 1984: 160

46. Chippindale vd., 2009: 113

Sınıf mücadelelerinin doğası basitçe zenginliğe erişimdeki oransızlık hakkındaki problemle açıklanmıştır. Bu eşitsizlikler bahsedilen toplumun maddi hayatındaki parçalanmayla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda arkeolojik araştırmalardaki materyal çalışmalar bir anlamda doktrinin etkisinde tekrar düzenlenebilirdi⁴⁷. Marksist arkeoloji dünya tarihi içinde homojen toplumların olmadığını savunuyor. Hatırlanacağı gibi post-süreçsel ve süreçsel arkeoloji bireyleri geçmiş olayları anlamaya odaklanmış şekilde görüyor. Bu nedenle, bireylerin farklı çıkarları Marksist doktrin altındaki arkeolojik araştırmalarda bir norm olarak kabul edilir.

3. Sonuç

Teknolojik gelişmeler ve sosyal değişim arasındaki ilişki Üst Paleolitik içinde görülür hale geldi. Bu anlamda, daha kullanışlı malzemeler elde etmek üzerine olan kişisel çıkarlar itici güç olarak görülebilir. Bazen yerel gruplar, yerel üretim sonrası hayatta kalmak amacıyla dış ilişkilere ihtiyaç duyabilir; genellikle kendi kaynaklarını kontrol konusunda endişeli hale gelmelerinden ötürü. Bu mantıkta, kendine daha fazla yetebilme, daha az ittifak anlamına

Sonraki dönemlerde arkeolojide Neo-Marksist yaklaşımla, fikirler daha çok teorilerde vurgulanmıştır. Materyalin sembolik anlamları çalışılmaya başlandı. İnsanların dış dünyadan gelen değişimlere karşı refleksif duruşu bu teori altında tartışıldı.

gelmektedir. Teknolojik gelişmeler, bu mantıkta aynı şekilde daha fazla kendine yetebilme şeklinde sunulmuştur⁴⁸. Yerel üretim kavramı baskın hale gelmiştir. Dayanışma ağları içindeki baskın güç mücadeleleri bile kaymıştır. Farklı yerleşimlerin var olduğu bir bölgede karşılıklı ilişki ve birbirlerine yardım etmek, ilişkiler içerisindeki sıradan durumlar haline geldi⁴⁹. Çelişkinin hacmi ya da eşiklere doğru olan pozisyon kategorizasyon içerisindeki ideolojik duruşlarda yorumlanmıştır. Bundan dolayı bu konseptleri etkileşim tarzları ya da ideolojiler olarak antik kültürleri anlamak adına bilgi olarak ekleyebiliriz.

Sonraki dönemlerde Neo Marksist görüş ortaya çıktı. Arkeolojide neo Mark-

47. Harris, 1994: 65

48. Chippindale vd., 2009: 188

49. McGuire, 1994: 34

sist teori yoluyla fikirler ya da konseptler daha çok teorilerde vurgulanmıştır. Toplumun ekonomik kökeni bu anlamda daha az göze çarpar⁵⁰. Bu anlamda, maddi kültür çalışmaları tekrar şekillendi. Materyalin sembolik anlamları çalışılmaya başlandı. İnsanların dış dünyadan gelen değişimlere karşı refleksif duruşu bu teori altında tartışıldı. İnsanların dış dünya içerisinde maddi kültürü şekillendirmedeki rolü basitçe kabul edildi. Pratik olarak yeni kullanılan terimler bu anlamda kullanıldı. Bu aynı zamanda, diyalektiğin farklı bir platformundaki sosyal değişim içindeki ideolojilerin yerini anlamak için merkez noktaydı. İdeolojik bilginin altındaki inançlar bu anlamda itici güç olarak görüldü. İnsan hareketleri, tarih sürecinin yaratımından sorumlu malzemelerden biri olarak görüldü. Toplumların değişimindeki dış faktörler kabul edilmedi. Belirlenimci görüşler işe yaramaz olarak görüldü. Bu anlamda bilgi politik ve ekonomik bağlamlar yoluyla yaratıldı. Bu sabit bir kavram içindeki değişimi anlamak adına dış dokunuşlar gibi bazı mucizeler bulmak; yanlış sorular soran düzensiz arkeolojik çalışmalar için soğuk bir duş olabilir.

Bugün, politik kökler daha derine gömülü ve teknik ya da teknolojik imkanları kullanma yoluyla teknokrasik anlayışın ayaklanmasının arkasında zenginleşmiştir. Zamanımızın sembolik açıklamacıları geçmişi tehlikeli bir şekilde sonuç odaklı bir tutum içinde anlıyorlardı. Örneğin, bazı bütünleştirilmiş jeofizik araştırmalar arkeoloji alanında dikkat çekici sonuçlar ortaya koymuş, bu yüzden arkeolojik alanların tanınması ve farklı ihtiyaçlarla desteklenen yeni bakış açıları yoluyla bir alanın evriminin teması yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır⁵¹. Bu ihtiyaçlar, aynı zamanda, bugün erken uygarlıkların ve onların daha büyük çevresel etmenlerle bağları üzerine küçük materyalistik buluntular yoluyla yapılan erken girişimlerin yerine, daha sofistike bir pozisyona itebilir. Tarih, arkeolojik metodoloji için kendini tekrar ediyor ve arkeolojide teknolojik imkanları kullanma hevesi bir kere daha arkeolojide Yeni Marksist teorilere epistomoloji için bir can simidi olarak ihtiyaç olduğu sinyalini veriyor. Sonuçta, bu disiplin içerisindeki bağımsız çerçevenin varlığını muhafaza etmek adına Marksist teori ve onun arkasından gelen bakış açıları arkeolojik bilgi üretiminde daha da yaşamsal bir ihtiyaç haline geliyor.

50. Hodder, 1991: 57

51. Barone vd, 2015: 21

Kaynakça

Barone P. M., Carlucci G., Smriglio F, Basile F, Monica G. D. , “Can Integrated Geophysical Investigations Solve an Archaeological Problem? The Case of the So-Called Domus septem Parthorum in Rome (Italy).” **International Journal of Archaeology**. Special Issue: Archaeological Sciences. Cilt. 3, No. 1-1, 2015, s. 21-25. doi: 10.11648/j.ija.s.2015030101.13.

Britannica web sayfası, Son Erişim Tarihi: 24.3.2012 <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/367344/Marxism/35147/Class-struggle>.

Chippindale C. Bentley A, Maschner H. D. G., *Handbook of Archaeological Theories*, Rowman littlefield, USA, 2009.

Earle, Timothy K. and Preucel, Robert W., “Processual Archaeology and the Radical Critique”. **Current Anthropology** Cilt 28, Sayı 4, 1987. s. 506.

[5] Hodder I, *Archaeological Theory in Europe: The Last Three Decades*, Routhledge, London, 1991.

Harris D. R., *The Archaeology of V. Gordon Childe: Contemporary Perspectives*, University College, London. Institute of Archaeology, Prehistoric Society, 1994. London, UK.

Johnson M., *Archaeological Theory: An Introduction*, Black well Publishing, 2010, UK.

McGuire R. H., *A Marxist archaeology*, San Diego, Academic Press, 1994, USA.

McGuire R. H, *Archaeology as Political Action*, University of California Press, 2008, USA.

Mohammadifar Y, and Niknami K. A, “Parthian Settlement Patterns in the Central Zagros Region of Western Iran,” **International Journal of Archaeology**. Cilt. 1, Sayı. 1, 2013, s.6-12.doi: 10.11648/j.ija.20130101.12.

Spriggs M., *Marxist Perspectives in Archaeology*, Cambridge University Press, 1984, USA.

Trigger, B. G., *A History of Archaeological Thought (second edition)*. New York: Cambridge University Press. 2007; Türkçesi: *Arkeolojik Düşünce Tarihi* (çev. Fuat Aydın), Eski Yeni Yayınları, 2014.

Ucko, P. J., 1995 *Theory in Archaeology: A World Perspective*, Taylor & Francis, Canada.

Anicia Iuliana

Bizans'ta Gücünü Sanata ve Bilime Adanmış Bir Kadın

Yazar: Elif Naz Şengün

*"Iuliana'nın dindarlığa önem verdiğini duymayanlar için O, incelikle işlenmiş yapıtlarıyla anne babasını bile yüceltmıştır. O, tek başına erdemli alın teriyle ölümsüz Polyeuktos'a layık bir ev yaptırmıştır. (...) Bütün dünya, bütün şehirler O'nun bu çok daha iyi işleriyle ailesini çok daha yücelttiğini haykırmaktadır."*¹

1. Nüket, 2003.

Yaklaşık 467 yılında, asırlardır her statüden insan için vazgeçilmez bir kent olan ve o dönem yeni yapılanmalar içinde olan Konstantinopolis'te doğan Anicia Iuliana 'nın babası 472'de Batı'da imparator olan Olybrius; annesi İmparator III. Valentinianus'un kızı olan Placidia'dır. Babası Olybrius, İtalya'ya gidip 472'de imparator olduğunda annesi ile birlikte İstanbul'da kalmıştır. Gücünü imparatorluk soyundan alıp Konstantinopolis'in en güçlü, zengin kadını olarak bilinmektedir ve 528 yılında ölene dek yaşamını daima güçlü bir kadın olarak Konstantinopolis'te sürmüştür (**Bkz: Görsel 1**).² 478 yılında General Areobindus'la evlendi ve 512 yılında onu imparator yapmaya yönelik girişimlerde bulunmasına rağmen bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı, fakat oğulları konsül olmayı başardı. Dönemin dini ve siyasal durumuna yön veren olaylardan biri de monofizitlik³ taraftarı olan İmparator I. Anastasius'a karşı ayaklanan halkın, Ortodoksluk doktrininin taraftarı olduğu bilinen Anicia Iuliana'nın evine gelerek, eşi General Areobindus'u imparator ilan etmesidir. Fakat General Areobindus olaya karışmak istemediği için evden kaçmış ve böylece halk amacına ulaşamamıştır. Anicia Iuliana bu ayaklanmanın ardından İmparator I. Anastasius'a ve Anastasius'un destekleyen Patrik Timotheus'un baskılarına karşı direnmeyi başarmış monofizit ortodoks çekişmelerinden kaynaklanan dinsel sürtüşmeye son vermek amacıyla Papa Hormisdas'la mektuplaşmıştır. Koyu bir Kadıköy Konsili taraftarı olan Anicia, İmparator Anastasius ve İstanbul Baş Patriği Timotheus hakkındaki görüşlerini değiştirmesi amacıyla yapılan yoğun baskılara karşı direnmiştir.⁴

Anicia Iuliana dönemin siyasal ve dini yaşamına olan etkisinin yanında dönemin kültür ve sanatına katkıda bulunarak günümüze kadar uzanan güçlü bir kadındır. Onun kültür ve sanat alanına olan katkıları bu yazı kapsamında incelenecektir.

Polyeuktos Kilisesi

Polyeuktos Kilisesi, günümüzün İstanbul'unun Fatih ilçesinde Saraçhane semtinde, Valens'in güneybatısında, Atatürk Bulvarı ile Şehzadebaşı Caddesi'nin kesiştiği noktada yer almaktadır. O dönemde Tauri Forumu'ndan Havariyyun Kilisesi'ne giden yol üzerine konumlandırılan yapı, Ayasofya inşa edilene kadar kentin en büyük kilisesi olma özelliğini taşımaktadır⁵

2. Görsel Kaynağı: <https://metmuseum.org/art/collection/search/468716>

3. Monofizitlik: Tanrı'nın İsa'yla bir ve tek tabiata sahip olduğu inancı.

4. Necipoğlu, 1993, s.274.

5. [http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=20322&html=bizansdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm$Retrieve?YerlesmeNo=20322&html=bizansdetail.html&layout=web)

(Bkz: Görsel 2).⁶ Kilisenin iç mekânını dolanan yazıt, yapının ilk olarak Anicia Iuliana'nın büyükannesi Eudokia tarafından yapıldığını ortaya koymuştur. Onun yaptırdığı kilise kendi sarayının yanında ve sarayıyla bağlantılı küçük bir kiliseydi ve kilise Aziz Polyeuktos'a adanmıştı. Eudokia'dan sonra bu arazi Anicia Iuliana'ya geçince 524-527 yılları arasında günümüze ulaşamayan sarayının yanına büyükannesinin yaptırdığı kilisenin yerine ve ondan daha büyük hatta kentin I. Iustinianus döneminde inşa edilen üç büyük kiliseden biri olacak olan Polyeuktos Kilisesi'ni yaptırmıştır.⁷

“Tanrıyı onurlandırmak adına istekli olan İmparatoriçe Eudokia, tanrısal ilhamlı Polyeuktos'a bir mabet yapan ilk kişiydi. Fakat onu, bunun kadar güzel ve büyük yapmadı. Bir kısıtlama ve yeterli kaynağa sahip olamamasından değil -bir Kraliçe'nin ne eksikliği olabilirdi ki?- ailesinin ve soyundan gelenlerin, onu daha da güzelleştirmek adına bilgiye ve kaynağa sahip olacakları ilahi bir biçimde içine doğdu. Bu soydan Iuliana, kutsanmış ebeveynlerin parlak ışığı, onların asil kanının dördüncü nesilde taşıyan o Kraliçe'nin, ki o soydan en harika çocukların anasıydı, ümidini boşa çıkarmadı. Aslen küçük olan bu yapıyı şu anki ölçüsüne ve şekline getirdi.”⁸

6. Görsel Kaynağı: <http://bizanseserler.blogspot.com.tr/>

7. Harrison, 1986

8. Grekçe: Paton 1916, 6. İngilizce çeviri: Harrison 1989, 33.

Bu bölge, Konstantinopolis’te törenlerde, ayinlerde kullanılan ve Mese Caddesi yakınında olmasından dolayı oldukça kıymetli bir mevkiidir. Polyeuktos Kilisesi’nin tuğladan, taştan büyük temeline ve mermer bloklarına, 1960 yılında Saraçhane’de Haşim İşcan Alt Geçidi temel kazısı sırasında rastlanılmıştır. Daha önce Bizans arşivlerinde bu kiliseyle ilgili kaynaklar olsa da kilisenin konumu tam olarak saptanamamıştır. Bu keşif sonucunda yapı 1964-1971 arasında R.M. Harrison, N. Fıratlı ve kazı ekibi tarafından kazılarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Kazılar sırasında egzotik desenli bitkisel bezemeler ve Yunanca bir yazıtın parçalarını barındıran mimari parçalar ortaya çıkarılmıştır. Ihor Ševčenko, yazıt parçalarının, Yunanca yazıtlar derlemesi Yunan Antolojisi’nde korunmuş olan ölçülü, uzun bir şiirin parçası olan sözcükleri tanımıştır. Şiirde ifade edildiği gibi Aziz Polyeuktos’a adanmış bir kilise Anicia Iuliana tarafından yaptırılmış bir yapıda kitabe olarak bulunmaktaydı. Böylece kaynaklarda bahsedilen fakat yeri tam olarak bilinmeyen Polyeuktos Kilisesi bulunmuş oldu. Artık kiliseyle şiir beraber incelenebilecektir. Anicia Iuliana baniliği sayesinde adeta edebiyatla mimari arasında bir köprü kurulmasını sağlamıştır. Kitabenin, yapıyı maddi açıdan desteklemesinden dolayı Anicia Iuliana’yı öven ilgili bölümü aşağıdaki gibidir:

“İşte tüm iyi övgülerle, Kraliçem, Honotatis sana ilahiler söyler ve seni över. Üyesi olduğun ailenin, Anicilerin yüce gönüllülüğü, tüm dünyaya yayılarak sana övgüler söyletir. Çünkü sen Tanrı’nın kilisesini inşa ettin, o göklere yükselen güzelliği.”⁹

Yapının kalıntıları arasında yer alan yazıtlı taş bloklar yapının Anicia Iuliana tarafından Romalı bir asker olan Hagios Polyeuktos’a adanan bir kilise olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Aziz Polyeuktos, Melitene’de (günümüzde Malatya) Hristiyanlığa ve Hristiyan inançlarına bağlılığından dolayı, 251 yılında şehit edilen Romalı lejyon askeridir.¹⁰ Kemikleri, Melitene’den Konstantinopolis’e getirterek buraya, onun için inşa edilen Aziz Polyeuktos kilisesine gömülür. Kilisenin ne zaman yıkıldığı bilinmemekle birlikte, epigram üzerine yazılan ifadelerden hareketle yazıtta kilisenin yapılış tarihinden V. yüzyıl sonrasına işaret edilerek kilisenin yaklaşık olarak 1000 yıllarında sağlam bir şekilde var olduğunu kanıtlamaktadır:

“μένουσινάριστε πάντα μέχριτῆςσήμερονέτεσι πεντακοσίαις”

“Tüm bu şeyler (yani dizeler) beş yüzyılın ardından bugün mükemmel(?) durumda korunmuştur.”¹¹

9. Connor, 2008, s.160-165

10. Lejyon Askeri: Eski romalılarda, piyade ve süvarinin oluşturduğu askeri birlik.

11. Erbilgin, 2010.

Polyeuktos Kilisesi'ne *Palatinus (Anthologia Palatina)* adlı eserde 1025 yılına gönderme yapmaktadır. 1200 yılında da Novgorodlu Antonios tarafından yazılan bir eserde de Aziz Polyeuktos Kilisesi'nden bahsedilir fakat yazarın bu kiliseye mi yoksa Philadelphion yakınlarında başka bir kiliseye mi gönderme yaptığı net olarak anlaşılamamaktadır. Yapının 1204 yılında Latin işgali sırasında terk edilmiş olabileceği de düşünülmektedir. Latin işgaline kadar iyi korunsa da işgal sırasında yağmalanmıştır. Yapının birçok parçası Venedik'e götürülmüş ve San Marco Kilisesi'nde kullanılmıştır (**Örneğin Pilastri Acritani/Akriten. Bkz: Görsel 3**).¹² San Marco Meydanı'nda "doğudan gelen taşlar" ismiyle sergilenen mimari parçalar doğu unsurları olarak düşünülmektedir. Yurtdışına kaçırılan parçalar Piazzetta'nın dışında Barselona Arkeoloji Müzesi'nde de sergilenmektedir. Yapının yurtdışına kaçırılmayan parçaları İstanbul'daki yapılarda da kullanılmıştır. Kazıdan sonra bulunan sütun parçaları ve sütun başlıkları, niş parçaları ve tavus kuşu formlu kemer parçaları gibi mimari öğeler, Meryem Ana ile Çocuk İsa, Havari ve Aziz betimlemeli ikonalar, çeşitli heykel parçaları İstanbul Arkeoloji Müzesi sergilenmektedir. Müzede ayrıca gümüş kaşık, kemik ikona, sabuntaşı, tunç ve

12. Görsel Kaynağı : <http://www.thebyzantinelegacy.com/pilastri-acritani>

Görsel 4

kurşun haçlar, haç sarkaçlar ve haç biçimli rölikerler¹³; cam hamuru, ametist ve sedef kakma birimleri, kemik ve cam süs öğeleri de kazılardan elde edilen oldukça önemli buluntular arasında yer alarak sergilenmektedir.¹⁴

Polyeuktos Kilisesi Mimari İncelemesi

Yapı, günümüze temel seviyesinde kalıntılarını ulaştırabilmiştir (**Bkz: Görsel 4**)¹⁵ fakat temel seviyesindeki bu kalıntılar bize yapıyla ilgili oldukça fazla veri sunmaktadır. Harrison'ın planına göre yapı; 51.45 metre uzunluğunda 51.90 metre eninde olan asıl ibadet mekânı neredeyse kare planlıdır ve yapı devasa boyutlardadır. Yapının doğudaki ekseninde dışa taşkın üç cepheli bir apsisi ve batıda büyük boyutlu narteksi bulunmaktadır. Ayrıca yapının batısında bir iç narteksi, iki katlı bir dış narteksi ve 26×52 m boyutlarındaki atri-

13. Rölik: Kutsal kişilerden artakalan kutsal eşya veya parçalar olan röliklerin konulduğu mahfazadır.

14. Erbilgin, 2010.

15. Görsel Kaynağı: Elif Naz Şengün Arşivi

umu, kuzeybatısında bir vaftizhane (?) bulunmaktadır. 12. yüzyılın başlarında yapının kuzeybatısındaki vaftizhane/martyrium sarnıca dönüştürülmüş, atrium ise mezar olarak kullanılmıştır. Yapı atriumdan merdivenlerle çıkılan yükseltilmiş bir platform üzerinde yer almaktaydı ve platform yapıyı zemin-den 5 m yükseltmektedir.¹⁶ Yapının üst birimine ait hiçbir ize rastlanmadığından kilisenin üst örtüsü varsayımlara dayanmaktadır. Cyril Mango'ya göre, kare plan ve naos ile nefler arasındaki temel duvarların aşırı kalınlığı kilisenin kubbe ile örtülmüş olabileceğini göstermektedir.¹⁷ Bu kubbe orta nefin üçte birini örtmekteydi ve geri kalan üçte ikisi ise tonozla örtülmüştür. Bu kubbe planda merkezin kubbeye vurgulandığı bir plana zemin hazırlamaktadır. Kilisenin yüksekliğinin 40 m kalın beden duvarlarından yükselen kubbenin ise 20-25 m civarında olduğu tahmin edilmektedir. Üç nefli bazilikal planlı olan kilisenin ayrıca altı dilimli eksedrası ve galeri katı bulunmaktadır. Orta nefin doğusundaki ikişer eksedranın üzerinde yükselen kubbenin dışında kalan bölüm, tonozla örtülmektedir. Orta naosun eksenindeki oval temel, bir ambonun varlığına işaret ederken; kubbenin, ambonun üzerinde konumlandırıldığı düşünülmektedir.¹⁸ Mimarinin strüktür¹⁹ parçaları kazılar sırasında yavaş yavaş ortaya çıkarılmıştır. Kilisenin iç dekorasyonu edebi belgelere ve buluntulara oranla çok daha ihtişamlı olması çok olasıdır. Kilisenin tüm bezeme kompozisyonunda etkisini sürdüren Sasani etkisi, derin kabartmalı impost sütun başlıklarında kendini göstermektedir. İran Sasani etkilerine rastlanan soyut motif benzeri desenli korniş ve pervaz parçalarıyla karşılaşmıştır. Özellikle sütun başlıklarında; stilize meyve ağaçları, palmiyeler, nar ağaçları ve hurma yaprağı desenleri işlenmiştir. Zeminde ve duvarda bulunan mermer kaplamalar, mozaik ve değerli taş kakmalar çok özel nitelikte olup sanat tarihi açısından önem taşımaktadır. Bezeme kompozisyonunun doğu etkisi taşınması yapıdan söküp Venedik'e San Marco Meydanı'na götürülen sütunların "doğudan gelen taşlar" adıyla sergilenmesinin sebebidir. Polyeuktos Kilisesi Kazılarına kadar San Marco Meydanı'nda sergilenen Pilastri Acritani olarak adlandırılan sütunların, Filistin'deki Akra'dan geldiği düşünülmekteydi. Kazılarla birlikte alanda aynı sütun başlıklarının bulunmasıyla yoğun bitkisel bezemeli sütunların Polyeuktos Kilisesi'nden getirildiği anlaşılmıştır.²⁰

16. Harrison, 1986, s.406-408

17. Mango, 2006

18. [http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=20322&html=bizansdetaitl.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm$Retrieve?YerlesmeNo=20322&html=bizansdetaitl.html&layout=web)

19. Strüktür: Yapıyı ya da nesneyi ayakta tutan taşıyıcı sistem.

20. Yerasimos, 1996, s. 167-172

Dönemin en önemli mermer kaynağı olan Marmara Adası'ndan getirilen işlenmiş, biçim verilmiş mermerlere ve kabartmalarla bezenmiş yapı taşlarına rastlanmıştır. Bizans'ta daha önce bilinmeyen bir tarzda kenar süslemeleri ve örgülü desenler bu kilisenin bezeme kompozisyonunda mevcuttur.²¹

Kazılarda, çeşitli mozaik parçaları da bulunmuştur. Düşen sıva parçaları muhtemelen bir zamanlar kilisenin tonozlarını örten mozaik kompozisyonunun parçalarını oluşturmaktaydı. Fakat onca insan tahribatına, doğa olaylarına ve zamanın tahribatına karşı asırlar sonra onları bütün bir şekilde bulmak imkânsız olduğundan mozaiklerin sadece parçaları bulunmuştur. Kazıda daha önce de belirttiğimiz gibi, birçok heykel ve heykel parçaları, kabartma ve kabartma parçaları bulunmuştur. Bu heykel parçalarından figürlü olanlarından bazılarının havarileri temsil ettiği düşünülmektedir. Bu heykellerin kilisedeki konumları belirsizdir.²²

Kilise içinde saçaklığın çevresinde şerit boyunca devam eden Yunan Antolojisi'nde korunmuş olan ölçülü, uzun bir şiirin parçası olan satırlar arasında nişlerin içinde çeşitli bakış açılarıyla kazıma tekniğiyle oluşturulmuş tavus kuşu kabartmalarına rastlanılmıştır. **(Görsel 5)**²³Antik dönemde halk inançlarında tavus kuşunun eti geç çürüdüğünden dolayı tavus kuşuna ölümsüzlük anlamı atfedilmiştir. İkonografide tavus kuşu Antik Çağ'da Hera ile ilişkilendirilmekteydi. Geleneksel olarak kraliyeti daha sonra Roma döneminde imparatoriçenin tanrısallaşmış halini sembolize etmekteydi. Antik kaynaklarda, Romalıların, ölen imparatoriçenin ruhunu tavus kuşlarının tanrıların katına taşıdığından bahsedilmiştir. Lahitler üzerinde de tavus kuşlarına yer verilmesi onların yaşam ve doğanın yenilenmesini simgelemeleri gibi ebedi yaşamı da simgeledikleri anlamına gelmektedir. Mezar yapılarındaki kompozisyonlarda görkemli bahçelerde tasvir edilen tavus kuşları, erken Hristiyan ikonografisinin

Görsel 5

21. Wolfgang, 2016, s.190-192

22. Martin, 1986

23. Görsel Kaynağı: Elif Naz Şengün Arşivi

de cennet bahçesinde bulunan karşılıklı olarak bir su kaynağından ya da su kabından su içerken tasvir ediliyordu.²⁴

Kilise’de tavus kuşlarıyla birlikte asma yapraklarına da yer verilmiştir. Asmaların, ekmek şarap ayinlerinde yaşamın yenilenmesini simgelemesi tavus kuşlarıyla hemen hemen aynı anlamı taşıması yönünde şüphe çekmektedir. Tavus kuşlarının ve asmaların kullanıldığı bu sentez bezeme kompozisyonu, dolaylı yolla ölümsüzlük iletisini geleceğe taşımaktadır. Bu iddiayı pekiştiren unsurlar, Anicia Iuliana’nın el yazmasında da karşımıza çıkmaktadır.²⁵

Polyeuktos Kilisesi ve Dönemin Diğer Yapıları

Hanedan üyeleri için hangi coğrafyada olursa olsun mimari yapı inşa ettirmek her zaman bir güç gösterisi, gücünü meşru kılarak simgeleştirme anlamını taşımaktadır. Soylu bir kökenden gelmeyen I. Iustinianus tahta geçip toplumun en alt tabakası olarak değerlendirdiği sirk dansözü Theodora ile evlenmesiyle imparatorluğun aşağı soya indiğini düşünen Anicia Iuliana bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Bu rahatsızlık sonucunda bir meydan okuma olarak büyükannesinin daha önceden yaptırdığı yapının yerine çok daha ihtişamlı olan Polyeuktos Kilisesi’ni inşa ettirmeyi kafaya koymuştur. Bir meydan okuma için oldukça iddialı bir yapı olan Polyeuktos Kilisesi, o döneme kadar kentteki en gösterişli yapıdır ve birçok ilki bünyesinde taşımaktadır. Böyle bir yapıyla Anicia Iuliana, geldiği soylu kökeni, zenginliği dindarlığıyla ifade etmiş ve becerisini gözler önüne sermiştir.

Polyeuktos Kilisesi’nin epigramında, eşinden hiç bahsetmeyen Iuliana, *“tek başına”* oluşunun vurgusunu sık sık yapmaktadır. Hanedanlığın soyundan kalan son üyesi olduğunu vurgulamış ve adeta soylu olmayan bir kökene sahip olan I. Iustinianus’a meydan okumuştur. Iuliana’nın kilisesinde yer alan epigramda:

“Güneş ateş arabasını sürdükçe var olacak en çalışkan ailenin tarif edilemez yüceliğini” devam ettireceğini sürdürerek onun kraliyet soyundan gelişi vurgulanmıştır.²⁶ Epigram: *“Bir tek O, zamanı yenmiş ve şöhretli Süleyman’ın bilgeliğini aşmıştır; zenginliğin, işçiliğin ve zarif ihtişamın çağlar boyu dillerden düşmeyeceği Tanrı’yı kabul edecek bir tapınak dikerek.”* şeklinde devam ederek ve Süleyman’ın tapınağının bile geçildiği iddia edilir.²⁷

24. Parman, 1993

25. Connor, 2008, s.162

26. Özer, 2003

27. Connor, 2008, s.168

Prokopius, Iuliana'nın, imparatorluk servetini “*gözünü hırs bürüyen Iustiniaunus'tan*” korumaya çalışmıştır. Iuliana ve I. Iustinianus arasında geçtiği düşünülen diyalog aralarındaki rekabetin nasıl sonuçlandığını kanıtlar niteliktedir. Bir gün I. Iustinianus, Iuliana'dan bağış toplama amacıyla onu kendi mabedinde Polyeuktos Kilisesi'nde ziyarete gitmiştir. İsteğini söyledikten sonra Iuliana, I. Iustinianus'tan başını kaldırıp yukarı bakmasını istemiştir. Iustinianus yukarı baktığında tavandaki altın bezemeleri görmüş ve Iuliana'nın tüm servetinin kiliseye harcadığını anlamıştır. Fakat hemen ardından I. Iustinianus'un koluna girmiş ve onun parmağına bir yüzük takmıştır. Bu yüzük, Iuliana'nın atalarından miras olarak kalmış taht varisliğini simgeleyen yüzüktür. Böylece Iuliana asil bir zarafetle tahtı I. Iustinianus'a teslim etmektedir.

Polyeuktos Kilisesi'nin bitiş tarihi olan 527 yılında, İmparatorluk çifti (Iustinianus ve Theodora) Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi'ni yaptırmaya başlamıştır. 536 yılında biten bu kilise, özellikle Theodora'nın Anicia Iuliana'nın meydan okumasına bir yanıt olarak değerlendirilmiştir. Aziz Sergios ve Bakhos Kilisesi mütevazı bir yanıt olmakla beraber asıl yanıt Ayasofya'yla verilmiştir...

532 yılında İmparator Anastasius'un soyundan gelenler ve Anicia Iuliana'nın da kısmen desteklediği Nika Ayaklanması'nda imparatorluk sarayının giriş revakları ve Büyük Kilise yakılmıştır. Bu isyanda Polyeuktos Kilisesi'ne dokunulmamıştır. I. Iustinianus eşi Theodora'nın desteğiyle ayaklanmayı durdurduktan sonra talan olmuş kentte Prokopius'un iddiasına göre beş yıl gibi kısa bir sürede yeni bir yapı inşa ettirmiştir. İşte bu yapı öncesiz ve sonsuz bir yapı olarak günümüze kadar ulaşacaktır: Ayasofya. Ayasofya sadece Konstantinopolis'teki değil aynı zamanda dünyadaki en büyük kilise olma özelliğini uzun bir zaman taşımıştır. I. Iustinianus da bu en büyük ve ihtişamlı kilisenin evrene korku salan ve gözdağı veren banisi olmuş ve Anicia Iuliana'nın meydan okumasına güçlü bir yanıt vermiştir. I. Iustinianus'un Ayasofya'yı bitirdikten sonra “*Ey Süleyman seni geçtim!*” demesi Anicia Iuliana'ya bir gönderme olarak kabul edilmektedir. Bu söz o günün koşullarında iki anlamlıdır.²⁸

Polyeuktos Kilisesi, mimari açıdan başta Ayasofya olmak üzere pek çok yapıya örnek olmuştur. Polyeuktos Kilisesi'nden önce yapılan Hagios Ioannes Prodromos diğer adıyla Studios Manastır Kilisesi, bazilikal plana sahip olup üst örtüsü diğer yapılar gibi beşik çatı ile örtülmüştür. Polyeuktos kilisesi ile aynı plana sahip olan Aya İrini ise, geleneğe uygun olarak bazilikal planda yapılmış fakat tıpkı Polyeuktos Kilisesi gibi orta nefi kubbe ile örtülmüştür.

28. Connor, 2008.

Bu sebeple Aya İrini ile Polyeuktos Kilisesi plan açısından neredeyse birebirdir. Polyeuktos Kilisesi'ne kadar bazilikal planlı yapılar, beşik çatı ile örtülürken, bu yapıda ilk defa bazilikal planlı yapının orta nefi 20-25 metre çapında bir kubbeyle örtülmüş ve kubbeli bazilikal plan uygulanmıştır.²⁹ Ayasofya Kilisesi yapılırken de büyük bir mekânın kubbeyle örtülmesi noktasında mimarların önünde buna yakın örnek yaklaşık 20-25 m. çapındaki kubbesiyle Polyeuktos Kilisesi'ydi.³⁰

Polyeuktos Kilisesi, kendinden sonra gelen yapılara her yönüyle örnek oluşturmuş. Kubbesiyle orta mekânın örtülmesi noktasında Ayasofya başta olmak üzere tüm yapılara örnek oluşturmuştur. Bazilikal plandan merkezi plana geçişte önemli bir geçiş noktası olarak kabul edilen bu kilise günümüze ulaşmasa da Anicia Iuliana'nın *"tek başına"* ortaya koyduğu, *"güneş ateş arabasını sürdükçe var olacak olan"* bir yapı olarak daima bize varlığını hatırlatacaktır.

Anicia Iuliana'nın El Yazması: De Materia Medica

Hagios Polyeuktos Kilisesi'nin kalıntıları günışığına çıkarılana kadar Anicia Iuliana ile bağlantılı olduğu bilinen bir tek *De Materia Medica* adlı el yazmasıydı. *De Materia Medica*, tıbbi maddeye dair şeklinde Türkçeye çevrilebilmektedir. Bu el yazması, antik dönem hekimlerinden olan Dioskorides'in yazılarının gösterişli bir şekilde süslenmesiyle oluşturulmuştur.

Dioskorides, Anadolu'nun Kilikya Bölgesi civarında, tahminen Antalya'da doğmuş olduğu düşünülen İ.S. 1. yüzyılda yaşamış bir Yunan fizikçi ve ilaç bilimi uzmanıdır. Roma İmparatorluğu'nda Caligula, Claudius ve Neron'un hüküm sürdüğü dönemlerde hekim olarak görev yaptığı bilinmektedir. Dioskorides, tıp biliminin yanı sıra botanik bilimiyle de ilgilenmiştir ve Roma ordusunun yanında katılım sağlayarak gittikleri yerlerde çeşitli bitkileri incelemiştir.

Dioskorides'in tıp bilimine en büyük katkısı konumuzu oluşturan onun 1. yüzyılda kaleme aldığı el yazmasıdır. *De Materia Medica* isimli el yazmasını yazdırarak dönemin tıp ve ilaç bilimine katkı sağlamakla kalmayıp gelecek dönemlerin tıp ve ilaç dünyasına da katkı sağlamıştır. Bu el yazması, tıbbi amaçlar için bitkilerin, otların, köklerin nasıl kullanılacağına dair bilgi veren eczacılık ve şifalı bitkilerle ilgili bir kaynaktır. Adnan Ataç ve Vedat Yıldırım'ın yazdığı, *"Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in 'De Materia Medica'sı'"* adlı makalede kitabın içeriği şu şekilde açıklanmaktadır:

29. Yerasimos, 1996, s. 167-172

30. Eyice, 1984.

“De Materia Medica’da 600’den fazla bitkisel, 35 kadar hayvansal ve 90 kadar da madensel drog³¹ ele alınmış birçoğu da resimlerle tanıtılmıştır. Eserde drogların bulundukları yerler, botanik tarifleri, özellikleri, tıbbi etkileri, kullanım şekilleri, yan etkileri, dozajları, bitki yetiştirme metotları, veterinerlikte ve tıp dışı kullanımları belirtilmiştir. Dioskorides’in ele aldığı droglardan 149 tanesi kendisinden yaklaşık altı yüzyıl önce yaşayan Hippokrates tarafından biliniyordu ve 90 tanesi ise günümüzde hala kullanımdadır.”³²

De Materia Medica’nın, tercümesi zor olsa da birçok dile çevirisi olmuştur. Günümüzde bilinen en eski nüshasını Anicia Iuliana’nın Codex’i ya da Viyana Diaskoridesi olarak kaynaklara geçmiştir. Bugün Viyana Ulusal Kütüphanesi’nde bulunan el yazması, 512 tarihinde Konstantinopolis’te tekrardan kayda geçirilmiştir. Anicia Iuliana’ya el yazması Honoratae Semti’ndeki Teotokos Kilisesi’ni yaptırmasından dolayı halk tarafından teşekkür etme amacıyla hediye edilmiş, Anicia Iuliana da bu el yazmasını kopyalatmıştır. Bu gösterişli el yazmasının bir kopya olduğu sayfalarının boyutlarından anlaşılmaktadır. El yazmasının sayfa boyutları: 38×33 cm olup kitapta bitki ve hayvanlara dair 498 adet çizim, 5 süs sayfası, 66 hayvan resmi ve 47 kuş resmi bulunmaktadır. Bu kitaba “Ornithiaka” olarak anılan kuşlar hakkında bir çalışma da dâhil edilerek hayvanlar ve böceklerle dair en eski kaynaklar eklenmiştir. Bilimsel kesinlik ile analiz yapma amacı taşıyan bir çalışma olarak bilinen en eski rehber olma özelliği taşımaktadır.

Bu el yazmasının ithaf sayfası günümüze gelen en eski ithaf sayfasıdır ve hamisi Anicia Iuliana’nın oturur pozda, cepheden bir tasvirini barındırmaktadır. **(Bkz: Görsel 6).**³³ Süslü bir taburede seyirciye bakar pozisyonda oturan Anicia Iuliana, bir taht üzerinde törensel altın rengi bir kıyafetle altın cüppe giyer ve bir diptik tutmaktadır. Onun bir yanında “Yücelik” (Megalopsychia) ve diğer yanında “Bilgelik” (Phronesis) bir kadın görünümünde kişileştirilmiştir. Yücelik kucağında altın sikkeleri tutarken Bilgelik bir cilt kitap tutmaktadır. Iuliana’nın elindeki tablet, imparator tarafından soylulara verilen “codicillium”^{a34} benzetilmektedir ve sağ eliyle yan tarafta bir bebeğin elinde açık bir şekilde duran kitaba altın serpmektedir. Altın serpme, onun imar faaliyetlerine ve sanat hamiliğine verdiği önemi ve cömertçe sağladığı paraya işaret etmektedir. Bu bebek figürü “İmara Adanmış Kadının Arzusu” olarak

31. Drog: Hayvan ve bitkilerden kurutularak veya özel metotlarla toplanarak elde edilen, eczacılık ve kısmen sanayide kullanılan ham veya yarı ham madde.

Bkz. <http://www.nedirnedemek.com/drog-nedir-drog-ne-demek>

32. Ataç Adnan, Yıldırım Vedat, “Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides’in ‘De Materia Medica’sı”

33. Görsel Kaynağı: <http://blog.kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-61-bizans-sanati-2/>

34. Codicillium: Konsey, görüşme (<http://www.nedir.com/concilium>)

Görsel 6

adlandırılmıştır ve bu bebeğin yanındaki “Sanatların Şükranı” olarak adlandırılan başka bir küçük figür de saygıyla eğilmektedir. Bu tasvirler Iuliana’nın cömertliğini, entelektüel birikimini ve bilimle sanata olan ilgisini alegorik bir şekilde görselleştirmektedir. Adlandırılmış bu figürler Iuliana’nın hayatını adadığı imar faaliyetlerine ve sanat hamiliğine karşılık bir teşekkür verme iletisi olarak değerlendirilebilmektedir. Onun sahip olduğu erdem karşımıza

alegorik bir şekilde çıkarılmış ve sadece hamiliği değil onun aldığı iyi eğitime de işaret edilmektedir.³⁵ Yard. Doç. Dr. Zeynep Çakmakçı'nın "Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri" adlı makalesinde ifade ettiği gibi:

*"Anicia Iuliana'nın ithaf sayfasındaki bu betimiyle, bir prenses olarak toplumsal konumuna vurgu yapılırken, aile bağlarının ona yüklediği sorumluluklarının da adeta altı çizilmektedir"*³⁶

İncelikle işlenmiş olan bu ithaf sayfasında oldukça anlam yüklü bir kompozisyonla karşılaşmakatayız. Dıştan dairesel, içten sekizgen bir çerçevenin içine kompozisyon yerleştirilmiştir. Dairesel dış çerçeve ve sekizgen iç çerçevenin arasında kalan kısımlar ve kompozisyonun fonu canlı koyu mavi/lacivert rengindedir. Bu fonun boyanmasında sadece Afganistan'dan çıkarıldığı söylenen yarı değerli lacivert taş (lapislazuli) tozunun kullanıldığı düşünülmektedir.³⁷ Sekizgen çerçeve ise düz yerleştirilen bir kare üstüne uçları ortalanmış diğer kareyle yani toplam iki kareyle sekizgen bir iç çerçeve oluşturulmuştur. Bu sekizgen çerçevelerin uçlarında oluşan üçgenlerin içi ise koyu kırmızı renktedir. Çerçeve şeritleri sarmal bükümlü halat süslemesidir ve iç çerçevenin uçları dış çerçeveye dolanmış şekilde yapılmıştır. Merkezde bulunan minyatür kompozisyon izleyiciye doğrudan hitap etmektedir. Minyatürün tam merkezine yerleştirilen Iuliana, bir kaidenin üzerine yerleştirilmiş tahta benzeyen ihtişamlı bir taburenin üstünde oturmaktadır. Oturulan yerin kaide ile yerden yükseltilmesi Antik dönemden beri resimde figürlerin saygınlığını, soyluluğunu ve asilliğini vurgulamak için başvurulan bir ikonografik öğedir. Tüm heybetiyle merkezde ve iki yanında meleklerle tasvir edilen Iuliana, Tanrı'nın Anası Meryem'i anımsatmaktadır. Yıldız motifine benzeyen iç çerçevenin köşelerinde oluşan üçgen alanların koyu kırmızı zemini üstünde birer altın yaldızlı harf yer almaktadır. Bu altın yaldızlı harfler "IOULIANA" (Iuliana) adını oluşturmaktadır. Iuliana'nın başının üstünde bir şiir başlamaktadır ve bu şiirin sekiz dizesi sekizgenin etrafında devam etmektedir:

*"İşte tüm iyi övgülerle, Kraliçem, Honoratis sana ilahiler söyler ve seni över. Üyesi olduğun ailenin, Anicilerin ve gönüllülüğünü, tüm dünyaya yayılarak sana övgüler söyletir. Çünkü sen Tanrı'nın kilisesini inşa ettin o göklere yükselen güzelliği."*³⁸

35. Connor, 2008, s.164

36. Çakmakçı, 2017

37. Canko, 2016.

38. Connor, 2008, s.165; Von Premerstein, "Anicia Iuliana" öz. 111. Bu epigram gramer açısından şiirsel çeviriye izin vermeyecek denli karmaşık.

İthaf sayfasının arkasında bulunan tavus kuşu çizimi ise araştırmacıların kafasını kurcalamaktadır. Bu tavus kuşu çizimi, daha önce de Polyeuktos Kilisesi Yapı Analizi bölümünde değindiğimiz mevcut kilisede yer alan tavus kuşu kabartmalarla birlikte değerlendirildiğinde oldukça dikkat çekici bir hal almaktadır. Diğer süs sayfalarından farklı olduğu göze çarpan bu sayfadaki tavus kuşu çizimi çok ayrıntılı bir şekilde detaylandırılmış parlak renklerle boyanmış kanatları açık büyük bir tavus kuşudur. Araştırmacılar, bu kuşun diğer kuşlarla birlikte yer alması gerektiğini, ciltlemeden kaynaklı bir hata olduğunu düşünmüş fakat sayfanın ve tavus kuşunun boyamasında kullanılan altın varaklı boyanın kalitesi incelendiğinde diğer çizimlerden farklı olduğu anlaşılmıştır. Sayfada yazı kalmamasına rağmen bu çizim, Polyeuktos Kilisesi'nde de bulunan tavus kuşu yazmanın hamisinin simgesi veya imzası olabileceği fikrini gündeme getirmiştir.

El yazmasında farklı figürlerden oluşan sahneler de bulunmaktadır; taş blokları yerine oturtan figürler, bebek işçiler tahta kirişleri çekiçe yerlerine oturtmakta ve başka sahnede bunları boyamaktadırlar.³⁹

Anicia Iuliana, bu el yazmasını muhtemelen kendi kütüphanesinde saklıyordu. El yazması hem gösteriş hem de bir güç kaynağıydı. Yazmanın üretiminde hiçbir masraftan kaçmamıştır ve en başarılı zanaatkârlara yaptırılmıştır. El yazmasındaki portresiyle sadece el yazmasını yaptıran kişi olarak değil aynı zamanda birçok kilise yaptırmış kişi olarak da kayda geçmiştir.

De Materia Medica, 1453'de İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'na geçtikten sonra, Kanuni Sultan Süleyman'ın fizikçisinin eline geçmiştir. Daha sonra V. Charles tarafından satın alınarak Viyana'ya götürülmüştür ve günümüzde de Viyana Ulusal Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu eserin bir nüshası İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Kütüphanesi'nde, Yazma No. 19/1'de kayıtlıdır.⁴⁰

Kaynakça

Artun, A. (ed.). (2014) Sanat ve Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bizans Eserleri. Nisan 2017 tarihinde <http://bizanseserler.blogspot.com.tr/> adresinden alındı.

39. Connor, 2008, s.165

40. Yıldırım ve Ataç, 2004.

- Canko, D. M. (2016). Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri. Doktora Tezi, İzmir.
- Cannor, C. (2011). Bizans'ın Kadınları. (Çev. B. Cezar,) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Carrot Museum. Şubat, 2017 tarihinde History of Carrots- Dioskorides De Materia.
- Çakmakçı, Z. (2017). "Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri," MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), s. 775-800.
- Erbilgin, S. H. (2010). Theodosios Hanedanlığı Kadın Banilerin Etkinlikleri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Eyice, S. (1984). Ayasofya 1. Yapı Kredi Yayınları.
- Gazioğlu, H. H. (tarih yok). Bir İmparatorluk Kültü Olarak Ayasofya ve Aziz Polyeuktos Kilisesi. https://www.academia.edu/3196992/Bir_%C4%B0m-paratorluk_K%C3%BClt%C3%BC_Olarak_Ayasofya_ve_Aziz_Polyeuktos_Kilisesi
- Hall, J. (2007). Dictionary of Subjects and Symbols in Art. Oxford.
- Harrison, M. (1986) A Temple for Byzantium: The Discovery and Excavation of Iuliana Anicia's Palace-Church in Istanbul, University of Texas Press edition.
- Harrison, M. (1989). Temple for Byzantium: Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace Church in Istanbul. Texas Press.
- Hill, B. (2003). Bizans İmparatorluk Kadınları (Çev. Elif Gökteke). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kalavrezou, L. (ed.) (2003). Byzantine Women and Their World. Harvard University Art Museums.
- Kavrakoğlu, F. Kasım 2017 tarihinde <http://blog.kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-61-bizans-sanati-2/> adresinden alındı
- Laiou, A. (1981). "The Role of Women in Byzantine Society," Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik 31, s. 233-260.
- Mango, C. (1991). "Euphemia Church of Saint". Oxford Dictionary of Byzantium, 2, 747. Newyork: Oxford University Press.
- Mango, C. (2006). Bizans Mimarisi. (Çev.M. Kadiroğlu,) Kişisel Basım.

- Met Museum. (tarih yok). Mart 2017 tarihinde <https://metmuseum.org/art/collection/search/468716> adresinden alındı
- Müller-Wiener, W. (2001). İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası (Çev. Ülker Sayın). YKY.
- Necipoğlu, N. (1993). "Anikia İuliana". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1. İstanbul: Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı.
- Nüket, Ö. D. , "Bizans'ta Kadın Olmak: Anikia Iuliana", İstanbul Dergisi, Tarih Vakfı, 2003.
- <http://www.nyu.edu/gsas/dept/fineart/html/Byzantine/index.htm> adresinden Nisan, 2017 tarihinde The Byzantine Churches of Istanbul alındı.
- Parman, E. (1993). "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi. Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar", Güner İnal'a Armağan. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 4, Ankara, s. 387-412.
- <http://politeia.org.ro/magazin-istoric/manuscrise-celebre-vienna-dioscurides/20768/> Politeia World. Mart, 2017 tarihinde Manuscrise Celebre: Vienna Dioscurides.
- Prokopios. (1994). İstanbul'da Iustinianus Döneminde Yapılar (Çev. E. Özbaçoğlu). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Prokopios. (2015). Bizans'ın Gizli Tarihi. (Çev. O. Duru,) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saraçhane Bölgesinde Kentsel Dönüşüm, Tarihsel ve Sosyal Topografya. İstanbul. Erişim: http://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane2/YordamVt/projem_istanbul/pi_00002.pdf
- <http://www.thebyzantinelegacy.com/pilastri-acritani> adresinden The Byzantine Legacy. tarihinde Mayıs 2017 alındı.
- Tiefenbach, H. (2012). Anadolu'nun Azizleri, İstanbul: İstanbul Arkeoloji Yayınları.
- Wand, J. (1937). A History of the Early Church. London.
- Yerasimos, S. (1996). "Aziz Polyeuktos'tan Ayasofya'ya Kubbeli Bazilikaların Doğuşu". Sanat Dünyamız Dergisi, Sayı: 69-70, s:164-172.
- Yıldırım, V. ve Ataç, A. (2004) "Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in 'De Materia Medica'sı", OTAM Dergisi, Sayı 15, s. 257-269.

Pekmez Yapımı

Fotoğraf ve Metin: Osman Nuri Yüce

Sert geçmesi beklenen kış mevsimine imece usulü bir hazırlık var. Erkekler odun topluyor, ateş yakıyor ve pekmezi süzüyor. Kadınlar ise pekmezi kazanlarda kaynatıp konserve ediyor.

Ankara’da Ağustos ayında yapılan pekmez, üzüm toplanmasıyla başlıyor. Ardından toplanan üzümler eziliyor ve çuvallarda süzülüyor. Posası ve suyunun ayrılmasıyla birlikte de kaynatma işlemi başlıyor.

Pekmez yapımı Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirası’nın “Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar” başlıklı alanı kapsamında tanımlanabilir.

İsyandan Sorumlu Devlet Paşası:

Abaza Mehmed Paşa

Yazar: Cemal Özer

Yeryüzü 5 milyar yıla yakın ömründe irili ufaklı sayısız devlete ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti ise yeryüzünde kurulmuş en ‘uzun soluklu’ devletlerden bir tanesidir. Parçalanmış Anadolu Selçuklu Devleti’nin bir uc beyliğinden imparatorluğa uzanan, tam 36 padişah görmüş bir saltanat. Bu saltanatın, 624 yıllık tarihinde, çokça kanlı savaşa, kardeş kavgalarına, uçsuz bucaksız entrikalara ve devleti yıkılmaya kadar götürebilecek nice isyanlara şahit olmuştur. Benim değineceğim konu ise 17. yy’ın ilk yarısında geçen sıradışı bir isyanın hikayesi.

Önce olayların daha iyi kavranabilmesi için dönemin konjonktüründen kısaca bahsedeceğim. II. Mehmed’in (Fatih) Teşkilat Kanunnamesi’ndeki “Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdir,” ibaresiyle kardeş katli resmi hale gelmişti. Yeniçerileri, sipahileri, devlet büyüklerini hatta diğer devletlerin hükümdarlarının desteğini alan şehzadeler kardeşlerini ortadan kaldırarak tahta çıkıyor ve mutlak otoriteyi inşa ediyorlardı. Ancak bu kanun I. Ahmed’in tahta çıkmasıyla sona ermiştir. I. Ahmed getirdiği ekber ve erşet sistemiyle akli dengesi yerinde olan en yaşlı şehzadenin tahta çıkmasını kanunlaştırmıştır.

Peki öldürülmeyen kardeşler? Kafes sistemiyle önceden başka vilayetlerde lalalar ile yetişen şehzadeler saraya hapsedildiler. Hapis hayatı yaşadıkları için akli dengeleri bozulanlar oldu. Devlet yönetimi konusunda da bilgileri teoriden ibaret olan pratikten yoksun şehzadeler tahta çıktıklarında yönetimi perde arkasındaki valide sultanlar ve vezîriâzamlar ele geçirdi. Devlet idaresi siyasi partiler gibi bloklaşmış paşaların, ulemaların, yeniçeri ağalarının elinde ızdırap çekmekteydi. Hülâsa padişahların mutlak otoritesi artık ortadan kalkmış bulunuyordu.

Tarih 1622’yi gösterdiğinde genç ve tecrübesiz II. Osman (Genç) yeniçeriler tarafından zorla tahttan indirilip zindanda katledilir. Bu vaka Osmanlı tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir şeydir. Sadece tahtan indirilmesi planlanan padişahın canı kulları tarafından alınmıştır. Olay ülkede infial yaratır; ulema kesimi, ordu ve halk maktûllerin bulunup cezalandırılmasını ister. Akabinde Anadolu’da bir paşa, II. Osman’ın intikamını almaya and

içerek isyan bayrağını çeker: Abaza Mehmed Paşa (1623). Peki kimdir bu paşa? II. Osman'ın Hotin seferinde Rumeli Beylerbeyi olarak kılıç kuşanmış sekbanlarla¹ beraber yeniçerilere karşı mücadele etmiş bir paşadır. II. Osman öldüğünde ise Erzurum Beylerbeyi'dir. Vakanüvislere² göre, Abaza Paşa'nın akıllı bir adam olduğu söylenemez, cahildir. Akıl hocası, Sarıbabazade Abdurrahim Efendi isimli bir şeyhtir. Osmanlı tarihinde isyan çok sık görülen bir olaydır ancak Abaza Mehmed Paşa'nın isyanını olay örgüsü bakımından ben ayrı bir yerde tutarım.

Bir celalinin yanında yetişmiş olan Abaza Mehmed Paşa'nın isyandaki ilk icraatı Erzurum'da İran saldırılarına önlem amaçlı konuşlandırılan yeniçerileri rütbe ayırt etmeksizin toptan idam etmesi olur. Anadoluda yeniçeriler ezelden beri sevilmediği için 40.000 kişilik devasa bir sekban ordusu toplaması zor olmaz. Sekban ordusu Sivas'a gitmekte gecikmez ve oradaki yeniçerileri de kılıçtan geçirir; evlerini, mallarını yağmalarlar. Üstelik Abaza Paşa yalnız değildir. Sivas valisi Tayyar Mehmed Paşa da isyana destek vermektedir. Yeniçeri-sekban kavgası başka bir boyuta taşınmıştır. Bu durum İstanbul'u ayağa kaldırır. Yalnız ilginç bulduğum bir durum var. Yeniçeri ileri gelenlerini Sivas'ta develerin üstünde çarmıha gerip omuzlarını deldirip bal mumu koyduğu nakledilen³ Abaza Paşa'yı, devlet yok etmek yerine görevinden (Erzurum Beylerbeyliği) azledip 'Sivas Valisi' olarak atamayı önermiştir.

Sıradışılık bana göre tam burada başlar. Vakt-i evvel sadece sultana ters düştüğü için vezîriâzam boğdurulurken şimdi sıradan bir paşa ile uzlaşma yollarına başvuruluyordu. Osmanlı Devleti katılığını kaybediyor, açık bir şekilde evriliyordu. 6 senede (1617-1623) 4 cülûs olmuş bahşişler hazineyi boşaltmıştı, kapıkulları içinde sadece yeniçerilerin sayısı 100 yılda (1568-1670) % 321 gibi bir oranla artış göstermişti⁴ ve onlara kaynak sağlamakta zorlanılıyordu. Liyakat kalmamış; valilik, kadılık gibi büyük vazifelerin başına bile rüşvetle geçiliyordu. Rüşveti veren kişi ise ödediği rüşvet miktarını top-

1. Osmanlı İmparatorluğu'nda, eyalet paşalarına ve sancak beylerine bağlı olarak görev yapan bir asker sınıfı. Etimolojik kökeni ise bir hayli ilginçtir. Farsça kökenli köpek bakıcısı anlamına gelen 'seg-ban'dan türemiştir.
2. Vakanüvis: Saltanatın tarihi olaylarını not etmekle görevli kişilere verilen isimdir. Abaza Paşa'nın zamanının diğer paşaları gibi eğitim almadığından dolayı bu şekilde söylenmektedir.
3. Özcan, 2016, s.26
4. İnalçık, 2015 s. 213

layabilmek için icraat yerine vergilerle reayanın sırtına çöküyordu. Hülâsa devlet boğuluyordu; isyan eden bir paşanın başını ezmeye dahi mecali yoktu.

Tekrar olaya dönelim. O sıralarda Bağdat'ta Bekir Subaşı olayı⁵ da patlak verince İstanbul sefer kararı almıştı ve ordunun başına serdar olarak vezîriâzam Çerkes Mehmed Paşa atandı. Önce Abaza isyanı dindirilip sonra da İran'a yürünecekti. Ordu Konya'ya vardığında serdâr Çerkes Paşa, Abaza Paşa'ya telkinlerde bulunan bir mektup yollamıştı. Ancak isyankar paşa savaşmaktan yanaydı.

Burada bir es vermek istiyorum. Bana göre devlet 'zoraki' denecek şekilde Abaza ile savaşma yoluna gitti. Zoraki kelimesi ciddi bir iddia gibi gözükebilir ancak ben İstanbul'un Abaza'dan çekindiği, hatta korktuğu kanaatindeyim. Görevden azli yerine valilik teklif edilmesi, devletin onu indirmek için hazırladığı ordunun başına serdâr olarak padişah'tan sonra en yetkili kişi olan vezîriâzamı ataması, bütün Anadolu Beylerbeyleri'nin serdârın emri altına sokulması ve ordu Konya'ya geldiğinde Abaza'nın sekbanları ile aralarında birkaç günlük mesafe kalmış olmasına rağmen telkinle durdurmaya çalışması gibi verilere baktığımda başka bir ihtimal göremiyorum.

Osmanlı ordusuyla Abaza'nın sekbanları Kayseri'de karşılaştıklarında şans yüzünü Osmanlı'ya dönmüştü. Abaza'nın işbirliği yaptığı Türkmen aşiretler sırtlarını dönüp savaş meydanını terkettiler. Sivas Valisi Tayyar Mehmed Paşa, Sivas tımarlıları ve Türkmenler saf değiştirip serdârın ordusuna geçtiler. Devlet gücü üstün hale gelince sekbanlar Abaza'nın öldüğünü sanıp kaçmaya başladılar. Er meydanında kitlelere liderlik etme yetisi önemini göstermişti. Akıllı olmadığı herkesçe bilinen Abaza Paşa müttefiklerini yanında tutmayı başaramamıştı ve bozguna uğradı. Geri çekilip Erzurum Kalesi'ne kendini kitledi. Çerkes Paşa üstüne yürüyüp kaleyi kuşatınca sıkışan Abaza Mehmed Paşa affolunmayı diledi. Çerkes Mehmed Paşa kaleye 2000 yeniçeri koydurdu, Abaza'dan onlara dokunmama sözü alarak affetti ve Erzurum Beylerbeyi olarak kalmasına izin verdi (1624). Tüm avantajını kaybetmiş olan Abaza Paşa'nın talihi; kışın yaklaşmış olması, devletin programında bir İran seferi olması ve kış mevsimi geldiğinden kuşatmanın zor olması dolayısıyla serdârın Tokat'a çekilmesi idi.

5. Bağdat vilayetinde nüfuzlu birisi olan Bekir Subaşı Bağdat Beylerbeyiliğine talip olmuş ve kargaşa çıkartmıştır. Tıpkı Abaza gibi sıkışınca İranlılarla işbirliğine gitmiş ancak affedilip Bağdat Beylerbeyi yapılmış İran'a sırtını çevirmiştir. Şahın ordusu kaleyi kuşatınca kaleyi müdafa etmiş ancak oğlu tarafından ihanete uğramıştır. Oğlu surun bir kapısını gizlice açtırıp şahın ordusu kaleyi ele geçirince Bekir Subaşı ve adamları hapsedilip ağır işkencelere maruz kalarak öldürülmüştür.

Aradan birkaç yıl geçmişti. Vezîriâzam Çerkes Paşa olaydan yakın bir süre sonra ölmüş yerine Hafız Ahmed Paşa getirilmişti. Hafız Paşa zamanında yapılan Bağdat Seferi başarısızlıkla sonuçlanıp akabinde azledilince Halil Paşa vezîriâzam olmuştu. Bağdat Seferi sırasında baskıdan kurtulan Abaza Mehmed Paşa kininin hiç bitmediği yeniçerileri tekrar kaleden atıp kılıçtan geçirmeye başlamıştı. O artık 'isyandan sorumlu devlet paşası' idi. O sırada IV. Murad padişahı ancak küçük olduğu için devletin başında validesi Kösem Sultan bulunuyordu. Payitahtta Abaza'nın idam fermanı çıkmıştı. Halil Paşa derhal ordusunu hazırladı. Yanına da eski bir yeniçeri ağası olan Hüsrev Paşa'yı almıştı. Artık Abaza'nın ortadan kaldırılması gerekiyordu. O sırada Gürcistan'da Ahıska Kalesi İranlılar tarafından kuşatılmıştı. Bunun üzerine Anadolu Beylerbeyi Dişlenk Hüseyin'e tüm Anadolu sancaklarında asker toplama emri verilmişti. Halil Paşa, Abaza'ya Ahıska'ya desteğe gitmesini eğer giderse padişahın gözüne girebileceğini söylemişti ve Abaza Mehmed Paşa'ya 'destek' olarak 800 yeniçeri yollamıştı. O sıralarda idam fermanını öğrenen Abaza gece baskınıyla bütün yeniçerileri kılıçtan geçirmişti. Üstüne gelen Dişlenk Hüseyin Paşa'yı, Trabzon ve Diyarbekir Beylerbeyi'ni de gece baskınıyla kılıçtan geçirdi. Beslenen karga yine göz oyuyordu. Bunun üzerine Halil Paşa Erzurum'u kuşatma altına aldı (Eylül 1627). Kış iyice etkisini göstermişti ve bu koşullar altında devam edemeyen ordu Tokat'a çekildi. Halil Paşa başarısızlığın cezasını sadrazamlıktan ve serdârlıktan azliyle ödedi. IV. Murad (yani Kösem Sultan) devlet erkanını topladı, Abaza'yı yok etmek için vezîriâzamlık ve serdârlık savaşı addedilen Hüsrev Paşa'ya verildi.

Hüsrev Paşa orduyu demir yumruk gibi yönetiyordu. İlk olarak Abaza'nın İstanbul'daki casuslarını yakalattı ve Abaza'nın Sivas'ta yeniçerilere yaptıklarını yaptı; omuzlarını oydurup mum dikip ibret-i âlem için dolaştırmıştı, kısasa kısas yapıyordu. Katılığı ve acımasızlığıyla orduyu da düzende tutmayı başarmıştı. Ordu artık Abaza'yı Erzurum'dan söküp atmaya hazırdı. Öyle ki kaleyi dövecek büyük toplar denizden Samsun'a oradan da Erzurum'a taşındı. Abaza için tarih tekerrür ediyordu. Yönetmeyi bilemediğinden yanındaki paşalar ona sırtlarını dönüp Hüsrev Paşa'ya sığınmışlardı. Hüsrev Paşa atılgandı ancak akılsız değildi paşalara yüz dönmek yerine yanına çekti. Abaza zora düşmüştü ve son çare olarak İran şahından yardım istedi. Şah birkaç bin kişilik destek gönderse de Hüsrev Paşa kelimenin tam anlamıyla kaleyi içten fethediyordu. Kaledakilere saf değiştirirlerse kapıkulu askeri olacaklarını vadetmişti. Kaleden kaçanlar Hüsrev Paşa'ya sığınıyordu. Kurtuluşu olmadığını anlayan Abaza Mehmed Paşa akıl hocası olan Şeyh Seyyid Abdurrahim'i Hüsrev Paşa'ya gönderip aman diledi. Serdar Hüsrev Paşa bir

amânnâme gönderdi ve kaleyi aldı (Eylül 1628)⁶. Abaza'nın bazı sekbanlarını kapıkulu askeri ve cebeci yaptı, bütün askerlerini kaleden çıkartıp yerlerine yeniçerileri koydu. Prof. Dr. Halil İnalçık 'Osmanlılar bir yeri zorla fethe girişmeden önce, üç kez teslim önerisinde bulunurlar, kabul edilirse *amân* verirler, şehirlere *amânnâme* ve *ahdnâme* ile güvenceler tanırırlardı'⁷ diyor. Ancak burada söz konusu fetih değildi. Erzurum zaten 1517'de I. Selim (Yavuz) tarafından alınmıştı. Mevzubahis bir Osmanlı paşasının isyanıydı. Sıradışılık devam ediyordu. Evet, isyandan sorumlu devlet paşası bir kez daha affedilmişti; hem de bu sefer, o dönem, devletin en büyük düşmanı olan İran şahıyla işbirliği yapmıştı.

Devletin ikinci kez affetmesinin sebebini birinciyle aynı buluyorum; büyük bir ordu hazırlanmış olsa bile devletin isyancı paşanın başını ezmeye mecali yoktu. Bu kanıya varmamın sebeplerinden biri, Abaza üzerine yapılan sefer sırasında sipahiler mızızlanmışlar ve onları yatıştırmak için ellerinden alınmış olan vergi toplama yetkisi geri verilmişti. Yani devlet, asker konusunda kendinden ödün vererek anca iş yaptırabiliyordu. Eğer kuşatma uzun sürseydi Halil Paşa gibi Hüsrev Paşa'nın da mecburi olarak geri çekilmesi muhtemeldi. Hüsrev Paşa'nın ivedilikle hareket edip kaleyi kuşatma sebeplerinden biri olarak da bunu görüyorum. Ayrıca askerlerin ulufelerini ise Mısır'dan hazinelerin gelmesi ile ödeyebilmişti. Ekonomik olarak da devletin mecali yoktu. İkinci affın bir diğer sebebi de Hüsrev Paşa'ydı. İstanbul'a vardıklarında idam edilmemesinde etkili olmuştu. Muhtemel nedeni ise varlıklı biri olan Abaza'dan rüşvet almış olmasıydı.

Bana göre en önemli sebep ise güçlü bir padişahın olmamasıdır. Monarşi dönemlerinde yasama, yürütme, yargı gibi erklerin sınırlarının çizilmesi söz konusu olmadığından, devletlerin yaşayabilmesi için diktatoryal yönetimle idare edilmeleri şarttı. Bahsi geçen dönemde ise IV. Murad henüz 17 yaşında bir gençti ve devleti tepeden yönetmesi mümkün değildi. Kösem onun adına devleti yönetiyordu. Öyle ki valide sultanlar Bayezid Meydanı'nda bulunan Eski Saray'da kalırken, Kösem Sultan Topkapı Sarayı'nda ikâmet etmekteydi. IV. Murad'ı adım adım izliyordu. Devlet toplantılarını perde arkasından dinliyor sadrazamlarla bizzat kendisi muhattap oluyordu⁸. Devlet yazışmalarında IV. Murad adına Kösem'in imzası bulunuyordu. Pasif padişah otorite sorunu yaratıyordu. Kapıkulları Devlet-i Aliyye'den korkmuyor; reayayı soymaktan, isyan çıkarmaktan hatta istediklerini alamadıklarında

6. Çeşitli kaynaklarda 18 Eylül - 22 Eylül olarak farklı tarihler verilmiştir. Bu sebeple Eylül 1628 dışında net bir tarih veremiyorum.

7. İnalçık, 2015, s. 13

8. İnalçık, 2014, s. 371

sultanları ayak divanına⁹ çağırmaktan çekinmiyorlardı. Bu kargaşa ve sürekli isyan hali IV. Murad iktidarı tam olarak ele geçirene kadar da süregelmiştir.¹⁰

Tekrar Abaza Paşa'ya dönelim. Erzurum'dan İstanbul'a getirilip padişahın huzuruna çıkarıldığında "Devletlü padişahım! Yeniçeri merhum karındaşınızı katl etmekle cümle beylerbeyiler kanın talep etmeğe kağıtlaştık ve ittifak ettik. Kulunuz sözünde durdu. Onlar yan çaldılar" dediği belirtilir.¹¹ Azlinden sonra ise Anadolu'dan uzaklaştırılmasına karar kılınan Abaza Paşa Bosna'ya önce vali olarak atanmıştı, sonradan padişah (arkadaşını yakın; düşmanını daha yakın tut düşüncesi ile olsa gerek) İstanbul'a yanına aldırıldı. Halkın gözünde ise Abaza sanıldığı gibi devlete başkaldıran bir hain değildi. Bilakis o, II. Osman'ın katleden kapıkullarından intikam almaya and içmiş cevval bir halk kahramanıydı. Giyim kuşamıyla bile ilgi odağı olan bir kahramandı.¹²

Abaza Paşa sultanın gölgesi gibi olmuştu. Ava ya da gezintiye çıktığında yanından ayrılmıyordu. Paşalıktan isyancıya dönmüş, sonrasında tekrar gözde bir paşa olmuştu. IV. Murad da Kösem'den sıyrılmış ve artık tam manasıyla padişah olmuştu. Hal böyleyken Abaza'nın bu kadar parlamasından da bir hayli rahatsızdı. Aynı zamanda intikamcı bir sultandı; asla unutmuyordu. İsyanı Abaza'nın ortadan kaldırılması gerektiğine kanaat etmişti ve bir bahane gerekiyordu. Bir gün padişah Topkapı'da dolaşırken Abaza Paşa'ya denk geldi. Abaza sultanı görünce inmek istedi IV. Murad'ın attan inmemesini emretti ancak Abaza yine de atından indi. Üstelik padişahın karşısına kınında kılıcıyla çıkmıştı ve bu teammülere aykırıydı, padişahın huzuruna silahla çıkmak yasaktı. Sultan Murad oradaki bostancıyı çağırıp Abaza'nın atından indirilmesini ve kılıcının alınmasını emretti. Bostancı da Abaza'ya padişahın huzuruna kılıçla çıkılamayacağını bilmediğini söyleyerek sert çıktı. Karşılaştığı bu tavırdan kuşkulanan Abaza kaçış yolları aramaya başladı. Ermeni ve Rumlar arasında Kudüs'teki Kamame Kilisesi'nin kullanımı hususunda çıkan kavgada Ermeni cemaatinden rüşvet almıştı. Davayı Rumlar kazanınca da bu rüşvet olayı günyüzüne çıktı. Padişah Ermeni rüşvetçilerinin asılmasını istediğini bostancıbaşı aracılığıyla divanda bulunan vezîriâzama duyur-

9. Osmanlı Devleti'nde acil ya da olağanüstü durumlarda padişahın bizzat katıldığı divan toplanmalarına denir. Ayak divanı denmesinin nedeni ise padişah dışında divanda bulunan herkesin ayakta hazır bulunmasıdır.
10. IV. Murad'ın Sinan Paşa Köşkü'nde (İncili Köşk) ayak divanına vezîriâzam, şeyhülislam, kazas-kerler, ulemalar, yeniçeri zabitleri gibi en üst düzeyde bürokratları ve isyan eden kapıkullarının elebaşlarını da çağırarak mütabakata varıp iktidarı ele geçirmiştir (8 Haziran 1632).
11. Peçevi İbrahim Efendi, 1999
12. Giyim-kuşam söz konusu olduğunda öyle özenli ve güzel giyinir ki 'Abaza kesimi kaftan' modası peydah olmuştur. Halkın ve padişahın bizzat kendisinin bile onun giydiklerini taklit ettikleri bilinir. Bindiği atını bile süslemiştir. IV. Murad Bağdat Seferi'ne çıktığında atını Abaza'nın süslediği şekilde süsletmiştir.

du. Divan kapısı önünde hemen birkaç Ermeni idam edildi. Onlardan rüşvet alan Abaza'yı çağırdı. Saraya ayak basar basmaz isyancı paşa hapsedildi ve kendisine padişahın kaleme aldığı idam fermanı okundu. Abaza'nın son sözleri 'Dünyada bir muradım kalmadı, emir padişahımın, gam değildir' oldu (Ağustos 1634).

Sokakta yeniçerileri kılıçtan geçirdiğinde boynu vurulmamış ve affedilmişti. İran şahıyla ittifak yaptığında boynu vurulmamış ve yine affedilmişti. Ölümü, çok göz önünde durmaya başlamasından olmuştu. Çünkü IV. Murad bu parlayışın kendi şanına karşı olabileceğini düşünüyordu ve intikamcı karakteri Abaza'nın zamanında yaptıklarına karşı kinini hep diri tutmuştu. O zamanlar güç sahibi değildi ancak iktidar artık onun elindeydi. Ne ilginçtir ki isyandan sorumlu devlet paşasının ölümü isyandan olmamıştı.

1623'den 1634'e kadar tam 11 yıl devleti meşgul etmiş Abaza Mehmed Paşa'nın hayatının türlü tuhafıklar barındırmasının yanı sıra, hikayesine tepeden bakıldığında esasen Osmanlı Devleti'nin 17. yy'na ışık tutmaktadır. Özellikle kapıkulu askerlerinin devlet içi kırılmalara ve padişah katletmeye varan rollerini, halkı içinde yaşadıkları devletin ordusuna düşman hale getirip isyana mecbur edecek kadar ileri götürdükleri zorbalıklarını göstermektedir. Ayrıca monarşilerde otorite yoksunluğunun bürokrasi-liyakat eksenindeki tepkimelerini incelemek açısından da güzel bir örnek olduğunu düşünüyorum. Sonuçta tarih kronolojiden ibaret değildir, anlamak için empati kurarak olayları iyi okumak gerekir. Bunun için ise bir olayda tarihlerden ziyade sebep-sonuç ilişkisini ve iç-dış etkenleri iyi incelemek gerekir.

Kaynakça

Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.

Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi Cilt II* (Haz. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Abdulkadir Özcan, *IV. Murad - Şarkın Sultanı*, Kronik Kitap, 2016

İnsan ve İklim¹

İklimin İnsan Üzerindeki Etkileri ve İklim Araştırmaları

Yazar: Arman Tekin

Bildiğiniz gibi çok uzun bir süredir, özellikle son 15 yıldır belli aralıklarla iklimle, daha açık bir ifadeyle iklimsel değişikliklerle ilgili çeşitli türde yazılar okuyoruz. Bu yazıların bir kısmı gazete haberi gibi genel; gündelik hayatımızın içinde, diğer bir kısmı da merak edenler için çeşitli makaleler ve videolar şeklinde karşımıza çıkıyor. İklimin yaşadığımız dünya üzerindeki etkisi genel olarak bildiğimiz bir şey. İnsan üzerindeki etkisi de şüphesiz insanlar tarafından belli bir farkındalık içerisinde karşılanıyor. Peki ama bu noktaya nasıl geldik? Bunu anlatmadan önce “İklim nedir?” sorusuna kısa da olsa bir cevap vererek başlayalım.

İklim Nedir?

Dünya üzerindeki canlıları etkileyen kuşkusuz en önemli çevresel faktörlerden biri iklimdir. İklim, uzun bir zaman diliminde gözlemlenen meteorolojik olayların ortalamasını ifade etmektedir. Bu noktada enlem, boylam, yeryüzü şekilleri, kalıcı kar seviyesi ve denize olan uzaklık gibi parametreler iklimi hava durumundan ayırmaktadır. Bu parametreler ise dünyadaki çeşitli etmenler tarafından şekillendirilmektedir². Etimolojik olarak iklim kelimesi, Eski Yunanca’da “klima” sözcüğüne dayanırken, Eski Yunanca’da “eğim, güneş ışınlarının eğimi, iklim kuşağı” gibi anlamlara gelmektedir ki aslında Eski Yunanca klínō, yani “eğimli olmak, yatık olmak” fiiline -ma eki gelmesiyle türetilmiştir. Dilimize geçen “İklim” kelimesi ise, Arapça’dan gelirken, “yeryüzünün bölündüğü yedi kuşağın her biri” anlamına gelmektedir³. Buradaki önemli nokta ise iklim ile hava durumu arasındaki ayrımı doğru yapabilmektir. Hava durumu, günlük meteorolojik değişiklikleri ifade etmektedir. Özetle, zamansal değerlendirme sürecinin uzunluğu burada bu ayrımı

1. Bu yazı, 2017’de Arman Tekin tarafından yazılmış olan “Kalkolitik ve Tunç Çağlarında Göller Bölgesindeki İklimsel Değişiklikler ve Bu Değişikliklerin Bölgedeki Arkeolojik Yerleşim Sistemlerine Etkisi” adlı yüksek lisans tezinin “İnsan ve Çevre” bölümünün tekrar gözden geçirilip, genişletilmiş halidir.
2. Bradley, 1999
3. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/iklim>

yapmamızı gerektirmektedir. Bu ayrımı en güzel dile getiren ifade ise İngiliz coğrafya profesörü Andrew John Herbertson'ın söylediği şekilde "Climate is what we expect, weather is what we get," yani esprili bir dille söylersek "İklim, ne umduğunuz, hava durumu ise ne bulduğunuzdur." Çeşitli yerlerde bu cümle Mark Twain'e atfedilse de, aslında Mark Twain bu sözün sadece halk arasında yayılmasına yardımcı olmuştur⁴. Artık iklimin ne olduğunu bildiğimize göre, şimdi sırada kronolojik olarak insan-iklim arasındaki ilişkiye geçebiliriz.

Geçmişten Günümüze İklim-İnsan İlişkisi

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz parametrelere neden olan etmenler ise dünyanın güneş etrafındaki hareketi ve levha tektoniği gibi çeşitli jeolojik aktivitelerdir. Yaklaşık 45 milyon yıl önce Doğu Afrika'da başlayan volkanik hareketler ve Etiyopya'nın kuzeyinde yer alan Rift Vadisi'nde gerçekleştiği bilinen tektonik hareketler bölgede kurak bir iklimin oluşmasını sağlamış⁵, Proconsul gibi türlerin nesli tükenirken, köpek dişli maymun giller ve insanlar yaşam mücadelesine devam eden türler olmuşlardır⁶. İnsansı olarak

4. Al-Khalili, 2017

5. Maslin vd., 2014

6. Andrews, 1992

İklim ve İnsan: Doğu Afrika'daki Rift Vadisi'nin Havadan Görünüşü, Philippe Bourseiller, Getty Images

nitelendirdiğimiz Australopithecus cinsi (Australopithecus Afarensis) önce ağaçtan inmiş, daha sonrasında da çevresini daha iyi görebilmek adına dik durma eylemini (bipedalizm) gerçekleştirmiştir⁷. Kurak iklimin getirdiği yiyecek kıtlığı da onları bulundukları yerden başka yerlere göçe zorlamıştır. Bu bize iklimin, insanın insansı olan atalarından bugüne kadarki evriminde gerek içgüdüsel gerekse entelektüel olan tüm davranışlarındaki etkisini gözler önüne sermektedir. İnsan için geçmişten günümüze değin yapılan tanımlamalara baktığımızda; taksonomik olarak insan, primatlar takımının Homini-dae familyasının Homo cinsinde bulunan tek canlıdır. Latince’de “akıllı insan” anlamına gelen “Homo Sapiens” olarak adlandırılan insan türü, günümüzde yaşayan insanlığın en yakın atası olarak bilinmektedir. Bunun haricinde ise konumuzla da alakalı olan; kendi yarattığı çevreye uyum sağlayan anlamına gelen Homo Domesticus⁸ ve coğrafik bir canlı ve değişken olan insan anlamında da Homo Geographicus⁹ gibi bir takım tanımlamalar da mevcuttur. İnsanların geçirdiği biyolojik ve sosyal evrimi daha iyi anlayabilmek amacıyla yapılan tüm araştırmalar aslında insanlık tarihi kadar dünya ve dünya üzerindeki tüm yaşamın geçmişini de bize daha görünür kılmaktadır. Dünya üzerindeki yaşamın geçmişten bugüne taşınabilmesini sağlayan tüm canlılar çevre olarak adlandırdığımız ortamı zemin olarak kullanmışlardır.

Bu noktada çevre kavramını irdelersek; çevre, bir organizma ya da ekolojik bir topluluk üzerinde etki eden ve sonuçta onun yaşama biçimini ve hayatta kalma sürecini belirleyen iklim, toprak ve canlılar gibi fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin tümünü ifade etmektedir¹⁰. Çevre, canlıların temel olarak hayatta kalmaları için ihtiyaç duydukları hava, su, toprak ve güneş ışığını içinde barındırır. Buna bağlı olarak tüm canlılar hayatta kalma, çoğalma, büyüme ve gelişme süreçlerini yaşadıkları çevrenin yardımıyla ve karşılıklı etkileşim içinde gerçekleştirmektedir. Çevre, yalnız insanlar için değil, diğer tüm canlılar için de hayati önem taşımakta ve gelecekteki yaşamın desteklenip sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

İklim ve Medeniyet

Dünya üzerindeki yaşamı inceleyen araştırmacıların sonuçları, insanın ve atalarının günümüze gelinceye dek oldukça zorlu bir süreci geride bıraktığını ortaya koymaktadır. Milyonlarca yıl önce başlayan ve halen devam eden evrimsel süreçte insan, değişen çevresel şartlar içinde yaşamayı, uyum sağ-

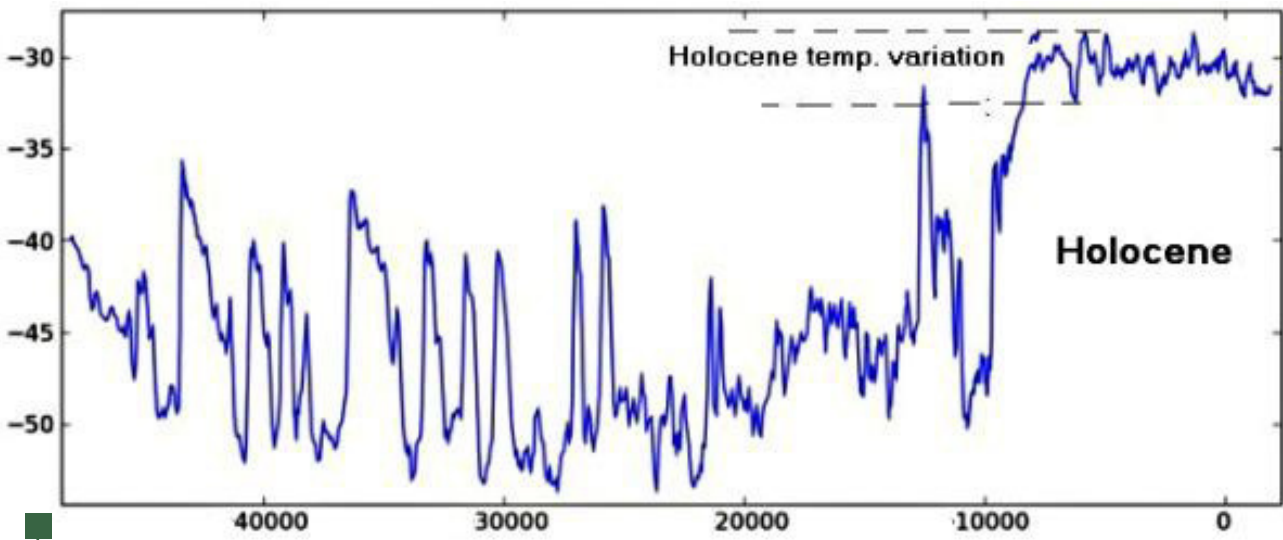
7. Stern, 2000

8. Ayres 1921, Redfald 1995

9. Broc 1993, Sack 1997

10. Dictionary M.-W., 2006

lamayı ve değişerek var olmayı öğrenerek bugünün dünyasına ulaşmayı başarmıştır¹¹. Bununla beraber, geliştirdiği teknolojiler ile çevreyi, ihtiyacı olduğu şekilde değiştirerek dünyadaki yerini daha da sağlam hale getirmeyi de başarmıştır. İnsan, evrimsel sürecin başında diğer canlılarla baş ederek hayatta kalmaya çalışırken, aslında en önemli icadı olan teknolojiyi gerçekleştirmiş ve kendi becerilerini ortaya çıkarmayı başarmıştır. Basit olsa da insanın alet yapması, ateşi bularak kontrol altına alması, toplayıcılıktan uzman avcılığa geçmesi, göçebe yaşamı bırakarak yerleşik düzene geçmesi, yazı ve sanat gibi sofistike aktivitelerde bulunması şeklinde özetlenebilecek süreçte teknoloji bugünkü insan yaşamının temel öğelerinden birisi oluşturmuştur.

Pleistosen'den Günümüze İklimsel Değişiklikler Grafiği

Pleistosen'de (GÖ 2.58 myö- 11.700) başlamış¹², Holosen (GÖ 11.700-Günümüz) adı verilen dönemde de devam etmiş olan birtakım kayda değer iklimsel değişikliklerden söz etmek mümkündür¹³. Bu süreçte bizi en yakından ilgilendiren kısım Holosen dönemdeki iklimsel değişikliklerdir. Genel itibarıyla baktığımızda Holosen dönemden önce gerçekleşen Genç Dryas (GÖ 12.900-11.700) adı verilen buzul devrindeki soğuk iklim koşullarından¹⁴, dönemin sona ermesiyle birlikte sıcak ve nemli bir iklime geçiş süreci başlamıştır. Başlayan bu süreçle aslında Holosen adı verilen dönemin başladığını söylemek doğru olacaktır. Bu sürecin yavaş yavaş kendini serin-soğuk

11. Bradley, 1945

12. <http://www.stratigraphy.org/index.php/ics-chart-timescale>

13. Walker vd. 2012

14. Firestone vd. 2007

ve yağışlı bir iklime bırakması ise yaklaşık olarak GÖ 9000’li yıllara gelindiğinde belirgin olarak görülmektedir¹⁵. Özellikle 8.2k iklim olayı (GÖ 8200) olarak adlandırılan zaman diliminde bunun başladığı görülür¹⁶. Belli bölgeler arasında bu dönemde hafif sıcaklıklar görülmeye başlanmış ancak GÖ 5900’lere gelindiğinde soğuk ve kurak bir dönem başlamıştır¹⁷. GÖ 4200’e gelindiğinde ise yine soğuk bir sürece girmiştir¹⁸. Bu noktadan sonra ise en dikkat çekici olan 1730-1550 yılındaki mini buzul çağı olarak adlandırılan dönemdir¹⁹. Bu çeşitli resim tablolarında görülmektedir²⁰.

Ancak iklimsel değişikliklerin milyonlarca yıldır canlılar üzerindeki tek taraflı etkisi, insanın etkilenen canlı sıfatından sıyrılarak etkileyen sıfatına erişmesiyle, bir başka deyişle, artık yaşadığı çevre üzerinde hâkimiyet kurmasıyla de-

Giovanni Paolo Panini tarafından 1730 yılında resmedilen karlar altındaki Roma tablosu.

15. Bottema ve Woldring 1986

16. Willett vd. 2016

17. Bond, vd. 1997

18. de Menocal 2001

19. Bradley ve Jonest 1993

20. <http://fiveminutehistory.com/20-amazing-winter-paintings-from-the-little-ice-age/>

ğişti. Özellikle 18. yüzyıl ortalarına doğru başlayan Sanayi Devrimi etkisiyle, atmosferdeki karbondioksit oranı 280 ppm'den 394 ppm'e (her milyondaki partikül miktarı) kadar, yaklaşık %40 oranında artış göstermiştir ve günümüzde 407 ppm seviyesinde gösterilmektedir. Arazi kullanımının artması ve teknolojik ilerlemeler bu durumu ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak ormanların ve ormanlarda yaşayan canlıların habitatları yok olmaktadır. Günümüze kadar giderek artan oranda gelişen insan (antropojenik) etkileri sonucunda bilim insanları son birkaç yüzyıla "Antroposen" adı vermiştir²¹.

İklim Yönelik Araştırmalar

İnsan-çevre ilişkilerinin karmaşık ve dinamik yapısı sonucu, geçmişte yaşanmış iklimsel değişikliklerin neler olduğu, nasıl geliştiği, ne sıklıkla kendini tekrar ettiği ve bu değişimlerden insan topluluklarının nasıl etkilendiği hakkında çeşitli sorular ortaya çıkmıştır. Kısmen de olsa bunlara cevap bulmak amacıyla yapılan araştırmalarla birlikte paleoiklimsel çalışmalar başlamış oldu²². Geçmişteki iklimsel değişikliklerin dinamiğini anlamak, ölçeğini ve şiddetini hesaplayabilmek ve insanlığın bu değişikliklerden nasıl etkilendiğini anlamak açısından paleoiklimsel araştırmalar son derece önemlidir ve çıkarımlarda bulunmamızı sağlamaktadır.

Bunlara cevap bulmak amacıyla yapılan araştırmalarla birlikte ilk paleoiklim çalışmaları, 1785 yılında James Hutton ile başlamıştır. Hutton "Dünya Teorisi" kitabında iklimsel değişikliklerin günümüzde olduğu gibi geçmişte de iz bıraktığını öne sürüyordu²³. Sıcak iklimlerin hâkim olduğu yerlerde gözlemlenen buzul izleri Hutton'ın bu görüşünü kanıtlar nitelikteydi. Onun teorisini meslektaşlarından John Playfair düzenlemiş ve Charles Lyell²⁴ ise değişmezlik ilkesi adı altında popüler hale getirmiştir. Daha sonra bu görüş jeoloji biliminin yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Alpler'de bulunan devasa granit blokların keşfi, bu büyüklükte kaya bloklarının ancak buzullar tarafından kayda değer bir güçle taşındığı yönünde bir teoriyi beraberinde getirmişti. Birçok bilim çevresince sıra dışı bulunan bu görüş²⁵, içlerinde Louis Agassiz'in de yer aldığı birtakım jeolog tarafından kabul görmekteydi²⁶. Bu görüş daha sonra "Buzul Çağı" kavramının bilim dünyasında kullanılmasına öncülük etmiştir. 1820'lerde Joseph Fourier'in yaptığı hesaplamalar, dünyanın

21. Crutzen, P. J., 2002

22. Neumann, 1985; Imbrie ve Imbrie, 1979

23. Hutton, 1788

24. Playfair, 1802; Lyell ve Deshayes, 1830

25. Imbrie ve Imbrie, 1979

26. Evans, 1887

güneşten uzaklığı düşünülduğünde, radyoaktif ışınların dünya üzerindeki sıcak etkisi olmasaydı, dünyanın çok daha soğuk bir gezegen olacağı fikrini ortaya koydu²⁷. Buradan yola çıkarak Fourier atmosferin kızılötesi ışınları aktarmadığını ve böylece yeryüzü sıcaklıklarının arttığını söyledi. Bu görüş günümüzde “Sera Etkisi” olarak adlandırılmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, James Croll dünyanın yörüngesindeki değişikliklerin iklim döngüleri üzerindeki etkisi hakkında bir teori geliştirdi. Bu teoriye göre, kışın yağan kar, azalan kar birikimi içerisinde karın birikmesine katkı sağlamak ve kar birikimi ticaret rüzgârlarıyla değişmekteydi. Bu model Meksika Körfezi’nden başlayıp İngiltere’nin kuzeyine kadar devam eden Körfez akıntılarının farkına ve en sonunda Buzul Çağı yıkımına işaret etmekteydi²⁸. Croll dünyanın yörüngesel olarak güneşten uzaklaştığı zamanlarda dünyanın soğuyacağını söylüyordu. Kendi hesabıyla bu yörüngesel uzaklaşmalar her yarım küre için yaklaşık 10.000 yıl olmak üzere toplamda her 22.000 yılda bir gerçekleşmekte ve buzul devrine yol açmaktaydı. Croll’un görüşleri ilk başta ikna edici bulunmasa da, 1920’lerde Milutin Milankovic onun görüşlerini temel alıp geliştirerek; dış merkezlik, eksen eğikliği ve dünya yörüngesinin devriminin, dünyaya ulaşan radyasyondan dolayı döngüsel değişikliğe neden olduğunu ve bu yörünge zorlamasının dünya üzerindeki iklim modellerini kuvvetle etkilediğini öne sürdü²⁹.

Diğer bir iklimsel araştırma türü de geleceğe yönelik yapılan modelleme çalışmalarıdır³⁰. Bu çalışmalarda amaç, gelecekte meydana geleceği düşünülen iklimsel değişiklikler hakkında çıkarımlarda bulunmak ve bunlar yardımıyla çeşitli öngörüler geliştirerek, gelecekte oluşacak iklimsel olaylara karşı hazırlıklı olmaktır. Ancak, geleceğe yönelik çalışmaların ağırlıklı olarak geçmişe yönelik yapılan iklimsel çalışmalar üzerine kurulu olması, paleoiklim çalışmalarını çok daha önemli kılmaktadır.

Sonuç olarak, yaklaşık olarak son on beş bin yıldan beri iklim değişikliği konusunda insan toplulukları sadece pasif (etkilenen) değil, aktif (etken) rol de üstlenmişlerdir. Bu nedenle disiplinler arası çalışmalar giderek güç kazanmakta, tarihi ve tarih öncesi olaylar doğa bilimlerinin yanı sıra davranışsal bilimler (antropoloji ve arkeoloji gibi) açısından da değerlendirilmektedir. İnsan ile iklim arasında disiplinler arası çalışmalar devam ettiği sürece, insan ile iklim arasındaki ilişki hakkında birçok soruya cevap verilebilecektir.

27. Fourier, 1827

28. Croll, 1875

29. Köppen ve Wegener, 1924

30. Mellilo vd., 2014; Pachauri vd., 2015

Francisco Goya'nın 1786-1787 yıllarına ait tablosu.

Bu yazı ile birlikte “İnsan ve İklim” olgusuna sizlerle bir giriş yapmış olduk. Gelecek sayıda ise bu olguyu daha spesifik başlıklarla daha detaylı olarak inceleyeceğim yazılarla karşınızda olacağım.

Kaynakça

- Al-Khalili, J. (2017). *What's Next? : Even Scientists Can't Predict the Future - or Can They?*, Profile Books.
- Andrews, P. (1992). "Evolution and environment in the Hominoidea." **Nature** 360: 641.
- Ayres, C. E. (1921). "Instinct and Capacity--II: Homo Domesticus." **The Journal of Philosophy** 18 (22): 600-606.
- Bond, G., vd. (1997). "A pervasive millennial-scale cycle in North Atlantic Holocene and glacial climates." **Science** 278 (5341): 1257-1266.
- Bottema, S. ve H. Woldring (1986). "Late Quaternary vegetation and climate of southwestern Turkey. Part II." **Palaeohistoria** 26: 123-149.
- Bradley, J. H. (1945). *World Geography*: Ginn and Company.
- Bradley, R. S. ve P. D. Jonest (1993). "'Little Ice Age'summer temperature variations: their nature and relevance to recent global warming trends." **The Holocene** 3(4): 367-376.
- Bradley, R. S. (1999). *Paleoclimatology: Reconstructing Climates of The Quaternary*, Academic Press.
- Broc, N. (1993). "Homo geographicus : Radioscopie des géographes français de l'entre-deux-guerres (1918-1939) [À la mémoire de Philippe Arbos et André Marez]." **Annales de géographie**: 225-254.
- Croll, J. (1875). "Climate and Time" **Nature**, 12, 329.
- Crutzen, P. J. (2002). "Geology of mankind" **Nature**, 415(6867), 23-23.
- de Menocal, P. B. (2001). "Cultural Responses to Climate Change during the Late Holocene." **Science** 292(5517): 667-673.
- Dictionary, M.-W. (2006). *The Merriam-Webster Dictionary*: Merriam-Webster, Incorporated.
- Evans, E. (1887). "The authorship of the glacial theory." **The North American Review**, 145 (368), 94-97.
- Firestone, R. B., vd. (2007). "Evidence for an extraterrestrial impact 12,900 years ago that contributed to the megafaunal extinctions and the Younger Dryas cooling." **Proceedings of the National Academy of Sciences** 104(41): 16016-16021.

Fourier, J.-B. (1827). “Les températures du globe terrestre et des espaces planétaires.” **Mémoires de l’Académie Royale des Sciences de l’Institut de France**, 7.

Hutton, J. (1788). “X. Theory of the Earth; or an Investigation of the Laws observable in the Composition, Dissolution, and Restoration of Land upon the Globe” **Earth and Environmental Science Transactions of The Royal Society of Edinburgh**, 1(2), 209-304.

Imbrie, J., ve Imbrie, K. P. (1979). *Ice Ages, Solving the Mystery*. Enslow.

Köppen, W., ve Wegener, A. (1924). *Die klimate der geologischen vorzeit.*; yeni baskısı Borntraeger Gebrueder yayınları tarafından 2015 tarihinde basıldı.

Lyell, C., ve Deshayes, G. P. (1830). *Principles of Geology: An Attempt to Explain the Former Changes of the Earth’s Surface, by Reference to Causes Now in Operation* (Vol. 1): John Murray.; yeni baskı Cambridge University Press, 2009.

Maslin, M. A., vd. (2014). “East African climate pulses and early human evolution.” **Quaternary Science Reviews** 101: 1-17.

Melillo, J. M., Richmond, T., ve Yohe, G. (2014). *Climate change impacts in the United States*. Third National Climate Assessment.

Neumann, J., & Parpola, S. (1987). “Climatic change and the eleventh-tenth-century eclipse of Assyria and Babylonia”. **Journal of Near Eastern Studies**, 46(3), 161-182.

Playfair, J. (1802). *Illustrations of the Huttonian Theory of the Earth: Dover*, New York (yeni baskısı 1964).

Pachauri, R. K., vd. (2015). “IPCC, 2014: Climate Change 2014: Synthesis Report.” **Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC**.

Redfald, J. (1995). “Homo domesticus.” **The Greeks**: 153.

Sack, R. D. (1997). *Homo Geographicus a Framework for Action, Awareness, and Moral Concern*, The Johns Hopkins University Press.

Stern, J. T. (2000). “Climbing to the top: a personal memoir of Australopithecus afarensis.” **Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews** 9(3): 113-133.

Walker, M. J., vd. (2012). “Formal subdivision of the Holocene Series/Epoch: a discussion paper by a working group of INTIMATE (Integration of ice-core, marine and terrestrial records) and the subcommission on Quaternary Stratigraphy (International Commission on Stratigraphy).” **Journal of Quaternary Science** 27(7): 649-659.

Weiss, H. (2014). “The northern Levant during the intermediate Bronze Age: altered trajectories.” **The Archaeology of the Levant** c: 8000-8332.

Willeit, P. T., vd. (2016). “The Aftermath of the 8.2 Event.” **Climate and Cultural Change in Prehistoric Europe and the Near East**: 95.

(<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/iklim>)

(<http://www.stratigraphy.org/index.php/ics-chart-timescale>)

The Hunters in the Snow by Pieter Bruegel the Elder, 1565 (<http://fiveminutehistory.com/20-amazing-winter-paintings-from-the-little-ice-age/>)

Başparmak Dağlarının Gölgesindeki Renkler:

Çomakdağ Kadın Başlıkları

Fotoğraf ve Metin: Osman Nuri Yüce

Başlarına mevsim çiçeği takan kadınlardan biri Münevver Teyze “eskiden parfüm yoktu” diyerek başlıyor anlatmaya... “Eskiden makyaj da yoktu. Güzel görünmek, güzel kokmak için takarız bu çiçekleri.” Sonra gülerek devam ediyor: “Mutluluğun sembolüdür bu çiçekler. Kafamıza çiçekten başka bir şey takmayız.”

Çiçeğin altında bezenen “tuğra” ve evli olmanın sembolü 33 sıra altın. Bu altınların devamı ise “sakındırak” ile boyundan aşağı sarkıtılıyor ve renk cümbüşü böylece tamamlanmış oluyor.

İmgenin dili, Çomakdağ’da yüzyıllardır konuşulan bir dil. Başlıklarda, kıyafetlerde, düğünlerde hatta mimaride bile anlatım, semboller aracılığıyla gerçekleşiyor. Gelenek kendini imgelerle anlatıyor.

Muğla / Milas / Çomakdağ Köyü

Yavaş ve Sürdürülebilir Kültür:

CittaSlow ve Kültürel Mirasın Yaşatılması

Yazar: Mehmetcan Soyluoğlu

Günümüzde gittikçe globalleşip dünyaya bağlanırken, bizi biz yapan, bulunduğumuz çevreyi şekillendirmiş veya bulunduğumuz çevre ile şekillenen kültürel ve doğal mirasımızın yok oluşu gözlerimizin önünde gerçekleşiyor. Öte yandan gitgide popüleritesi artan ve global bir harekete dönüşen “Slow Food” veya “CittaSlow” hareketleri sürdürülebilir bir çevre ve kültür yaratma konusunda sistematik bir yol çizerek aslında kültür mirasının yaşatılması ve devamlılığının çevresel normlara göre doğallığında devam ettirilmesine büyük katkı koyuyor. Bu çalışmada, kültürün yaşatılması ve sürdürülmesinin söz konusu organizasyonlarca nasıl sağlandığı incelenmiş ve kültürel mirasın, “CittaSlow” ünvanı almak için gerekli kriterler içerisinde ne derece önemli olduğu değerlendirilmiştir.

CittaSlow, yavaş akımı içerisinde kültür mirası korunması açısından en önemli yapılanma olarak gösterilebilir. 1999 yılında İtalya’da ortaya çıkan akım, İtalyanca Citta-Şehir ve İngilizce Slow-Yavaş kelimelerinin birleşmesiyle Türkçeye “Yavaş Şehir” olarak aktarılmış. CittaSlow aslında Slow Food felsefesini temel alarak oluşmuş ve benliğini kaybetmiş, birbirine benzeyen şehirleşme modeline karşın her bölgenin kendine özel kültürel ve doğal mirasını merkez alan ve bölgelere kendilerine has bir benlik kazandırarak gelişmesini sağlama yoluna giden bir organizasyon¹. Slow Food akımı ise aslında 1989 yılında İtalya’nın başkenti Roma’da kurulacak olan bir fastfood

zincirini protesto etmek amacı ile ilk kez bir kitlesel hareket olarak ortaya çıkmış, kuruculuğunu Carlo Petrini

ve arkadaşlarının üstlendiği Bra² merkezli bir harekettir³. Fakat bu tarihten önce

de Carlo Petrini ve arkadaşları aslında kendi yaşadıkları bölge ve civar bölgelerde geleneksel üretim, yemek hazırlama metodları ve tadların korunması ve sürdürülebilmesi için aktif çalışmalarda bulunmuşlardır⁴.

Tüm “Slow (Yavaş)” hareketlerinde ortak sembol ise salyangozdur.

Salyangoz, *Slow Food Devrimi* adlı kitabın arka kapağında belirtildiği üzere, ömrü boyunca yavaş ve emin

adımlarla arkasında iz bırakarak kendi gövdesinin ötesinde yollar kat eder⁵. Günümüzde

“Slow Food” hareketi 160 ülkede temsil edilirken⁶, “CittaSlow” organizasyonu da 236 şehirde yürütülmekte⁷ ve bu rakamlar genel düşünce yapısı olarak yavaş hareketin ne kadar büyük kitlelere yayılım göstermekte olduğunu ve küreselleşme ile gelen sorunlar arttıkça daha da büyük bir hale geleceğini göstermektedir.

Belirtilmelidir ki, yavaş hareket ya da bu felsefe hareketin hızını temel almaz! Bunun yerine bahsedilen yavaşlık aslında hızlı ve çoğu zaman kontrolümüz dışında giden yaşamı biraz yavaşlatıp, yaşamdan keyif alabilmek ve yaşam kalitesini arttırabilmektir

1. Cittaslow.net

2. İtalya’nın Kuzeybatısında yer alan bir kasaba.

3. Susan, 2014

4. Petrini ve Padovani, 2012

5. a.g.e.

6. Slowfood.com

7. Cittaslow.net

Belirtilmelidir ki, yavaş hareket ya da bu felsefe hareketin hızını temel almaz! Bunun yerine bahsedilen yavaşlık aslında hızlı ve çoğu zaman kontrolümüz dışında giden yaşamı biraz yavaşlatıp, yaşamdan keyif alabilmek ve yaşam kalitesini arttırabilmektir⁸. Tabi bunun yanında bu düşünceyi benimsemiş birey veya şehir sürdürülebilir bir çevre, yerele ve doğadan gelene destek veren kültür, sahip çıkan ve bunu yaşatmaya çalışan bir anlayışı benimsemiş durumda olmalı. Bu parametreler özellikle “CittaSlow” organizasyonunda belirgin birer kriter halini alır ve bir şehrin bu organizasyona katılıp katılmayacağını belirler. Bunun yanında kriterlere uyum sağlamış bir şehir aslında kendi bölgesi içerisinde bulunan kültürü ve kültür mirasını korur ve var olan kültürlerin devamlılığını sağlamış olur.

CittaSlow Temel Kriterleri ve Kültürel Miras

CittaSlow organizasyonuna üye olacak şehir eğer 50.000 nüfuslu olma kriterine uygun ise ve belirlenen kriterlere göre yapılan bir puanlamada barajı geçerse “Slow City” yani “yavaş” veya “sakin şehir” ünvanını almaya hak kazanır⁹. Peki, nedir bu kriterler ve bir şehir bu ünvanı kazanınca ne elde etmiş olur?

Ana maddeler şu şekilde gruplanabilir:

- Çevresel politikaları
- Altyapı politikaları
- Şehir kalitesini arttırabilmek için tesislendirme ve teknolojik yapılandırma çalışması
- Yerel üretimi kurtarmak
- Bilgilendirme (Eğitim)
- Misafirperverlik
- Slow Food hareketini destekleyen projeler yapmak

Belirtilmiş maddeler ana başlıklar olup kendi içlerinde de detaylandırılabilirler. Bu detaylandırmalar ile birlikte aslında bu maddelere uymuş bir şehir sürdürülebilir bir çevre politikasını yürüten, yerel kültür ve üretimine sahip çıkmış ve bunun eğitimini alıp bilinçlenmiş teknolojiyi de hayatı kolaylaştıran bir avantaja çevirebilmiş, yaşam kalitesi yüksek bir şehir anlamına geliyor.

8. Susan, 2014

9. Topal vd., 2016

Peki, bu kriterler kültür mirasının korunması ve yaşatılması ile ne derece ilişkili? Belirtilen maddeler detayları ile incelendiğinde, kültür mirasının korunması ve yaşatılmasının öngören iki madde öne çıkıyor. Bunlardan biri yerel üretimi kurtarmak, diğeri ise altyapı politikaları ile ilişkili maddelerdir. Yerel üretimi kurtarma politikası detaylı incelendiğinde, geleneksel üretim ve zanaatların kurtarılması, kayıt altına alınması ve kalitesini korunarak devam ettirilmesinin amaçlandığı görülür. Bu şekilde gelişmiş bir politika zanaatkarın değer görmesi ve gelecek nesillere de kültürel aktarımın tüm değerleri ile aktarılmasına yardımcı olur. Çünkü, böyle bir ortamda üreten zanaatkar ticari amaç gütmekten çok işinin değerinin bilindiğine inanır ve onu yapabildiği en kaliteli şekilde üretmeye çalışır. Altyapı politikaları ile ilgili kriter ise dolaylı olarak tarihsel kültür mirası ile ilişkilendirilebilir. Bunun ana sebebi, yavaş şehirlerde altyapı çalışmalarının içerisinde, tarihi dokunun ve merkezlerin sahiplenilmesi, geliştirilmesi ve değerlendirilebilmesi politikalarının da yer alıyor olmasıdır.

Türkiye’de yapılan bir alan çalışmasına göre, bir şehrin “Yavaş Şehir” ünvanını alabilmesi için belirtilen ana kriterler içerisinde çevre politikaları, altyapı politikaları ve yerel üretimi kurtarma planlamalarını içeren kriterlerin diğer kriterlere göre daha ağır bastığı sonucuna ulaşıldı¹⁰. Bu sonuca göre kültür mirasının korunması ve sürdürülebilir bir hal almasını amaçlayan politikaların yavaş şehirlerde en önemli unsurlardan biri olduğunu öne sürebiliriz.

Sonuç

Globalleşen dünyamızda kültürel aktarım gitgide azalmıştır ve toplumsal bir benzerlik halinde tüm coğrafyalarda bir yozlaşma söz konusu olacaktır. Öte yandan hala umut veren Yavaş Yemek ve Yavaş Şehir hareketleri ve felsefeleri bu yozlaşmaya karşı global ama her bölgenin ya da bireyin kendi karakteristik özelliği ile ortaya koyduğu anlamlı bir hareket olarak gitgide büyüyor. Çevresel yok oluştan, kültürel yozlaşmaya pek çok alanda günümüzde yok olan ve toplumların yaşam kalitelerine gittikçe düşüren mevcut düzene bir çözüm bulmak ve sürdürülebilir bir yaşamı geçmişteki gibi tekrar canlandırabilmek felsefesi ile yola çıkan Yavaş Şehir organizasyonu da bunu gerçekleştirirken bölgelerin kültürel miraslarına da sahip çıkılabilecek bir mekanizmayı harekete geçiriyor. Yavaş Şehirler, kültür mirasının yaşam kalitesi ile ilişkisi olduğunu bizlere kanıtlarken, kültür mirasının yaşatılması ve sürdürülebilirliğinin pratikte nasıl hayat bulabileceğini ve hayat bulması gerektiğinin en iyi örneklerini oluşturuyorlar.

10. Baldemir vd., 2013

Kaynakça

Baldemir E., Kaya F., ve Şahin T. K. (2013). “A Management Strategy within Sustainable City Context: Cittaslow,” **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, vol. 99, p. 75-84.

Petrini C. ve Padovani G. (2012). *Slow Food Devrimi* (Çev. Çağrı Ekiz) (2nd ed.). İstanbul: Sinek Sekiz Yayınları.

Radstrom S. (2014). “A Place-Sustaining Framework for Local Urban Identity: an Introduction and History of Cittaslow,” **Italian Journal of Planning Practice**, 1(1), 90-113.

Topal T. Ü., Korkut A. ve Kiper T. (2016). “Yerel Kimliğin Kent İle Buluşması: Cittaslow-Yavaş Şehirler,” **İdil Sanat ve Dil Dergisi**, Cilt 5, Sayı 25, 1413-1430.

<http://www.cittaslow.net>

<http://www.slowfood.com>

Sözcüklerin anlatamadığını tek bir sembolle anlatan “dek.”

Harran Dövme Geleneği

Fotoğraf ve Metin: Osman Nuri Yüce

Şakaklarda, el üzerinde ve dudak kenarlarında bulunan simgeler... Harran'da kullanılan ismiyle “dek” yani dövmeler, bölgede yaşayanların aidiyetlerini, medeni durumlarını, aşirete bağlılıklarını, yaşlarını ve gücü sembolize ediyor. Harran dövme geleneği “Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirası’nın ‘El Sanatları Geleneği’” başlıklı alanlarında tanımlanabilir.

Psikotarihsel Açıdan Çocuk Yetiştirme Stilleri

Yazar: İpek Türel

Çocukluğun tarihi, ancak yakın zamanlarda uyanmaya başlayabildiğimiz bir kabustur. Tarihte geriye doğru gidildikçe, çocuk bakım kalitesinin düştüğü gibi; çocukların öldürülme, terkedilme, dövülme, travmatize edilme ve cinsel olarak istismar edilmelerinin oranı da artar. Çocukluğun tarihiyle ilişkili bize kalan tüm tarihsel bulgulardan elimizden geldiği kadarını öğrenmeye çalışmak bizim görevimizdir.

Lloyd De Mause

Psikotarih, insanlık tarihinin bilinen başlangıcından itibaren grupların ve ulusların davranışlarının ve tutumlarının arkasındaki duygusal motivasyonları anlamak için, çeşitli kuramların yardımıyla tarihsel olayları psikolojik bir bakış açısıyla yorumlayan, kısaca tarih ve psikoloji bilimlerinin birleştiği bir çalışma alanı olarak tanımlanabilir. İnsanlığın geçmişini inceleyen diğer sistematik yaklaşımlardan farklı olarak, psikotarih daha çok tarihsel gelişmelerin kendisini değil, bunların arkasındaki bilinçdışı süreçleri anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışır.¹²

Tarihte önemli bir yere sahip olan liderlerin, politikacıların ve sanatçıların hayatlarını ele alan psikobiyografiler, toplumsal olayların olduğu grupların ve ulusların ortak bilinçdışı süreçleri ve toplumsal olayların gelişiminin perde arkası psikotarihin konusudur. Bunların haricinde, özellikle Fransız bir bilim insanı olan Lloyd De Mause'un katkısının bulunduğu, çocukluk çağı tarihinin gelişimi de psikotarihin çalışma alanlarından birisidir. Bu yazının ilerleyen kısımlarında, çocukluk çağı tarihi ile ilişkili kısım incelenecektir.

Her bir insan ailesinden getirdiği genetik miras ile beraber içinde büyüdüğü çevrenin bir ürünüdür. İnsan yavrusunun biyolojik gelişimi anne rahmine düştüğü andan itibaren başlar. Ancak, çocuğun psikolojik ve sosyal gelişimi

1. De Mause, 1982.

2. Binion, 2015.

mini etkileyecek olan çevresi çocuktan çok daha önce oluşmaya başlayan ve süregelen bir bütünün bir parçasıdır. Doğacak çocuğun ebeveynlerinin içinde büyüdüğü ortam, aile ilişkileri ve toplumsal yapı gibi birçok etken, çocuk aslında dünyaya gelmeden çok önce şekillenmeye başlamıştır ve çocuk bu hazır dünyanın içine doğar.³ İçine geldiği bu dünyada ise, ilk karşılaştığı sosyal ortam kendi ailesi ve ilk sosyal ilişkileri de kendi ebeveynleri ile olur ve dünyayı algılayışı, bakışı bu çekirdek sistemin içindeyken oluşur. Ebeveynlerinin sıcaklığı, yaklaşımı, tavrı ve çocuk yetiştirme stilinin çocuğun gelişimindeki etkisi göz ardı edilemeyecek bir boyuttadır.

Günümüz modern dünyasına baktığımızda, çocukların nasıl yetişmesi, ebeveyn davranışları, çocuğa ne kadar özgürlük tanınması, sınırların nasıl koyulması gerektiği gibi konuları anlamak adına yapılmış bir sürü araştırma vardır. Eğitim ve pedagoji disiplinleri ortaya çıktığından beri bu konu üzerine sürekli çalışmaktadır ve günümüze kadar pek çok fikir değişerek gelmiştir. Gelişim psikolojisi alanına baktığımızda, ebeveyn-çocuk ilişkisi birçok araştırmanın temelini oluşturmuştur.

Pedagoji ortaya çıktığından beri, çocukların nasıl yetişmesi gerektiği, eğitimi, ebeveynlerin rolü ile ilgili birçok çalışma yapıldı ve birçok farklı görüş ortaya atıldı. Günümüzde, bu alanda yapılmış çokça araştırma sayesinde elde edilen bilginin çokluğunun yanısıra, kitle iletişimin gelişmesi sayesinde bu bilgilere ulaşım da oldukça kolaylaştı. Ebeveynler, çocuklarını nasıl yetiştirmeleri gerektiği üzerine daha fazla kafa yoruyor. İnternette ulaşabilecekleri birçok kaynak var ve bütün bu gelişmelerle, birlikte çocuk yetiştirme stilleri de farklılaşıyor ve geçmişe göre değişmeye başlıyor. Sistematik aile araştırmalarına baktığımızda, bu çocuk yetiştirme stilleri, ebeveynlerin çocukla kurduğu iletişimi, empati seviyeleri, çocuğa konulan kuralları ve ona tanıyan özgürlük gibi etkenlerle değişkenlik gösteriyor. Yapılan araştırmalarda, özgüveni ve benlik saygısı yüksek çocukların yetişmesi için ebeveyn çocuk arasındaki duygusal yakınlık ile güvenli bir bağlanmanın oluşmasının son derece önemli faktörler olduğu sonuçlarına varılmıştır.⁴ Çocuğun ruhsal ve bedensel bütünlüğüne doğumundan itibaren saygıyla yaklaşmak, çocuğun güvenli bir bağlanma yaşaması için önemli adımlardan biridir ve özerkleşme, bireyleşme yolunda önemli bir yapı taşıdır.⁵

Çocuklarda kişiliğinin oluşumu açısından çocuk yetiştirme stillerinin önemi daha da detaylandırılabilir. Psikotarihsel açıdan baktığımızda ise, yine ailenin

3. Bee vd., 1978.

4. Bee vd., 1978.

5. Miller, 2017.

bu süreçteki önemini görüyoruz. Bruce Mazlish, “Sevgi ve nefret, bağışlama ve kabul, itaat etme ve emretme, kontrol etme ve edilme; bunların hepsinin kökü aileye dayanır,” der. Aile dinamikleri, aile içinde yetişen çocuğun yetişkinliğinde toplumla ve otoriteyle ilişkisi için belirleyicidir. Tarihsel açıdan, yer ve zaman, sosyoekonomik durum nasıl aile yapısına etki ediyorsa, aynı şekilde aile de içinde bulunduğu sistemden etkilenir. Bütün bunlar göz önüne alındığında, çocukluk çağı tarihinin gelişiminin psikotarih açısından büyük bir önemi vardır.⁶ Psikobiyografileri incelenen tarihsel açıdan önemli kişilikler de, ebeveynleri tarafından belirli bir stilde yetiştirilmiştir. Yazının ilerleyen kısımlarında göreceğimiz gibi, çocuk yetiştirme stilleri aynı tarih dönemlerinde aşağı yukarı aynı niteliklere sahiptir. Ebeveyn davranışları ve toplum beklentisi göz önüne alındığında, dönemlerin kendi içinde çocuk yetiştirme açısından birbirine bir benzerliği vardır.⁷ Aynı tarihsel dönemde, birbirine benzer yetiştirme stilleriyle büyüyen ve çocukluğunda benzer psikolojik kalıntıları olan çocuklar, yetişkin olduklarında toplumsal olaylar da bu stillere göre şekillenir. Kısacası, ailenin toplumun en küçük parçası olması, aile yapısının, toplumun bir mikro yansıması olduğu anlamına gelmektedir.

Çocukluk çağının gelişimi ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme stillerinin, tarihte çocuğun ailedeki ve toplumdaki yeri ve algılanışının nasıl olduğuna ve tarih boyunca nasıl değişip geliştiğine dair yapılan birçok çalışma bulunuyor. Çocukluk tarihi ile ilgili yazında en derin çalışmaların büyük bir kısmı, Lloyd De Mause tarafından yapılmıştır. Çocukluğun Tarihi adlı eserinde, çocukluk ve çocuk yetiştirme stillerinin insanlığın bilinen başlangıcından beri nasıl geliştiğiyle ilgili, antropoloji, arkeoloji, edebiyat vb. bir sürü disiplinin bulgularından yararlanarak derleme bir çalışma ortaya koymuştur.

De Mause’un kitabını incelediğimizde, tarihte geriye doğru gidildikçe, ebeveynlerin empati becerilerinin düşüklüğünü, çocuk bakımındaki yetersizliği, artan çocuk ihmal ve istismarını görüyoruz. Çocuk yetiştirme stilleri, her kültür, toplum ve tarihte çeşitlilik gösterir. Tarihsel açıdan bakıldığında geçmiş pratiklerin günümüzdekilere nazaran çocukları travmatize etme özelliklerinin daha fazla olduğu görülür. De Mause, kitabında, tarihsel açıdan derlediği verilere dayanarak, çocukluk çağının evrimini yedi adımlık bir gelişimsel süreç ile açıklamıştır. Çocukluğun evrimsel gelişimini ele alan teorisine de, “Tarihin Psikojenik Teorisi” demiştir. Tarihin psikojenik teorisi, çocukluk tarihiyle ilgili birçok hipotez içerir ve De Mause’un deyimiyle de “ampirik bilimsel bulguların ışığında değişime ve gelişmeye açık hipotezlerdir.” Çocuk-

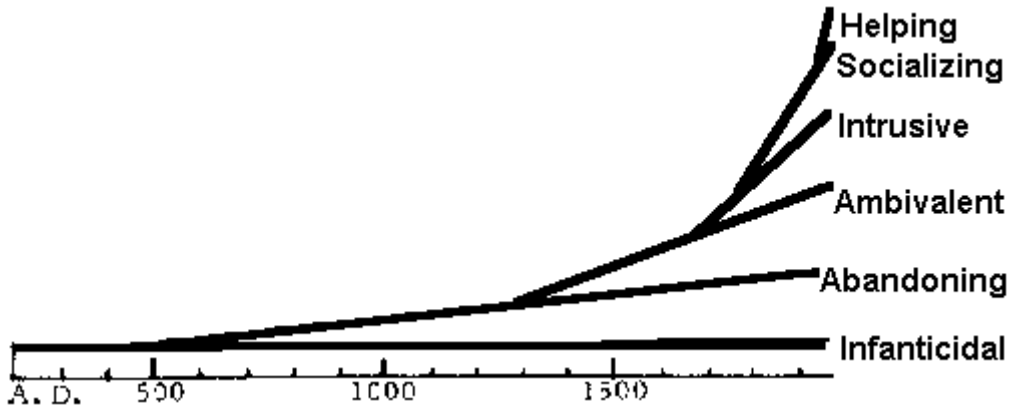
6. Mohl, 2009: 335-348.

7. De Mause, 1974.

luk travmalarının yapısı gereği, çocukların travmalarını yetişkin hayatlarına taşımalarına neden olur. Ancak bakıldığında, çocuk yetiştirme stillerinde, geçmişten günümüze olumlu bir değişim meydana gelmiştir. Bu olumlu değişimin mümkün olabilmesi, ancak ve ancak, kendi çocukluk travmalarını işleyebilen ve bu travmatik pratikleri kendi çocuklarına aktarmamayı başara-bilen ebeveynler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu değişim kolay olmadığı gibi, herkes tarafından da gerçekleştirilemez.⁸

Tarihteki Çocuk Yetiştirme Tarzlarının Evreleri

Genel bir çerçeveye, psikotarih ve çocuk yetiştirme tarzlarının ilişkisine baktıktan sonra De Mause'un psikojenik teorisinin bir parçası olan altı tarihsel evreyi inceleyebiliriz. Evreleri açıklamadan önce belirtmek gerekir ki, bu altı evrenin tarihsel olarak kesin başlangıç ve bitiş tarihleri yoktur ve farklı aile soyları, farklı kültürler, farklı yüzyıllarda ailelerin çocuk yetiştirme tarzlarının değişim hızı farklılık gösterir. Nasıl ki çocuklarını travmatize eden, çeşitli şekillerde istismar eden ebeveynler hala varlıklarını sürdürüyorlarsa, tarih boyunca da bu aileler var olmuştur. Başlangıçtan sonra gelen evrelerdeki ebeveyn pratiklerinin görülme sıklığı eski tarihlere göre artmıştır fakat yok olmamıştır. Şekildeki gibi:⁹

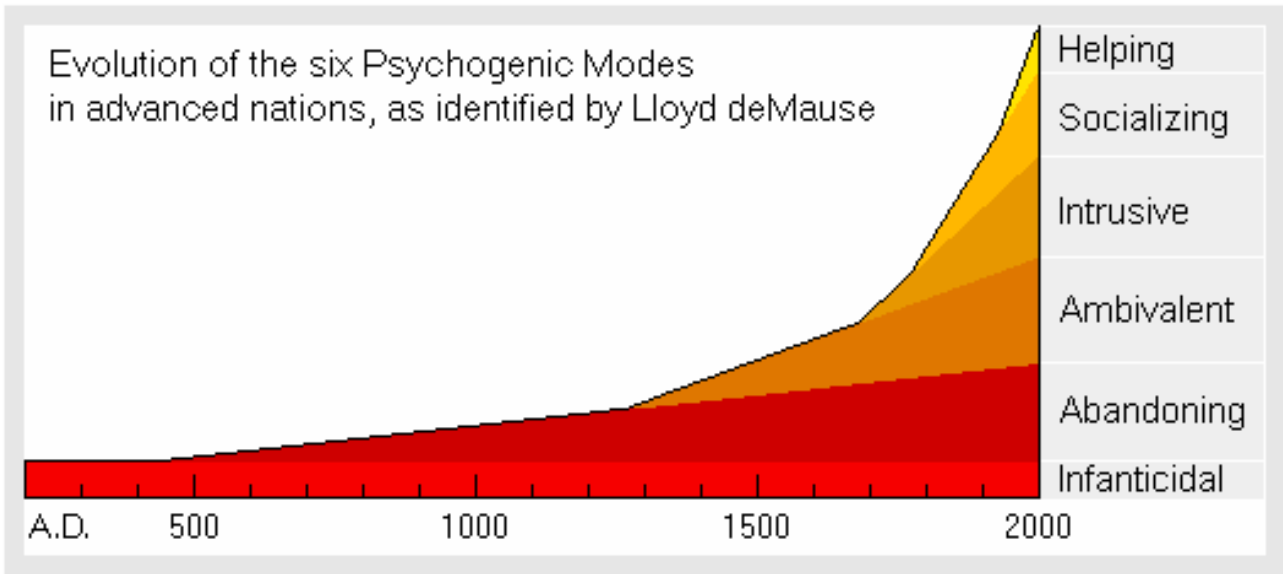
Yazının başında belirtildiği gibi, De Mause'un teorisine bakıldığında çocuk yetiştirme tarzları tarihte geriye gittikçe çocuklar için modern zamanlara göre daha travmatik olduğu görülür. Travmatik olmasının altında yatan temel sebepler, ebeveynlerin empati seviyelerindeki düşüklük ve yoğun olarak var olan çocuk ihmal ve istismarıdır. De Mause, çocuk ihmal ve istismarının bu kadar yoğun olarak görülmesinin, ebeveynlerin kendi çocukluklarında maruz kaldıkları travmaları ve duygusal yükü kendi çocuklarını yetiştirirken aynı pratikleri devam ettirerek kendi travmalarını çocukları üzerinden işleme çalışmalarından kaynaklandığı söylenmektedir. Bu süreç de pek tabii

8. De Mause, 1974.

9. De Mause, 1974: 503.

bilinçdışı bir seyre sahiptir. Çocuk yetiştirme tarzlarının geçmişten bugüne değişerek ilerlemesinin altındaki etken ise, kendi travmalarıyla yüzleşmeyi başaran ve travmatik deneyimlerinin nesiller arası aktarımını önlemeyi başaran ebeveynler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ebeveynlerin çocukları kendi travmalarını işleyecek bir araç olarak kullanmalarını, De Mause “zehir konteynırı” olarak betimlemiştir. Bir nevi, kendi kişiliklerinde var olan zehirli deneyimleri, çocukları bir araç olarak kullanıp onlara aktarmışlar ve kendi travmalarını böyle soğutmuşlardır.

Ayrıca tarihte geriye doğru gittikçe çocuk yetiştirme stillerinin nesiller arası aktarımını sağlayan ve çocuğun bakımından sorumlu olan ebeveynin anne olduğu belirtilmektedir. Tarihte geriye doğru gittikçe babaların evdeki varlığı ve çocuklarıyla arasında kurduğu bağın azaldığı görülmektedir. De Mause bu açıdan kız çocuklarının ve annelerin çocukluk çağının evrimi açısından önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Aktarım anneler tarafından sağlandığı için, kız çocukları ne kadar fazla travmatize edilirse, aynı travmatik pratiklerin gelecek nesillere aktarılmasının olasılığının arttığından bahseder. Toplumun gelişimini çocuk stillerinin olumlu ivmedeki değişimine bağladığı için de kız çocuklarının daha önemsiz görüldüğü ve travmatik uygulamalara maruz kaldığı kültürlerin toplumsal olarak daha geriden geldiğini ve evre aralarındaki geçişlerin daha geç yaşandığını belirtmiştir.

Evrelerin genel olarak özellikleri ilerleyen maddelerde De Mause’un çalışmaları temel alınarak kısaca özetlenecektir. De Mause bu evreleri oluştururken geniş bir disiplinler arası derleme çalışması yapmış ve bunun sonucunda bu altı evreyi oluşturmuştur. Tarihsel referansların tümüne Lloyd De Mause’un eserleri incelenerek ulaşılabilir¹⁰:

10. De Mause, 1974; De Mause, 1994: 77-91.; Campbell, 2009: 2.; Öztürk, 2016: 24-34.

Birinci evre: İnfantisidal Dönem

Bu evrenin etrafında döndüğü temel nokta, isminde de olduğu gibi, ebeveynlerin infandisit (çocuklarını öldürme) eğilimleridir. Tarihsel kayıtlara bakıldığında, bu dönemde doğan çocukların üçte birinin doğal olmayan yollarla öldüğü görülmüştür. Antik dönemlerde (insanlık tarihinin başlangıcından MS 500'lü yıllar civarına kadar) doğan çocuk ölümlerinin üçte bir oranı, on sekizinci yüzyılda yüzde birin altına düşmüştür. Ebeveynlerin kendi travmalarını çocukları üzerinden işlediğinden yazının önceki kısmında bahsedilmişti. Bu evrede, çocukların zehir konteynırı olarak kullanılmalarının, ağır fiziksel disiplin uygulamaların yanında, ebeveynlerin çocuklarını tanrılara kurban etme gibi ritüellerini içermektedir.

Ailelerin sosyoekonomik durumları da göz önüne alındığından, bu çocuk öldürmelerin sebebinin ekonomik olmadığı varsayılır çünkü infantisitenin zengin ailelerde de görülen bir durum olduğu düşünülmektedir. Antik zamanlara ait olduğu düşünülen çocuk mezarları ve bu mezarlardaki çocukların ölümlerinin doğal değil, travmatik ölümler olduğu göz önüne alınarak bu kanıya varılmıştır. Travmatik ölümler olarak nitelendirilmesinin nedeni, toplu mezarlarda bulunan çocuklarda işkence buluntuları saptanmasıdır. Bu toplu mezarlardaki çocukların, tanrılara kurban edilen, adak olarak adanan çocuklar olması ihtimalinin üzerinde durulmaktadır.

Çocukların öldürülmeleri dışında, çocuk istismarının da bu dönemde yaygın olduğu düşünülmekte ancak bu tip durumlar tarihte herhangi bir iz bırakmadığından kesin kanılara varılamamaktadır. Bu evrenin sonlarına doğru, çocuk öldürme ritüelleri yerini çocuğu terk etme ve kendi başına bırakma uygulamalarına bırakmaya başlamıştır. Savaşçı olmaları için evden uzağa gönderilen çocukların yetişkinler tarafından her türlü istismara maruz kaldıkları da tarihsel bulgulara dayanarak düşünülmektedir.

İkinci Evre: Terkedici Dönem

Ebeveynlerde bir miktar empati artışının başladığı bir dönem olduğu söylenebilir. Bu evrede, çocuk ölümleri azalmıştır ve yerini çocukları yaralama ritüellerine bırakmıştır. Çocuklar evlerinden uzağa, hizmetçi olarak başka evlere yaşamaları için gönderiliyor ve terk ediliyordu. Bu uzağa gönderilmeler yıllar sürebiliyor ve çocuklar yine bu yolculuklarda ya da gittikleri yerde ölebiliyordu. Çocuk ihmal ve istismarı yoğun şekilde bu döneme hakimdi.

Antik Yunan ve Roma'da çocukların yaşamlarının ilk yıllarında istismara maruz kaldığını kaynaklar göstermektedir. Bunun yanında, çocukların köle ola-

rak alınıp satılması da bu dönemin özelliklerinden bir tanesidir. Çocuk cinsel istismarının yaygın olmasına bağlantılı olarak pedofili de bu dönemde oldukça yaygındır.

Hristiyanlığın başlangıcı da bu döneme dahil olur. Bununla birlikte, çocukların öldürülmemesi ile ilgili düşünceler yayılmaya başlamıştır ancak travmatik çocuk yetiştirme stilleri ve fiziksel ile cinsel istismar açısından bir ilerleme yaşanmamıştır.

Üçüncü Evre: İkircikli Dönem

On ikinci yüzyılın bitişine denk geldiği düşünülen bu dönemde, çocukları terk etme davranışları azalmaya başlamış ve çocukların kendi evlerinde disipline edilmeleri inancı başlamıştır. Çocuk tecavüzcüleri cezalandırılmaya başlanmış ve pedagoji, eğitim gibi disiplinlerin temelleri atılmaya başlamıştır. Çocuğun bir birey olarak görülmeye yavaş yavaş başladığı dönem burasıdır. İkircikli dönem adını almasının sebebi çocuklara karşı bir sevgi ve nefret ikili ilişkisinin varlığından kaynaklanır. Çocuklardan tamamen nefret edilmez ve kötü olarak görülmezler ancak ebeveynleri tarafından disipline edilmeleri gerektiği kanısı yaygındır. Sert disiplin uygulamaları bu dönemde sıkça görülürdü.

Dördüncü evre: Müdahaleci Dönem

Bu dönem tarihsel olarak on altıncı yüzyılın başlangıcına denk gelir. Bir önceki evrede başlayan çocuğu birey olarak görme ve saygı duymaya başlama durumu, dördüncü evrede artar. Ebeveynler çocuklarıyla duygusal bağlar kurmaya başlar ve çocukları benimsedikleri ve kendileri yetiştirmeye istekli oldukları bir dönemdir. Önceki dönemlerde görülen ciddi seviyelerdeki fiziksel istismar, bu dönemde yumuşamaya başlar. Şiddet eylemleri eskisine göre azalır, örnek olarak çocuklar eskisi gibi dövülmez ancak tokat vs. gibi daha hafif cezalar kullanıma girer. Çocuk ölümlerinde eski dönemlere göre ciddi bir azalma meydana gelir ve çocukların bakımının kalitesi giderek artmaya başlar.

Bahsedildiği gibi, çocuk yetiştirme stillerinde olumlu bir değişim (özellikle fiziksel ve cinsel istismar konusunda) meydana gelse de, istenilen seviyeye ulaştığı dönem bu değildir. Ebeveynlerin çocuklarının üzerinde kurduğu fiziksel egemenlik yerini psikolojik egemenliğe bırakmaya başlamıştır. Çocukları disipline etme yöntemleri fiziksel iken bu evrede farklı ceza yöntemleri gelişmeye başlamıştır. Aileler kendi istedikleri doğrultuda çocuklarının yetiştirebilmek için çocukları korkutarak, tehdit ederek ya da ağır fiziksel olmayan ceza yöntemleri kullanarak disipline etmeye çalışmışlardır.

Beşinci dönem : Sosyalleştirici Dönem

Dönemin başlangıcı on sekizinci yüzyıla denk gelir. Bu dönem artık modern zamanların başlangıcıdır. Annelerin sahip oldukları çocuk sayısında belirli bir düşüş yaşanır çünkü artık ebeveynler çocuklarına gösterebilecekleri ilgiye ve onlara sağlayabilecekleri bakıma önem vermeye başlarlar. İlgilenebileceklerine inandıkları kadar çocuk dünyaya getirmeye başlamaları da bu yüzdendir. Çocukların önceki dönemlere göre birey olmalarını sağlayan ortam oluşmaya başlar. Bu dönemde, ebeveynler çocuklarının tamamen kendileri olmalarını sağlayacak ortamı tam anlamıyla sağlamaz ama çocuklarının ruhsal ve bedensel bütünlüğüne saygı göstermeye başlarlar. Çocukların kendi bireyselliklerine erişmelerinden çok, ebeveynlerinin onlar için istediği şekilde yetiştirilmeye başlarlar. Ebeveynler çocuklarını kendi hayallerindeki şekilde yetiştirirler ve bu süreçte onların refahını da gözetirler.

Altıncı dönem: Yardım Edici

Dönemin tarihsel olarak yirminci yüzyılın ortalarına denk geldiği belirtilir. bir önceki dönemden farklı olarak burada ebeveyn çocuğunu kendi ideallerine göre yetiştirmez. Çocuğun tam anlamıyla, kendi bireyselliğini edindiği ve kendini gerçekleştirmesine izin verildiği, bunun için gerekli ortamın sağlandığı dönemdir. Çocuklar doğumlarından itibaren ruhsal ve bedensel olarak biricikliklerine saygı duyulan bir ortamda büyürler. Koşulsuz sevgi görürler. Günümüz modern dünyasına baktığımızda genel olarak çocuk yetiştirme pratiklerinin beşinci evreye benzediğini görürüz. Altıncı ve son evre olarak anlatılan yardım edici dönem ise, çocuk yetiştirme stillerinin gelmesi beklenen ve istenen hali olarak tanımlanır.

Sonsöz

Bu yazıda, psikotarihin bir çalışma alanı olan çocukluk çağının psikotarihsel gelişimi ile ilgili çalışmalara dayanarak ebeveynlik stillerinin ve çocuğun bundan nasıl etkilenebileceği gibi kısımlara değinilmeye çalışılmıştır. Çocukluk çağı tarihi açısından en gelişmiş ve derin çalışmalar bu yazıda da eserlerine değinilen Lloyd de Mause tarafından yapılmıştır. Meslek hayatının büyük bir kısmını bu teorisini temellendirmek adına çeşitli disiplinlerde araştırmalar yapan de Mause, tarihin psikojenik teorisi ile ilgili elimizde bulunan yegane kaynakları sağlamıştır. Kendisinin de belirttiği gibi, bu alan üzerine yapılacak çalışmalar çoğaltılarak teorisinin genel çerçevesine katkı sağlanmalıdır. Psikotarihin bir çalışma alanı olarak fark edilmesi ve değer görmesi bu noktada önemlidir.

Urie Brofenbrenner, “insanı insan yapmanın en etkili aracının aile olduğunu” söyler. Elbette ki aile çocuğun yetişkinliğe ulaşana kadar olan yolunda iletişimde olduğu tek yapı değildir ve kişiliğinin tamamı bu yapı içerisinde oluşmaz. yine de, ilk bağlanmamızı yaşadığımız, ilk ilişkilerimizi kurduğumuz, ilk karşılaştığımız değerler ve bunlar gibi birçok şey ile aile içinde karşılaşırız. Çocukların da dünyayı algılayışları ve kişiliklerinin oluşumu açısından ailenin rolü ve özellikle ebeveynlerin rolü oldukça kilit önemdedir. Psikoloji bilimine bakıldığında da, küçük yaştan itibaren kişilik oluşumunda ailenin yeri her zaman dikkate alınmıştır. Bu açıdan, çocuk yetiştirme tarzlarının ve ebeveyn pratiklerinin tarihsel gelişimiyle ilgili fikir edinebileceğimiz bu gibi çalışmaların desteklenmesi ve buradan yola çıkarak Mause’un evrelerinden altıncı evrede tanımlanan çocuk yetiştirme stillerine ulaşmak için neler yapılabileceği üzerine çalışılmalıdır. Çocuğunun kendini gerçekleştirmesi ve birey olabilmesini sağlayan, ihmal ve istismardan arınmış, ideale yakın bir aile ortamının bu şekilde oluşup oluşamayacağının cevabını ise ancak gelecekte alabileceğiz.

Kaynakça

Binion, R. “Psychohistory”, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2. Edisyon, Volume 19. 2015.

Bee, H. vd., *Developing child*. Harper and Row, 1978.

Campbell, J. F., “Psychohistory: Creating a new discipline.” *Journal of Psychohistory* 37.1 2009.

De Mause, L. *Foundations of psychohistory*. Creative Roots Pub, 1982.

De Mause, L. (Ed). *The history of childhood*, Psychohistory Press, 1974.

DeMause, L. “The history of child abuse.” *Sexual Addiction & Compulsivity: The Journal of Treatment and Prevention* 1.1 1994: 77-91.

Miller, A., *Yetenekli Çocuğun Dramı*. Profil Kitap, 2017.

Mohl, Alan S. “The family, culture and psychohistory.” *The Journal of Psychohistory* 37.4 2009: 335-348.

Öztürk, Erdinç. “Psikotarih Açısından Çocuk Yetiştirme Tarzları ve Çocuk İstismarı.” *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine-Special Topics* 2.3, 2016: 24-34.

Antropolojinin Fenomen Kavramlarından Büyü

Yazar: Rabia Yeniceli

Büyü -sadece bu sözcük bile- mistik ve mucizevi olanaklardan oluşan bir dünyayı açığa çıkarıyor sanki! Büyü, belli bir amaca ulaşmak için doğaüstü güçleri kullanmayı hedefleyen eylem ve işlemlerdir. Doğaüstü güçlerin yardımı sağlanarak belli bir ereği elde etmek ya da belli bir durumu yaratmak için uygulanır. Büyü birçok sebebiyle birlikte, sevgi, çocuk, ürün, mal mülk edinmek, insanlara iyilik ve kötülük getirmek amacıyla yapılır. Temelinde yatan anlayış, işlemlerin yapı ve amacı, uygulama yöntemlerine göre *sempatik büyü* (taklit ve temas büyüleri), *ak büyü* ve *kara büyü*, *aktif* ve *pasif büyü*'ler olarak kollara ayrılır. Doğa olaylarını etkileyerek iradesi altına almaya dayalı saldırgan büyüye aktif büyü; zararlı etkileri uzaklaştırmaya ve bunlardan kaçınmaya dayalı savunma içerene de pasif büyü denir.

Büyünün en önemli ögesi tılsımdır. Tılsım, büyü'nün gizli, büyüsel verasetle aktarılan ve yalnızca büyücünün bildiği bölümüdür. İlkel halklar için büyü bilgisi, tılsım bilgisi anlamına gelir ve her büyü olayının çözümlenişinde tılsımın bulunduğu saptanacaktır. Büyülü formül her zaman büyü eyleminin çekirdeğidir¹.

Türkçede, Eski Türkçeden gelen *büyü* ve Arapçadan gelen *sihir* sözcükleri yanında, *afsunculuk*, *üfürükçülük* ve *bakıcılık* terimleri de aynı anlamlarda kullanılır. Avrupa dillerinde yayılmış olan *magie*, *magic* biçimlerinde kullanılan sözcüğün kökenini Yunanca *mageia* dolayısıyla eski İran dilinde doğaüstü güçler atfedilen rahip sınıfı *maguş*'lardan gelmektedir. Büyü kategorileriyle temel pratik ve malzemeler, tılsım örneklerinde de görüldüğü gibi, çok uzun devirleri aşabilen bir birikime dayanırlar ve Yakın Doğu ile Avrupa geleneklerinde, büyü anlamındaki sözcüklerin de gösterdiği gibi, ortaklıklar gösterirler. Tarihi kaynaklar, büyü bilgisinin 'doğu' kökenli olduğu iddiasını içerirler.

15., 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa her türlü büyü biçimine bağlılığını sürdürüyordu. Her yer simyacı, astrolog, kahin, sihirbaz, ocaklı ve büyücü doluydu. Kırsal kesimde hortlak, peri, gulyabani ve cin inancı çok güçlüydü. Büyü

1. Malinowski, 2000, s.72

ve din genellikle ayırt edilemez durumdaydı. Hristiyan azizleri, ululayan insanlarla Puck, Kraliçe Mab ve Büyücü Merlin²'e de inanıyorlardı. Büyü, Reformasyon'dan sonra da gücünü korumuştur. Kilisede şarap, ekmek ve mum, su, tuz, yağ ve tütsüyle, taş mihrapta veya giysilerde, başlık, haç ve hacıların asalarında yapılan şeytan çıkarma ve kutsama işlemleri, kutsal ilahiyata değil büyücülere ait işlemlerdi. Dolayısıyla Protestanlığın büyüye saldırısı, Protestanlığın sözde zafere eriştiği ülkelerde bile ancak kısmi başarı sağlayabildi.

13. yüzyıla ait bir Fransızca kitapta Merlin'in şiirlerini dikte ettiğinin tasviri/ Merlin

2. Kral Arthur efsanesinde yer alan büyücüdür.

The Golden Bough (Altın Dal) adlı ünlü araştırmasında büyüü bilimle bağıntısı yönünden de inceleyen J. G. Frazer, bilimin büyü ile olan yakın bağıntısı üzerinde durarak; büyüün bir çeşit ilkel bilim olduğunu, bilimin doğmasına kaynaklık ettiğini; büyü mekanizmalarının ve edimlerinin aynı biçimde işleyip, aynı sonuçlar doğurduğunu ileri sürerek: “Büyünün dayandığı esaslar, modern bilimin dayandığı esasların aynıdır; büyücü aynı nedenlerin aynı sonuçları doğuracağına inanmaktadır” demektedir (s. 48).

Büyünün gerçekleşmesi akılcı yaklaşımla bilinen doğal dünyada gözlemlemeyen nedensel bağlantılara dayandırılması nedeniyle akıldışı bulunur. Büyünün evrensel varlığı ve birçok toplumda sistem oluşturacak kadar kültürel yapıyı etkisi altında tutması Batı eğitilmiş gözlemciler açısından epistemolojik sorunlar yaratmıştır. Antropologlar açısından da akılcılık, inanç, kültürlerarası anlayış ve yorum tartışmalarının yaşandığı yaklaşımlar doğmuştur. İki temel yaklaşımdan biri, büyü uygulamalarının yanlış bir dünya algısına dayandığını savunurken, öteki büyüün fiziki değil psikolojik hedeflerinin olduğunu ileri sürmüştür. Birinci yaklaşımın klasik savunucularından Frazer büyüün insan kültürünün ilk aşamalarına ait olduğunu ve mevsimlik verimlilik sağlama ihtiyacından kaynaklandığını, sonunda doğaüstü güçlere yönelme ihtiyacı ile dinin doğduğunu ileri sürer. Evrimci anlayışın öne çıkan ismi ve bu anlayışına göre din/inanç tarihi tezini geliştiren Tylor’a göre büyü, ilkel insanların çeşitli doğal olayların nedenlerini açıklamak için kullandığı bir çeşit “ilkel bilim”dir. Tylor, büyüün de bilim gibi “aynı nedenler aynı sonuçları doğurur” temeline dayandığı için, ilkel bilim olduğu sonucuna varmıştır. İkinci yaklaşımın klasik öncülerinden Malinowski ise büyüün bilim veya teknolojinin işlevini kazanmasının beklenmediğini, ancak çabalarının istenen sonucu vereceğinden endişeli olan insanların rahatlamasını sağladığını iddia eder. Bu yaklaşıma göre büyü öncelikle simgeseldir. Daha ‘iyi’ bilimsel çözümlerin büyü ihtiyacını yok edeceği kabulüne karşın, özellikle ABD ve İngiltere’de büyü uygulamalarını araştıran çalışmalarla büyü tartışmaları devam etmektedir ve yeni yorumcu yaklaşımlara göre büyü çoğunlukla duygusal birikmiş deneyimlerin sisteme güç ve uygulama yeteneği kazandırdığı araçsal yaklaşımları ortaya koyarlar. Büyü uygulamalarına yönelik çalışmalar toplum psikolojisi, cemaatin doğaüstü nedenselliğe kanma isteğiyle hayal ve fantezi ihtiyacı üstünde dururlar.

Büyünün en önemli niteliğinin toplumsal oydaşma ve neden-sonuç ilişkilerine farklı bir yaklaşım olduğunu savunan Lévi-Strauss (1983), Evans-Pritchard’ın ünlü örneğini kullanarak, yıkıntı altında kalıp ölen insanın niye öldüğü ile nasıl öldüğü arasındaki ayrımın, büyü ile nedensellik arasındaki ayrıma

*Malinowski'nin saha çalışmasından bir kare.
Yer: Trobriand Adası.*

denk düştüğünü söyler. Lévi-Strauss'a göre büyü ve bilim, kuramsal ve pratik sonuçları farklı olan iki ayrı bilgi sistemidirler. Bu konuda Lévi-Strauss'la aynı anlayışta olan Mauss, büyü'nün gelenekselliği ve kuşaklar tarafından birbirlerine aktarılışı üstünde durur ve büyü'nün toplumsal kabullerle, dolayısıyla kutsallık kavramı ile ilişkisini inceler. "Mana" kavramı, büyü'nün olabirliğine olan inancın temelinde yer almaktadır ve bu kavram dinle büyü'nün birleşip ayrıştığı yerde yer alır. Büyü, kendisinde kutsal ve gizil güç bulunan öğelere başvuruyla yapılmakta ve kutsal alana müdahaleyi de içermektedir. Evreni düzenleyici dizgeyle, bilincin dışardan kavranamayan iç-deneyimiyle bağlantı kurulduğu teziyle açıklanan büyü, örgütlü dinlerce de varlığı kabul edilmekle birlikte hoş görülmemiştir. Bu nedenlerle büyü, kutsallık veya mana kavramındaki ortaklık nedeniyle, çıkış noktasında inançla ilgili olmasına karşın, bugünkü anlamıyla dinle bağdaştırmak yanlıştır. Büyücü ile din adamının ayrıştırılması, büyü ile duanın ayrıştırılması veya aynı kategori içinde görülmesi gibi, tanıma ilişkin ve farklı değerlendirmeler doğuracak bir sorunsaldır. Bugün de evrenselliği devam eden ve sanayi toplumlarında da günlük yaşamı etkilemeye devam eden uğur, tılsım (veya bazı toplumlar da oldukça etkin olan nazar) inançları kuramsal olarak büyü kavramı içinde yer alsalar da, geleneksel büyü pratiği içinde yer almazlar.

Büyü, sağlık ve halk hekimliği ile kaynaşan uygulamaları, psikoz ve nevrozların sağaltımı ile birçok toplumda insanların hizmetindedir ve ayrıca kara bü-

Arapça yazılmış bir büyü metni

yüler de ürkütücülüğünü sürdürmektedir. Ruhların dünyaya müdahalesi ve doğaüstü güçlere olan inancın yaygınlığı ile büyü kullanımının sıklığı arasındaki ilişki her topluluk için ayrı ayrı incelenmeyi gerektirir. Avrupa tarihinde kötü büyü tartışması ve cadılığa karşı açılan savaş, büyü ve büyücülerin siyaset adına kullanılmasına ve toplumu ne kadar etkisi altına alabildiğine önemli bir örnektir. Büyünün Avrupa pratiğinden çıkışı, yanlış veya yararsız inanç olarak adlandırılması, din, bilim ve büyü arasında kesin sınırların çizildiği 17. yüzyıldan itibaren olmuştur. Rönesans döneminde antik kaynaklara dönüş ve Hristiyanlığa yönelik yeni yaklaşımlar gündeme geldiğinde, eski çağ büyülerini de tekrar Avrupa gündemine girmişti. Bu dönemin tanınmış bilim adamları, teknik olarak büyüyle de ilgilenmişlerdi. Avrupa'da bu sınırlar çizildikten sonra, büyü ve din konusunda en etkin adlardan biri olan Tylor'un, evrimci ve bireyci görüşte olması, uzun süre antropolojinin büyüye yaklaşımını da etkilemiştir. Büyünün, yanlış değil bir topluma ait bir sistem olabileceği görüşü, Malinowski'nin psikolojik açıklamasına, Durkheim'ci kolektif temsiller kavramıyla eklemlenen kültürel görelilik yaklaşımıyla, konunun

epistemolojik boyutunu hesaba katmaktadır. Toplumsal katılımı nedensellik arasındaki bağlantının yarattığı yabancılaştırma ve nesnelleştirme diyalektik, sosyal bilimlerin tarihi gelişimiyle birlikte düşünüldüğünde, Avrupa tarihine özgü beden ve zihin, doğa ve kültür gibi ikililerinin özgüllüğü ortaya çıkar ve farklı kültürlerin ussalık, karşılaştırılabilirlik ve çevrilebilirlik sorunları, antropolojik birkaç fenomen için olduğu kadar, büyü içinde geçerlidir³.

Kaynakça

Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2009). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Malinowski, B. (2000). *Büyü, Bilim ve Din*. (S. Özkal Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Örnek, S.V. (2014). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

3. Emiroğlu ve Aydın, 2009, ss.167-170

Sanatına “Paçayı Kaptıran” Usta: İrfan Şahin

Fotoğraf ve Metin: Osman Nuri Yüce

Altmış yıldır Çanakkale Biga’da kışpet yapan İrfan Usta, “kışpet pehlivanının yarısı” diyor işe başlarken. Kışpetin son ustası, tabakhaneden aldığı vidala (dana derisi) ile hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmadan başlıyor kışpetini yapmaya.

Kışpet beş ayrı aşamadan geçerek ortaya çıkar. Deri pehlivanın ölçüsüne göre alınır. Kasa, bacak ve paça kasnaklarının çizimi yapılır, bu çizime uygun bir şekilde deri kesilir. Kesilen deri birkaç saat kurumaya bırakıldıktan sonra dikim işlemine geçilir. Son olarak da kışpetin bel kısmına sağlam olması için sıızal halat bağlanır ve pehlivanın ismi yazılır.

Gelin kızın evinden çıkması gibi kırmızı kurdela ile ustanın elinden çıkan kışpet pehlivana ulaşır. Pehlivan ise “kışpetini alır kısmetini arar”.

Çağan Irmak'ın Masalları

Yazar: Özgecan Bulut

Bazı yönetmeler vardır. Bilirsiniz, adını görmeseniz bile bu onun filmi diyebilirsiniz. Çağan Irmak da onlardan birisidir.

Çağan Irmak'ın filmlerini her izlediğimde içine girdiğim ortak bir duygu durumu var. Gördüğüm gerçekliğe her seferinde hayran kalıyorum. Yönetmenin her filmi için masal diyebiliriz. Çağan Irmak'tan masallar. Bu ikili yan yana çok iyiler. Bu sebeple Çağan Irmak'ın sinemacılığını tartışabiliriz belki ama öykücülüğünü asla. Kendisi için “Duyguları yüksek yaşayarak film çekerim” diyor. Bunu anlamamak zaten mümkün değil. Bunun en iyi örneği filmlerin içinde sürüklendiğimiz duygu geçişleridir. Bu geçişler, bize Çağan Irmak'ın samimi duygularını ustalık ile ekrana taşıyabildiğini net bir şekilde gösterir. Yaptığımız işten zevk almanın önemi de burada ortaya çıkıyor. O sadece iş yapmıyor; işini aşkla yapıyor.

Çağan Irmak, Asmalı Konak'tan önce birçok iş yapmasına rağmen ismini bu dizi ile duyurdu diyebiliriz. Ardından "Babam ve Oğlum" geldi. İyi ki geldi. Bu filmin reklamını halk yaptı. İzleyenler izlemeyenlere baskı yaptı. Kulaktan kulağa yayıldı. Malum, toplum olarak da ağlamayı çok severiz ama filmin asıl başarısı tabii ki ağlatmak değil: Aile bağları. Filmin konusu ülkemizde yaşanan siyasi olayların baba-oğul arasına girmesinin hikayesi ve aradan yıllar geçse de dönülebilen bir baba evinin varlığını ele alıyor. Herkes bu kadar şanslı olamayabiliyor tabii ama kahramanımız Deniz şanslıydı. Biliyoruz ki artık onun bir odası var. Hem de zaman zaman çıkıp gidebileceği bir oda. Çağan Irmak, filmde, oda derken sanki sığınabilecek bir ülkeyi anlatıyor gibi.

Çağan Irmak'ın başarılarından bir diğeri de çok iyi bir oyuncu yönetmeni olmasıdır. Çalıştığı her oyuncu bunu önemle dile getiriyor. Suzan Aksoy onun için şunları söylüyor: "Çağan Irmak sanki başka bir dünyanın insanı, başka bir galaksiden gelmiş gibi. Bir oyuncunun aklından geçeni hissedenden ender yönetmenlerden biri. Onun çok derin bir insan olduğunu düşünüyorum."

İzlediğimiz dram filmlerinin ajite etmek amaçlı değil de gerçekten Çağan Irmak duygusallığı olduğunu söyleyebiliriz. Ben, Çağan Irmak'ın duygularıyla hareket eden bir yönetmen olduğunu düşünüyorum. Filmlerinde ağlamamızın, gülmemizin sebebi onun bu duyguları sanki kendi duygularıymış gibi verebilmesinden kaynaklı. Anlattığı masallar bu yüzden bu kadar samimi.

Çağan Irmak'ın aynı zamanda yaşadığı ülkeyle ilgili kırılganlıkları ve beklentileri var. Bunları bize "Çemberimde Gül Oya" ile anlatmaya başladı. Çekilen ilk *dönem diziler*indendir. Tabii ki bundan sonra bir *dönem* dizisi furyası başladı. Tutan işlerin devamını getirmek, önemini kaybettirene kadar sömürmek sektörün en önemli görevi sanırım.

Neyse Çemberimde Gül Oya'ya dönecek olursak, sadece 40 bölüm çekilen bu dizinin en güzel yanı, o dönem yaşanan olayları şeffaflıkla anlatması. Yakılan, yasaklanan kitaplar, beklenen yağ ve tüp kuyrukları, yağmalanan dükkanlar, on yılda bir yaşanan darbeler... Çağan Irmak dönemin etrafında anlatıyor hikayesini. Aşkları, baş kaldırışları, siyasi görüşleri, din farklılıklarını, ahlak anlayışını, birbirinden farklı insanlar üzerinden anlatıyor. Fikir ayrılıklarını tek bir çatı altına topluyor. Hikayeleri iç içe geçirip ortak paydada buluşturuyor. Yaşanılan konak burada Türkiye'nin ta kendisi gibi. Coğrafyada yaşanılanların simülasyonu bir nevi. İnsanlar her zaman mutsuz değil her zaman mutlu da değil tabii. Çağan Irmak bunu anlatırken eğlenceli bir dil kullanıyor.

Çemberimde Gül Oya

Filmlerinin çok izlenen filmler arasında olduğunu söyleyebiliriz. Ama bol gişeli film olsun diye bir çabası da yok. Çağan Irmak'ın derdi anlatmak. Nitekim yaptığı her iş çok fazla izleyiciye ulaşmadı. Buna örnek olarak “Karanlıktakiler”i verebiliriz. Gişede başarısız, kendi içinde başarılı bir film. Yönetmenin tarzının biraz dışında belki ama bir yerde kendini yine ele veriyor. Film kapana kısılmış, yaşadıkları evin, işin dışına çıkamayan anne ve oğulun hikayesi. Bir de Meral Çetinkaya performansı vardır ki izlemelere doyamazsınız. “Unutursam Fısılda”da Hümeysra’ya doyamadığımız gibi.

Çağan Irmak şimdilerde “Gülizar” isimli diziyle ekranlara geri döndü. Son filmi “Çocuklar Sana Emanet” Mart ayında vizyonda olacak. Genel olarak baktığımızda Irmak ne istediğini ve onu almasını çok iyi bilen bir aktarıcı. Umarım, Çağan Irmak masallarını uzun yıllar izlemeye devam ederiz.

Filmleri

- Çilekli Pasta (2000)
- Bana Şans Dile(2001)
- Mustafa Hakkında Herşey (2004)
- Babam ve Oğlum (2005)
- Ulak (2008)
- Issız Adam (2008)
- Karanlıktakiler (2009)
- Prensesin Uykusu (2010)
- Dedemin İnsanları (2011)
- Tamam mıyız? (2013)
- Unutursam Fısılda (2014)
- Nadide Hayat (2015)
- Benim Adım Feridun (2016)
- Çocuklar Sana Emanet (2018)

Dizileri

- Şaşıfelek Çıkmazı (1996)
- Asmalı Konak (2002)
- Çemberimde Gül Oya (2004)
- Kabuslar Evi Serisi (2006)
- Keşanlı Ali Destanı (2012)
- Çalılıkuşu (2013)
- Gülizar (2018)

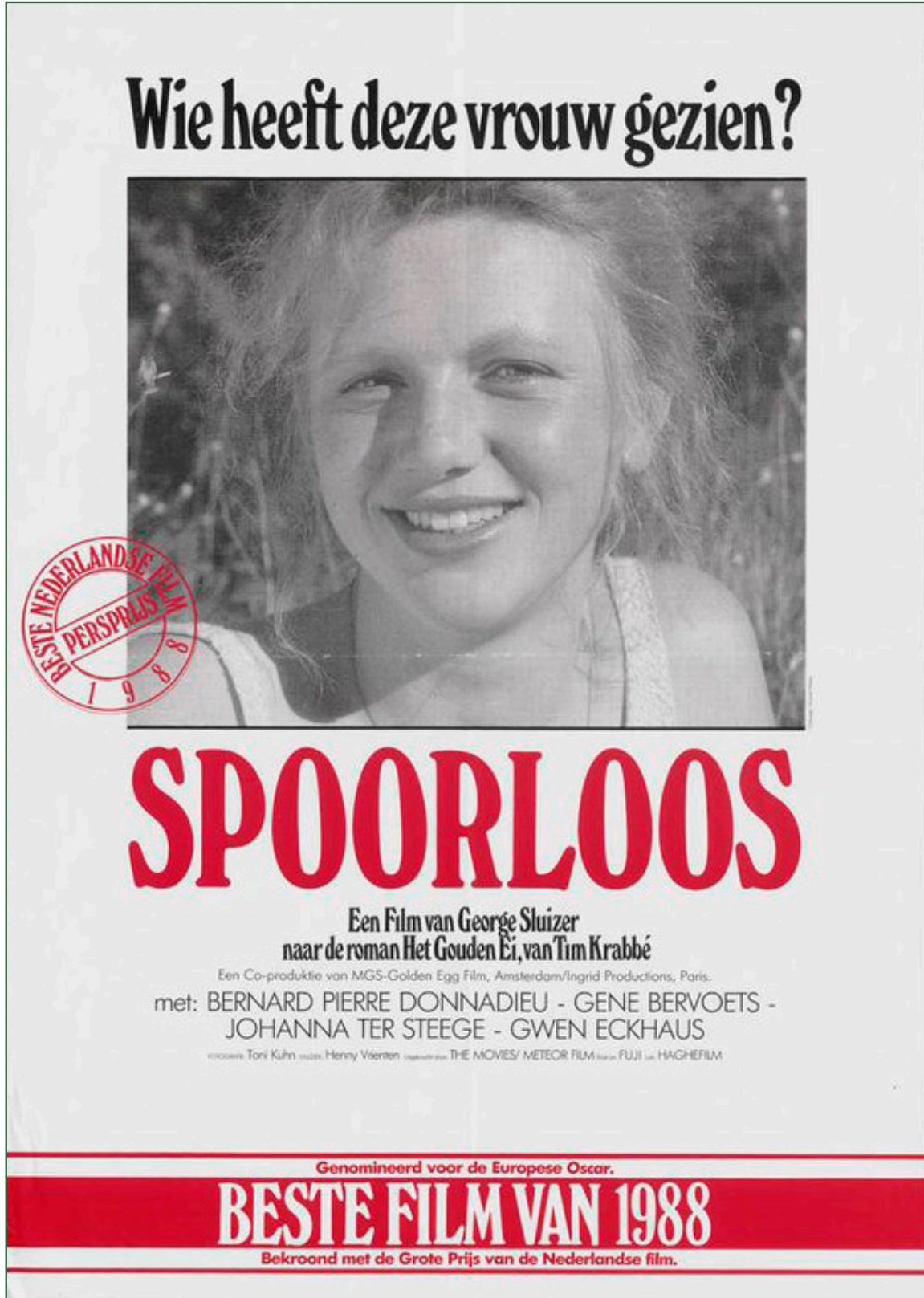

Spoorloos

(1988, George Sluizer)

Yazar: Deniz Gökhan Gel

Spoorloos veya Türkçeye uyarlanmış ismiyle “Kayboluş” filmi, 1988 yılında çekilmiş ve George Sluizer’in yönettiği bir Hollanda-Fransa ortak yapımı beyazperde eseridir. Film, aynı zamanda senaryo aşamasında yönetmen George Sluizer’le ortak çalışan, Tim Krabbe’nin *The Golden Egg (Altın Yumurta)* adlı kitabından uyarlanmıştır.

Filmin ilk aşamalarında Fransa’dan Hollanda’ya geziye gelen iki sevgili anlatılır. İsimleri Rex ve Saskia olan bu çift yolculuklarına devam ederken Saskia sevgilisine birkaç gündür gördüğü ve onu rahatsız eden rüyalarından bahseder. Kendisini bir altın yumurtanın içinde gören Saskia, rüyasında bir türlü bu yumurtadan çıkamamaktan ve derinliğin içinde kaybolmaktan dolayı yaşadığı korkuları anlatmaktadır. Çift yolculuklarına devam ederken biraz dinlenmek için bir benzinliğe girer. Saskia, içecek almak için girdiği marketten geri dönmez. Etrafını soruşturan Rex’in öğrenebildiği tek şey ise sevgilisi Saskia’nın marketten bir adamla çıkmış olduğudur. Saskia’nın geri geldiği umuduyla aracına dönen Rex, iki bisikletin de çalındığını fark eder.

Filmin bir sonraki kısmında daha önce benzinlikte yakın çekimde kolu sargılı gördüğümüz ve ilerleyen sahnelerde de adının Raymond olduğunu öğrendiğimiz bir adamı, ailesiyle ormanlık içindeki yeni evine yerleşirken gözlemliyoruz. Raymond ailesinden uzak kalabildiği anlarda, uzak bir yerdeki başka bir evin deposunda kendini eterle bayıltmakta ve baygın kaldığı süreyi de yanından ayırmadığı defterine işlemektedir. Evin dışında kendi üstünde denediği bu metodu kadınlara karşı kullanmak için de provalar yapmakta ve yine süre ile onları taşıyacağı mesafenin uzunluğunu hesap etmektedir. Raymond, denemelerini meydanlara inip kendine kurbanlar aramakla sürdürür. O kadar titizlikle çalışmaktadır ki insanlardan aldığı tepkilerde oluşan saniyelik kalp atışlarını bile defterine not etmektedir.

Sonraki sahneye geçtiğimizde ise kurguda geriye gidip esasında filmin ilk anlarına başka bir gözden tekrar tanıklık ederiz. Bir benzinliğin marketinin girişinde etrafını gözlemleyen Raymond’ın gözlüklerinin camına, arabanın içinde sevgilisiyle gülüşen Saskia’nın silüeti yansır. Hemen sonraki sahnede ise bir arkadaşıyla yürüyen Raymond’ın dikkatini, bir ağacın üzerinde yazılı olan kayıp ilanı çeker. İlanı göre 3 yıldır kayıp olan 25 yaşında ve 1.76 boyundaki güzel kızın ismi Saskia Wagter, ilanı veren kişi ise Rex Hofman’dır.

Rex’in biraz da takıntıya dönüşen Saskia’yı arama tutkusuna saygı duyan Raymond olanları anlatmak için benzinliğin 100 km çapındaki farklı mekanlarda ona randevular vermektedir. Ancak Rex’le yüzyüze gelmek için gereken cesareti bir türlü kendisinde toplayamaz. Saskia’yı bulmak için ülkesi

Hollanda'da televizyon programlarına kadar çıkan Rex, Saskia'nın kaybolmadan önce kendisine anlattığı rüyalarına benzer rüyaları kendisinin de görmeye başladığını ancak Saskia'nın anlattığının aksine, Rex'in rüyalarında ikisinin de hapsediği altın yumurtaların içinde, kayboldukları boşlukta buluştuklarını tahayyül etmiştir. Bu çabalar neticesinde Rex'le yüzyüze görüşecek cesareti kendinde toplayan ve Hollanda'ya gelen Raymond, Saskia'nın akıbetini anlatma vaadiyle Rex'i kendisiyle Fransa'ya dönmeye ikna eder.

Fransa'ya yolculukları sırasında Raymond yaptıklarının altında yatan ana nedeni Rex'e açıklar. Kaderciliğe karşı geliştirilen onun düşüncesinde kimse yapamayağını yapmaya çalışmak, yazıldığı düşünülen kaderi bozmak, bir anlamda onu yok saymaktadır. Raymond bu yüzden daha önce de kimsenin yapamayağı şeylere cesaret etmiş, 16 yaşında kendi evinin balkonundan atlayıp 42 yaşında boğulmakta olan bir kızı köprünün üstünden atlayıp kurtarmıştır. Ancak onun kafasındaki düşüncenin doğruluğu, bile isteye birini kötülük yapana kadar kanıtlanamayacaktır. Zira insanların ve bilhassa da göldeki küçük kızı kurtardığını gören kendi kızlarının gözündeki asıl Raymond kimseye zarar veremeyecek kadar naif bir insandır. Bu tabuyu ve kaderi yıkmak için de onun gerçek bir kötülük yapması gerekmektedir. Yoksa o da diğerleri gibi kaderine teslim olmak mecburiyetinde kalacaktır.

Sonraki sahnede Raymond'ın Saskia'yı benzinlikte kaçırmak için yaptığı oyna tanık oluyoruz. Arabasına römork takmak için etrafındaki kadınlardan yardım isteyen Raymond, bu yardımı daha cazip hale getirmek için 16 yaşında kendisini balkondan attıktan sonra kırdığı kolunu tutan alçının benzerini, bir fotoğraf albümünde gördükten sonra sakat gösterdiği koluna geçirmiştir. Bir anlamda zamanında hayata ve kadere yaptığı meydan okuma, yeni macerasında onun için bir rehber görevi görmüştür. Benzinlikte karşılaştığı başarısız girişimlerden sonra bu deneyimden vazgeçmek üzere olan Raymond'ın karşısına kaderin bir cilvesi olarak Saskia'nın kendisi çıkar. Raymond'ın kızı tarafından hediye edilen "R" harfli anahtarlıklardan birisini sevgilisi Rex'e hediye etmek isteyen Saskia, Raymond'ın arabasına bindiği anda onun ağına düşürdüğü tek kurban olarak değer kazanır.

Yolculuk sırasında bir trafik polisi tarafından yolu kesilen Raymond, uyarı sırasında karşılaştığı kemer takmama sorununa, kapalı alan korkusu nedeniyle, doktor raporuyla izin verildiğini izah etmiştir. Polisten kurtulan Raymond yolculuğun devamı için Rex'e uyku ilacı vermeyi teklif eder. Rex ya olanları unutup yoluna devam edecek ya da uyku ilacını alıp Saskia'nın yaşadıklarının aynısını tecrübe ederek muallağı ortadan kaldıracaktır. Bir anlamda Rex ya sevgilisi Saskia gibi kaderinin kurbanı olacak ya da Raymond gibi alışılmışın dışında olanı yapıp kendi kaderini kendisi tayin edecektir. Uzun bir sürüncemenin içinde kalan Rex sonunda üç yıldır boğuştığı ilahi belirsizliğin bataklığında boğulur ve uyku ilacını içerek Raymond'ın ellerinde, kendi kaderini yazmaya karar verir.

Filmin son ve en vurucu sahnesinde ise Raymond'ı bir tabutun üzerine toprak atarken görürüz. Tabutun içinde Rex vardır. Rex yolculuk boyunca Raymond'a Saskia'yı öldürüp öldürmediğini sorup durmuştur. Raymond'ın cevabı ise "Ölüm mü? Bundan daha kötüsü de var." olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Raymond yolculuk sırasında trafik polisiyle karşılaştığında, emniyet kemerini takmama sebebinin kapalı alan korkusu nedeniyle doktor raporu olarak göstermişti. İşte Raymond kendisinin en büyük korkusunu masum insanlar üzerinde uygulamıştır. Ölümden korkmadığını kendisine balkondan ve köprüden gözü kapalı atlayarak ispatlayan Raymond, esas en büyük korkusunu ise kurbanlarına yaşatarak en yapılmaz denileni başarmıştır. Yazıldığı inanılan kendi kaderini de bir kez daha bozup iki sevgiliyi güle oynaya tabutlarına ya da metaforik olarak filmin başından beri ipuçları verilen altın yumurtalarına hapsedmiştir. Rex ve Saskia da bu sonsuz boşlukta, aynı Rex'in rüyalarında olduğu gibi yeniden buluşmuşlardır.

2000 öncesi Avrupa sinemasının en güzide gerilim filmlerinden biri olan Spoorloos her şeyden önce gerçekçiliğiyle insanın içini okşamaktadır. Filmde, dönemin Amerikan sinemasında kült haline gelen Alien'leri, Predator'leri, Krueger ya da Joker'leri görmeyiz. Filmin en korkutucu yanı gerçek hayatla olan bağı ve esasında kendini sosyopat olarak tanıtan parlak bir zekanın, çözülemez bir cinayeti işleme konusundaki kolay ve pratik mantığıdır. İki insanı canlı canlı tabuta sokmak için motivasyonunu 16 yaşından beri canlı tutan Raymond'a fazladan gereken tek şey bir bez, eter ve uyku ilacıdır. Sonrası ise onun gibi kendi kaderini kendi şekillendirmek isteyen anti fatalist insanların maceraperestliğine kalmıştır. Hikayenin içinde, başından türlü olaylar geçen üç ana karakterin arasından kendi çizdiği kadere teslim olan kişi sadece Saskia olmuştur.

Filmi safi bir gerilim yapıtı olarak nitelendirmek verilen emeği küçümsemek anlamına gelebilir. Zira bu gerilim öğelerinin yanında filmin tamamını domine eden bir kadercilik sorgusu ve aşkı uğruna kendi sonunu hazırlayabilecek kadar gözünü karartabilen bir sevgili olgusu bulunmaktadır. Tabutun içinde çakmağının son gazını bitirip cinnet getiren Rex'in son hayali bile Saskia'nın ona anlattığı hikayeler ve ikilinin yol maceraları olmuştur. Öyle ki ilk gözünü açtığı anda tabutun içinde yaşadığı büyük telaş ve cinnet hali, biraz kafasını toplayıp Saskia'yla yeniden buluşacağına dair gördüğü rüyaların sonuca ulaşması nedeniyle yerini engin bir dinginlik ve yoğun bir vecd haline bırakmıştır.

Spoorloos filminin, 1993 yılında yine George Sluizer'in elinden çıkan ve başrolünde The Big Lebowski'den tanıdığımız Jeff Bridges'in oynadığı bir yeniden uyarlaması çekilmiştir. Esasında bu iki filmi izleyenler, yukarıda bahsettiğimiz Avrupa-Amerika sinemasının anlatım ve bağlantı farkına çok daha rahat bir şekilde şahit olabilir. Sluizer'in biraz daha para için Hollywood'a uyarladığı bu 1993 filminin sonunda kurbanlar bir şekilde tabutlarından kurtulmuş ve filmin sonunda masumlar kazanmıştır. Halbuki filmin orijinali ve selefinde, son sahnede evinin bahçesinde büyük bir rahatlık haliyle oturan, hayattaki en büyük meydan okumalarından birini başarıyla yerine getirmiş Raymond'ı, yeni evlerine yerleşen ailesini seyre dalmışken görürüz. Zira film boyunca Raymond kendisi için o kadar kusursuz bir plan çizmiştir ki; benim gibi filmde önceliği gerçekçilik ve mantıkçılık olan sinemaseverler için Spoorloos'un sonu tam da hayal edildiği gibidir. Her ne kadar filmin sonu büyük dehşet ve trajedi içerse de gerçek hayatla olan birebir bağı Avrupa sinemasının ürünü olan bu başyapıtı, 1993 yılı uyarlaması Hollywood'undan fersah fersah öne koymaktadır. Zira bazen en kötü gerçek bile bir yalandan daha iyidir.

Hollywood'a uyarlanan filmin afişi

Filmin yönetimi ve senaryosu çok başarılıdır. Öyle ki Stanley Kubrick, Spoorloos'u hayatında gördüğü "en dehşet verici film" olarak onurlandırmış, Quentin Tarantino ise filmin sonundaki mezar sahnelerini, Kill Bill Vol. 2'de The Bride (Uma Thurman) üzerinden parodik bir sekansla kullanıp bir anlamda ustaya saygı duruşunda bulunmuştur. Spoorloos'u diğer pek çok türdeşinden ayıran önemli etmenlerden biri de son mezar sahneleri hariç, filmin genelinin inanılmaz aydınlık bir planda, genellikle de gündüz çekimlerinde geçmesi olarak görülüyor. Kitap o kadar başarılı, işlenen senaryo o kadar kusursuz ki ne yönetmen ne de senarist karanlık planlarla gerilimi arttırma gereksinimi kendi içlerinde görmemişler. Dönemin Avrupa filmlerinde çok görülmemesine rağmen çokça flashback'le bölünen kurgu da finali bağlamak açısından çok başarılı bir şekilde ortaya konulmuş. Ancak bu filmi benim gözümde efsane yapan etmenin aslan payını başroldeki iki erkek oyuncuya vermem gerekiyor.

2010'da, 61 yaşında hayatını kaybeden Bernard-Pierre Donnadieu (Raymond) film boyunca karakterinin hayata karşı olan o soğuk ama kararlı duruşunu öyle güzel bir şekilde ser-

giliyor ki; tek bir abartılı mimik ya da hareket olmadan dahi kendisinin hastalıklı kafa yapısını çok iyi bir şekilde profiline oturtabiliyorsunuz. Raymond karakteri film boyunca kadere olan karşı duruşunu net şekilde ifade ediyor. Film sonunda haklı zaferi sonucunda yüzünde oluşan mağrur gurur bile 1 saat 45 dakika boyunca yaşattığı veya yaşatmaya çalıştığı onca acı ve kederi gözünüze büyütüyor. Zira film boyunca Raymond karakterinin işlenişi ve oyunculuk, seyirciye öyle yediriliyor ki Raymond'ın kendi kafasında, Rex ve Saskia'yı binbir uğraşla soktuğu "altın yumurta"ya zaten çoktandır hapsedildiğini tahayyül edebiliyorsunuz.

Filmde Rex karakterini oynayan Gene Bervoets'in de aynı rol arkadaşı Donnadieu gibi abartıdan uzak ama inandırıcı oyunculuğu seyircinin beğenisini kazanıyor. Rex'in film içinde bu dingin yapısından kopup cinnet getirdiği iki an var. Bunlardan biri Saskia'yla gitmek için sözleştiği köyde onun hayalini gözünün önüne getirdiği an ve Raymond tarafından diri diri mezara hapsedildikten sonra ilk gözünü açtığı an. Rex bu iki durumdan da ancak Saskia'yla olan zamanlarını anımsayarak kurtulabiliyor. Bu anlamda Rex'in Raymond'ın kadere karşıcılığını takip etmesinin tek nedeni de üç yıldır unutamadığı Saskia'nın aşkından başka bir şey değil. Rex'in akıl sağlığı filmin hiçbir anında Raymond'ın geldiği noktaya erişemiyor. Sadece Raymond'ı kandırmak, Saskia'yla yeniden buluşmak için Raymond gibi davranmayı kabul edip onun teklif ettiği uyku ilaçlı kahveyi kafasına dikeyor. Bir anlamda Gene Bervoets'in elinde Rex karakteri, kendi "Kayboluş"unu yazıp kendi kaderini de ta kendisi tayin ediyor.

Köy Kahvesi

Fotoğraf ve Metin: Osman Nuri Yüce

Köy kahveleri, yakın geçmişe kadar köylerin merkezinde bulunan, içerisinde çeşitli ortaoyunları sergilenen, önemli meselelerin konuşulup karara bağlandığı, cenaze, düğün vb. ritüellerin planlandığı mekanlardı. Gerek sözlü kültür, gerekse çeşitli oyunlar ve ritüeller aracılığıyla kültürel aktarımın gerçekleştiği merkezlerdi. Daha uzak geçmişe gidildiğinde kütüphanelerin ve okuma köşelerinin bulunduğu köy kahveleri, son yıllarda önemini yitirmiş, birçok köyde ise yıkılmıştır.

Aklın Gücü, Kılıcın Keskin Tarafı

Yazar: Büşra Erturan

Astarti perdeyi çekiştirip dışarıdaki kum şehrinin tan kızılığındaki manzarasına baktı. Kum fırtınaları bazı kadim yapıları ve göçten sonra yapılmış evleri aşındırmıştı. Yapıların üzerindeki küçük oyuklar Astarti'ye her zaman Enon kılıcının vücuda saplanıp çıktıktan sonra arkada bıraktığı delik deşik görüntüyü hatırlatırdı. Şimdi de haftalar önceki çarpışmadan hatırlayabildikleri vızır vızır kafasında dönüyordu. Oni enerjisinin kendi damarlarından kılıcına uzanan akışının muhteşem hissi hala kulaklarını çınlatıyordu. Torgaları acımasızca öldürüyor olmaları çoğunlukla rüyalarına giriyordu. Yine o rüyalar-
dan birini gördüğü için huzursuzdu.

Pencereden uzaklaşarak odanın içinde ileri geri gitmeye başladı, bütün yaşadıklarından sonra geldiği noktaya hayret etti. Yaşamının tam olarak hangi yerinde tıkanmaya başlamıştı? Küçükken büyü duvarının bitişiğinde bir evleri vardı. Bu bölge dev ağaçlarla dolu ormanın içindeydi ve şu an yaşadığı kum şehrine hiç benzemiyordu. Astarti ormanın derinliklerinde keşfe çıktığı ve özgürce dolaştığı zamanları hatırladı.

Yaşamaya daha elverişli olduğundan ve büyü duvarından korkmadıkları için çoğu insanın evi bu ormanın içinde ve çevresindeydi. Aslında büyü duvarının korku vermemesi garipti, çünkü diğer tarafta evrenin bütün kötülükleri

yuvalanmıştı. Onları ayıran sadece bir büyü duvarıydı. Belki de insanlar kendilerini alışkanlığın kollarına bırakmayı seviyorlardı. Ayrıca yeşil manzaranın varlığı huzur veriyor, ağaçların ve toprağın kokusu sinirleri yatıştırıyordu. O zamanlar büyü duvarında yırtılma olduğu kimse tarafından bilinmiyordu. Duvar yırtılmadan önce Torgalar her gün amaçsızca duvara çarpıp geri dönüyorlardı, yapabilecekleri pek bir şey yoktu. Fakat bir gece, kimsenin hala çözemediği bir sebepten duvarda küçük bir yarık oluştu. Torgalar burayı keşfettiğinde yarığın biraz daha açılmasını beklemiş, yeterince açılınca birer ikişer duvardan geçmiş, sürü haline geldiklerinde de ormandaki köye saldırmışlardı.

Astarti'nin o geceyle ilgili hatırladıkları, tıpkı harlı ateşten alınan kızgın bir metalin deriyi yakarak iz bırakması gibi, vücuduna ve aklının derinliklerine işlenmişti. Yaşamının tıkanmaya başladığı an da işte bu andı. Torgalardan biri annesini bacaklarından sürükleyerek bahçeye çıkarmış, elindeki balta benzeri keskin aletle önce annesinin kolunu koparmış daha sonra da kafasını deşmişti. Astarti bütün bu olanları olduğu yerde donarak izlemişti. Başka bir Torga babasıyla mücadele ederken kum şehrinden bir savaşçı ağaçların arasından fırlamıştı. Fakat savaşçı olaya dahil olamadan annesini öldüren Torga ve hızla koşan başka bir Torgayla birlikte toplam üç Torga babasının işini bitirmişti. Savaşçı iki tanesini devirdikten sonra üçüncü Torga tarafından parçalanmıştı. Astarti eve kaçmaya çalışırken kalan son Torga onu fark etmiş ve üstüne gelmeye başlamıştı. Torganın bütün o çirkinliğini çok net hatırlıyordu. İnce ve sipsivri sıra sıra dizilmiş bir sürü keskin diş, kafasındaki çamurla kaplı çalıya benzeyen beyaz saçlar, koyu kırmızı gözler ve taşla defalarca vurulup yamultulmuş gibi görünen bir yüz...Astarti etrafında Torga'ya karşı koyabilecek hiçbir şey bulamadığı için ölen savaşçının kenara bıraktığı kabzayı eline almış ve kabzayı eline aldığı anda beklemediği bir kıvılcım hissetmişti. Ailesinin öldürüldüğünü görmüş, duygusal karmaşanın vermiş olduğu his kendisi farkında olmadan Oni gücüyle birleşip gücü harekete geçirmişti. Kabzanın ucundan çıkan ışık ince bir tel halinde uzamış ve en sonunda mavi mavi parlayan keskin bir kılıç şekline dönüşmüştü. O sırada ne olduğunu anlayamayan Torga hızlıca koşarak Astarti'nin karnının üzerindeki ileri doğru tuttuğu kılıca saplanmıştı. Başından aşağı yemyeşil kanla kaplı Astarti çığlık çığlığa bağıyor, şokun etkisinden kurtulamıyordu. Kızın kılıçla ne yaptığını gören başka bir savaşçı Astarti'yi yanına alarak kum şehrine, eğitim binasına getirmişti. Oni gücünü o yaşta kullanabilmek yetenek isteyen bir şeydi ve bu kızı eğitim binasına getirmek en doğru karardı. Astarti yalnızca sekiz yaşındaydı ve eğitimi başlamıştı. Ölen savaşçının kabzasını da yanına almıştı.

Her şeyden habersiz küçük bir kız çocuğuyken, yaşadıklarının ağırlığıyla birlikte yetişkinliğe kılıcının beslendiği kanla korkunç bir savaşçıya dönüşerek adım atmıştı. Giydiği azametli savaşçı kıyafetleri, içinde bulunduğu toplum, her gün sevinçle pazar yerinde koşuşturan kalabalık, kanın tadını almasını sessizce onaylıyor gibiydi. Kendisi hariç herkes bundan hoşnuttu. Ya da öyle sanıyordu. Bu şehirde nefes alan herkesin aklından geçenleri bilmesi imkansızdı.

Çanların sesiyle düşünceleri bölündü ve duvardaki rüne doğru gitti. Savaşçılar dışında kimse ulaşmasın diye, silahlar ve özel kıyafetler büyüyle korunurdu. Gerçi ulaşılar bile bir şey yapabileceklerine pek ihtimal yoktu. Rüne küçük bir dokunuşuyla gizli bölme açıldı ve içerideki özel yapım deri zırhına uzandı. Avlanıp getirdikleri, büyü duvarından içeri sızan büyülü Taro yaratıklarından yapılmıştı bu zırh. Tarolar, tıpkı Koşi'deki bütün yaratıklar gibi büyüye maruz kalan ve zamanla vahşi yaratıklara dönüşen hayvanlardandı. Hafızalardan silinen büyü savaşının, devasa patlamalarından arta kalanlardan biriydi onlar. Bir Taro'yla tek başına kapışmak gerçekten çok zordu. Savaşçıların zırhlarının yapım maddesi olan dış kabukları, insanı hayran bırakan rengarenk tüyleri, iri keskin dişleri ve pençelerindeki büyülü zehirle basit bir savaşçı için ölümcüllerdi.

Astarti, siyah ve koyu yeşil renklerle bezeli zırhının bütün kopçalarını birleştirdiğinden emin olduktan sonra Enon kılıcının kabzasını kavrayarak sırtındaki bölmeye yerleştirdi. Büyülü gücünü harekete geçirmeden kılıç sadece kabzadan ibaretti. Fakat Enon kılıcı normal kılıçlara benzemezdi. Büyü duvarının dışından gelen tehlikelere karşı koymak için kullanabilecekleri tek silahtı. Demir kılıçlar asla işe yaramazdı. Oni enerjisini çağırıp bu muhteşem kılıcı tamamlamak yıllarca süren eğitimle oluyordu. Enon kılıcını küçükken yaşadığı sinirsel patlama anında kullanması eğitime ihtiyacı olmadığını göstermezdi. Oni'yi kullanabilecek kıvama gelmek demek, çocukluğunun bir döneminden vazgeçmek demektir. Ama Astarti bundan hiçbir zaman pişman olmamıştı. Güçlü olmak ayakta kalabilmenin kurallarından biriydi ve kendinden saklamaya çalışsa da gücü seviyordu. Fakat güce tapmıyordu. Bu ikisinin arasındaki fark güç yüzünden gözlerini karartanlar için belirsizleşiyordu.

Astarti aceleyle odanın kapısına yöneldi. Günün ilk saatlerindeki çan, sabah yenen yemeğin habercisiydi ve yemeği kaçırmak yarım güçle eğitim yapmak demektir. Odalar eğitim merkezinin en üst katındaydı. Katta ilerlerken Astarti ne kadar yorgun olduğunu hissetti. Gözlerinin altındaki torbalar her gün biraz daha şişkinleşiyor, mor rengi daha da koyulaşıyordu. Sanırım bu Torgalar öldürmenin verdiği haz ve pişmanlığın birbirleriyle sürekli çatışmasından ileri geliyordu. Torgalar büyüünün korkunç tarafıyla zehirlenmiş sefil yaratıklardı. Yaşamaya hakları var mıydı? Bunu kendi kendine sormaktan harap oluyordu. Astarti'nin hayata bakışı, yaşadıkları da bu iki denge üzerindiydi. İntikam duygusu içini yakıp kavuruyor, bir yandan da Torgaların o sefil yabani halleri, Astarti ve Enoni birliğinin onları ezip geçtikten sonraki içleri dışlarına çıkmış görüntüleri vicdanını zorluyordu. Ailesinin Torgalar tarafından öldürülmüş olduğu gerçeği bu çekişmeyi her seferinde intikam duygusuna geri döndürüyordu.

Yeni uyanmış savaşçılar sırayla tepeden aşağıya inen uzun direğe bir sıçrayışta kenetlenip aşağıya iniyorlardı. Astarti de direğe sıçrayıp yemek katına kadar kendini aşağıya doğru bıraktı. Taşları incelikle oyulmuş siyah-yeşil kemerlerden geçip yemek salonuna girdi. Salonun içindeki siyah-yeşil tek düzeliğin içinde ise farklı bir şey dikkatini dağıttı. Komutanların oturduğu yerde bir Oniyen görmüştü. Oniyenlerin dudakları her zaman bir mantra ile kıpırdanırdı. Oysa şimdi dudakları bir mantrayla kıpırdanmıyor, en yüksek rütbe Eno'ya sahip olan Solje ile konuştuğu için kıpırdanıyordu. Oniyenlerin Oni enerjisine bakışları tamamen farklıydı. Bu kadar savaşçının arasında karınca yuvasının içindeki hamam böceği gibi görünmesinin sebebi de

buydu. Onlar pür enerjiyi şekillendirmek için değil onu bir bütün olarak algılayıp kullanmak için eğitiliyorlardı. Bundan dolayı Oni onlar için yaşamın değişmez tek gerçeği idi. Savaşçılar Oni enerjisinden yardım alıp kılıçlarını ve vücutlarını kullanırken, bu rahipler kadim Onira kitaplarından okudukları büyülerini tekrarlıyorlardı.

Bir Oniyen'in Solje ile konuşmak için buralara kadar gelmesi şaşırtıcıydı. Genelde Oniyenler kendileri dışındaki herkesi aşağılar, kendilerini Oni'nin hakiki kullanıcıları olarak görüyorlardı. Fakat Astarti'nin genel görüşü bu olsa da, sınır görevinde onlara yardımcı olarak gelen genç bir Oniyen bu sabit fikrine farklı bir açıdan bakmasına sebep olmuştu. Tamri adındaki bu genç, Astarti ve arkadaşlarını gücünün son damlasına kadar korumuş, daha sonra yaralarının iyileştirilmesi için kente geri götürülmüştü. Astarti bu olaydan sonra ondan bir daha haber alamamıştı.

Salona giren Harin, Astarti'yi fark ederek yemeğini aldıktan sonra onun yanına oturdu. Kentin birliği çoğunlukla erkeklerden oluşuyordu. Çok az sayıda kadın vardı. Oysaki büyü savaşlarında Koşi'yi kurtaran efsanevi kadın savaşçıların destanları her gece çocuklar uykuya dalmadan onlara anlatılırdı. Fakat savaştan sonra ne olduysa bir şeyler değişmişti. Kadınlar üç çeşit tülünden yapılmış, yerlere değen etekleriyle geleneksel Koşi kıyafetleri giymeyi alışkanlık haline getirmiş, erken yaşta filiz ritüeline katılıp, ilk eş seçimini, süre dolunca da ikinci eş seçimini yapmakla daha çok zaman harcamaya başlamışlardı. Bu Astarti için sinir bozucu olsa da elinden geleni yapmaya çalışıyordu. Astarti kendi durumu sebebiyle kadın savaşçılar konusuna özel ilgi gösteriyordu. Kütüphanenin altını üstüne getirip destanlarla ilgili bütün bilgi kırıntılarını ezberlemişti.

Az sayıda olmalarına rağmen birlikteki savaşçı kadınlara büyük bir saygıyla yaklaşırdı. Harin de Astarti'yle çok yakın olsalar bile Astarti'ye karşı hep saygılı olmuş, savaşçı ruhu ve yetenekleri onu hep etkilemişti. Harin parmağını Oniyen'e doğru uzatarak konuşmayı başlattı:

“Bu kibirli turuncu çarşafın burada ne işi var sence?” diye sordu.

Astarti “turuncu çarşaf” yakıştırmasına kahkaha atarak karşılık verdi. Savaşçılar nasıl siyah-yeşil parlıyorsa, Oniyenlerin giyim anlayışıysa turuncularla örtünmektir. Astarti gülmeye ara vererek cevap verdi.

“Hadi ama Harin, hepsi de pislik değil bunların. Tamri vardı hani hatırladın mı?” dedi.

Harin bir süre durduktan sonra aklına bir şey gelmiş gibi kafasını kaşıyarak:

“Hatırladım ya. Hatta sana söylemeyi unutmuşum, bizim çocuklar duymuş da söylentiyi... Bu Tamri sınır görevine yine gelecekmiş. İyileşeli çok olmuş. Hatta sadece o değil bir sürü Oniyen gelecekmiş.” diye cevap verdi.

Astarti Tamri’in iyileşmiş olmasına mı yoksa sınır görevine birlikte gideceklerine mi sevineceğini şaşırmıştı. Sınır görevi için yarın sabah yola çıkacaklardı. Astarti:

“Cidden mi? Belki de Oniyen bunu konuşmaya geldi. Ne dersin?”

“Bu turuncu kafalıların ne düşündüklerini bilmek zor.”

Astarti ve Harin Oniyen’in olduğu tarafa meraklı gözlerle bakarak yemeklerini yemeye devam ettiler. Harin bu süre boyunca Oniyenlerin “tuvalete bile turuncu sıçtıkları”, “seksen beş tane çocuk yaptıkları”, “turuncudan en sonunda bıkip mor gibi daha da aptal bir renge geçecekleri” hakkında bir sürü şey söyleyerek Astarti’yi güldürmeye devam ettikten sonra ikisi birlikte eğitim salonuna gitmek için yerlerinden kalktılar. Salondan çıktıklarında bir kargaşa etraflarını sardı. Yemek katının altındaki katta büyük bir revir vardı. Kum şehrinin en iyi doktorları burada çalışıyordu. Aşağı koridor yukarıdan görülebiliyordu. Koridorda herkes ileri geri koşuşturuyor, sedyelerde yaralı taşıyorlardı. Astarti kadın korkuluğuna yapışarak olan biteni izledi. Bazı sedyelerdeki savaşçıların ölü olduklarına emindi. Diğerleri ise feci derecede

yaralanmışlardı. Bir savaşçının göğsünde kandan başka bir şey görünmüyordu. Harin bu görüntüye daha fazla dayanamadı ve pencerenin yanına yaslanarak Koşi kadınlarının dışarıda binanın önünde durarak yaktıkları ağıtı dinlemeye başladı.

*“Se pari nerine
Tun hani di re
Sora gu nape
Derene matu.”*

Astarti ağıtı cızırtılı bir sesle eşlik etti. Çünkü ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Bu ağıtın hangi dilde olduğunu kimse bilmiyordu. Belki de herhangi bir dilden bile değildi. Ama ağıt olarak kalmış ve kalmaya devam edecekti. Ağıt sesleri azaldığında Harin’le Astarti direğe atlayarak eğitim salonuna indiler. Astarti kılıcın gücünü bir an önce hissetmek istediği için uçarcasına hareket ediyordu. Öfkesini Oni’ye akıtıp kafasını biraz rahatlatmayı planlıyordu.

Haber çabuk yayıldığı için eğitimdeki herkesin suratı asıktı. Sınır görevinden sağ kurtulanların anlattığına göre Torgalar normal güçlerinin üç katı bir güçle saldırıyorlar, vücutları da garip bir renkle parılıyordu. Bu yüzden kum şehrinin savaşçıları yeterli gelmiyordu. Yarın Astarti de sınır görevine gidecekti. Onu korkutan ölüm tehlikesi değildi, Torgalarla karşılaşınca kendisinin ölümcül bir şeye dönüşecek olmasıydı. Özellikle bugün gördüklerinden ve öfkesinden sonra.

Oni enerjisiyle daha haşır neşir olan üst rütbelilerin yarattığı, etrafında dönen hedeflerine acımasızca saldırıyor, hedeflerin çıkış hızı arttıkça kendini zorlayarak inanılmaz hareketler yapıyordu. Son hedefin kafasını temsil eden kısmını kestikten sonra duvardan destek alarak ustaca yükseğe sıçramış, bir diğer hedefi sadece attığı tekmeye parçalara ayırmıştı. Harin Astarti’yi düşünceli bir şekilde izliyor, “acısını hafifletmenin bir yolu var mı acaba?” diye düşünüyordu. Gerçi kendisinin geçmiş de pek farklı değildi. Ailesini o da kaybetmişti. Fakat bu kaybın Torgalarla bir alakası yoktu. Annesinin ikinci eş seçimi vakti geldiğinde, annesi ikinci eş istememişti. İkinci eş seçimi kesinlikle kadınların yararına olan bir şey değildi. Bu gelen ikinci eş kadının ve onun eşinin mallarına ortak olur ve istediği kadar metres alabilirdi. Harin bu aptalca geleneğin sebebini hiçbir zaman anlamamıştı. Annesi ve babası bu yüzden kum şehrini terk etmek zorunda kalmışlardı. Yolculuk çok zor olacağı için onu dedesiyle bırakmışlardı. Daha sonraları anne babasından hiçbir haber alamamıştı. Dedesi de Harin’i eğitim binasına teslim ettikten sonraki

yıl ölmüştü. Geçmiş Astarti kadar trajik olmasa bile, kum şehrinde ve insanlarından nefret etmesine yetecek kadar kötüydü.

Gitme vaktinin geldiğini egzersize dalmış olan Astarti'ye hatırlatmak için ısıklık çaldı. Astarti'yle birlikte akşam yemeği yedikten sonra odalarına döndüler. Astarti hiçbir şey düşünemeyecek kadar yorgundu ve kendini yatağa bıraktı. Sabah olana kadar da gözünü açmadı.

Sabah 200 kişilik birlikle beraber merkezden ayrıldılar. Atlarına binerek Oniyenlerle buluşacakları şehrin biraz dışındaki alana gittiler. Oniyenler yaklaşık 50 kişi kadar varlardı. Savaşçı grubuna dahil olmaya başladıklarında turuncular ve siyahlar birbirine karışmıştı. Astarti Harin'le birlikte at sürüyordu. Uzaktan Tamri'yi gördüklerinde elleriyle işaret yaparak onu yanlarına çağırdılar. Tamri her ikisini de gördüğüne memnun oldu. İyileşme süreci konusunda uzun uzun konuştular.

Yolculukları bitmeye yaklaştığında savaşçılardan ve Oniyenlerden oluşan kalabalık beş farklı sınır kalesine gitmek üzere beşe ayrılıp yola devam ettiler. Tamri ise Astarti ve Harin'le kaldı. Üçü birlikte en uçtaki kalenin olduğu gruba katıldılar. Büyük duvarındaki yarıklar birçok yerde oluşmaya başladığı için her bölgeye bir kale inşa edilmişti. Ellerinde meşalelerle kaleye vardıklarında çimenlere kamp kurdular. Kale, geceyi geçirmek için değil devasa duvarlarıyla birlikte Torgalara geçit vermemek üzere dizayn edilmişti. Yolculuk herkesi epey yıpratmış olduğundan bir an önce uyudular.

Astarti sabah gözlerini açtığında Harin'i uyandırdı. Tamri çoktan uyanmış onlardan biraz uzakta meditasyon yapıyordu. Bir şeyler yiyerek keşif operasyonu için hazırlık yaptılar. Kalenin Eno rütbeli bir komutanı vardı. Onun verdiği emirlerle planı ezberleyip talim yapıyorlardı. Gitme vakti geldiğinde Tamri, Harin ve Astarti olası bir terslik anında birbirlerine güveneceklerinin sözünü veriyorlardı. Kaledeki askerlerle birlikte 50 savaşçı anca olabilmişlerdi. Tamri'nin de aralarında olduğu 10 Oniyen de eklenince 60 kişi oluyorlardı. Kaleden 20 kişilik gruplarla ayrılarak farklı keşif bölgelerine ilerlediler. Astarti önde Harin ve Tamri arkada birbirlerine yakın bir şekilde yürüyorlardı.

İki saat boyunca yürüdükleri halde hiçbir Torga'ya rastlamamışlardı. Aslında büyük duvarına daha iki saatlik yolları vardı. Bir süre dinlenme molası verdiler ve yanlarına aldıkları yiyeceklerden yediler. Astarti'nin morali merkezdekinden daha iyiydi. Harin Astarti'ye:

“Bu ormanları özlemiş olmalısın.” dedi.

Astarti ise, “Çocukluğumda ormanda tavşan kovaladığım günleri hatırlamak huzur verici gerçekten” diyerek iç çekti. Bu durum Tamri’nin ilgisini çekmişti;

“Ormanda büyümek harika bir şey olmalı. Kum şehrini ilk defa sınır görevine çıktığımda terk etmiştim. Bu ikinci defa oluyor ve ormanda olmak çok heyecanlı!” dedi.

Astarti ve Harin onun bu şapşal masumluğuna gülümsediler. Harin:

“O zaman dua et de başımıza bir şey gelmeden buranın tadını çıkaralım.” dedi.

Birlik yavaştan toplanmaya başlayıp ormanın derinliklerine doğru ilerlemeye başladı. Harin’in kokuyu ve sesi algılaması her zaman Astarti’nin güvendiği bir şeydi. Bu yüzden Harin durakladığında Astarti Tamri’yi durdurarak etrafı dinledi. Harin ağzını oynatarak Torgaların geldiğini işaret etti. Hepsi savaş pozisyonuna geçerek saldırıyı püskürtmeye hazırlandılar. Astarti Enon kılıcını şekillendirmiş, öfkeyle bir Torga’nın ağaçlıktan çıkmasını bekliyordu. Tamri en çok kullandığı mavi hücum taktiğiyle avucunda küçük mavi ölümcül toplar yaratıyordu. Harin kabzasını eline almış Oni’ye odaklanıyordu. Torgalar diğer savaşçılara saldırmaya başlamışlardı. Savaşçı gruplarını dağıtıyorlar ve herkesi farklı bir bölgede kısırmaya çalışıyorlardı. İlk Torga Astarti’nin tarafından gelmişti. Harin sekiz ya da dokuz Torga’nın etraflarını sardığını

fark etti. Astarti kılıcını sallayarak Torga'nın başına isabet ettirmeye çalıştı. Torga o kadar kolay kaçtı ki, Astarti bir saniyeliğine çok şaşırdı. Söylentiler doğrudu. Torgalar tuhaf bir ışıkla parıldıyor, inanılmaz çeviklikte hareket ediyordu. Ama yine de Astarti'ye rakip olamazdı. Astarti birkaç hamleden sonra Torga'ya uyum sağlamış, hatta iki Torga'yla birden dövüşmeye başlamıştı. İlk gelen Torga'nın kafasını kesmiş, diğer Torga'ya da ölümcül darbeyi indirmeye hazırlanıyordu. Bu sırada Harin bir Torga'yla mücadele ederken, arkasından başka bir Torga daha çıktı. Tamrin elindeki topları ustaca bu ikinci Torga'ya savurarak onu yere devirdi. Astarti ölümcül darbesini indirmiş ve gelen öbür Torgalarla mücadele ederek yolu yarmaya çalışıyordu. Diğerlerine:

“Beni takip edin! Bizi köşeye sıkıştırmaya çalışıyorlar.” diye seslendi.

Tamri ve Harin üstlerine gelen diğer Torgalarla geri geri Astarti'ye doğru giderek mücadele ediyorlardı. Astarti öldürdüğü yaklaşık sekizinci Torga'dan sonra bir boşluk olduğunu fark etti. Oniyeni ve arkadaşını çağırarak hızla ileri doğru koşmalarını çığlık çığlığa haber verdi. Koşmaya bir saat boyunca aralıksız devam ettiler. Torgaların sesi dört bir yandan duyuluyordu. Bu bir saat boyunca öne Harin geçerek arkadaşlarını Torgaların olmadığı bölgelere doğru getirdi. Sonunda biraz daha sakin bir yer bulduklarında kendilerini yere bıraktılar.

Bir süre böyle kaldıktan sonra Astarti etrafta ne olduğunu görebilmek için ağaca çıktı. Büyü duvarının yakınlarında bir grup Torga vardı. Fakat Torgaları sanki onların lideriymiş gibi bir araya toplayan ve onlardan oldukça farklı görünen biri vardı. Bu epey kafasını karıştırmıştı. Hızlıca aşağıya inerek Tamri'ye uzağı görebilmek için yapabileceği bir büyü olup olmadığını sordu. Tamri yapabileceğini söyleyince birlikte ağaca tırmandılar ve Tamri eliyle bazı hareketler yapıp bir şeyler mırıldandı. Mavi saydam bir küre oluşturmuştu. Bunu Astarti'ye vererek içinden bakmasını söyledi. Astarti hemen bakmak istediği yöne dönerek Torgaları yönlendiren o kişiyi bulmaya çalıştı. Bulduğunda ise ağzı bir karışık açık kalmıştı. Bu şey ne Torgaya benziyordu ne de insana. Torgalar gibi kısa boylu değil, ama saçları beyaz, dişleri sivriydi. Yüzü ise Torgalar gibi çarpık değildi. Torgaları bir çembere topluyor kollarını havaya kaldırarak bir şeyler söylüyor ve çemberde yeşil bir ışık patlıyordu. Işığın patlaması geçtiğinde Torgalar tuhaf bir renkle parlıyor ve hoplayıp zıplıyorlardı. Tamri kendine de bir küre yapmış ve olan biteni Astarti'yle birlikte görmüştü. Ağaçtan aşağıya indiklerinde gördüklerini Harin'e anlattılar. Harin de duruma oldukça şaşırmış görünüyordu. Astarti'nin aklında tek bir düşünce vardı ve diğerleriyle paylaştı.

“Onları daha yakından izlememiz lazım.” dedi.

Tamri bunun çok tehlikeli olabileceğini düşündü.

“Fark edilirse ne olacağını bilmiyoruz. O şey bizi yakalarsa...”

Astarti Tamri’nin sözünü kesti.

“Tehlikeli olduğunu biliyorum. Ama gitmemiz lazım.” dedi.

Harin yere oturarak kafasını toplamaya çalıştı ve bir süre sonra,

“Onlardan öğrenebileceğimizi öğrenelim ve sonra da kaleye geri dönelim.” diyerek fikrini söyledi.

Uzun bir tartışma sonucunda Tamri de gitmeyi uygun gördü ve toparlanıp Torgaların olduğu tarafa doğru harekete geçtiler. O kadar sessiz hareket ediyorlardı ki, Torgaların onları duyması imkansızdı. On dakikalık bir yürüyüşten sonra diplerine kadar gidip çalıların arkasına saklandılar. Torgaların lideri kalan bütün Torgaları da o tuhaf ritüel çemberine sokmuş olmalıydı. Çünkü hepsi tuhaf, çürük bir yeşil tonuyla parlıyorlardı. Tamri Torgaların liderinin konuştuğu dili anlamaya çalışarak bir süre dinledi. Sonra arkadaşlarına dönerek:

“Büyü savaşından çok öncelere dayanan bir dilde konuşuyor, biraz anlayabiliyorum. Ama sizi uyarmam lazım, bu dili kullanıyor olması pek iyiye işaret değil.”

Liderin söylediklerini tercüme etmeye çalıştı:

“Sanırım onları güçlendirecek bir kara büyü yapıyor. Ama sırf bu büyü için epey Torga öldürmüş olmalı. “

Tamri durumu açıklamaya çalışırken, Torgalar hareketlenmeye başlamıştı. Lider hepsini sıra haline getirmiş bir şeyler söylüyordu. Tamri:

“Hepsini ileriye, hattın ilerisine kalelerin olduğu yere gönderiyor. İyice gizlenin çabuk!”

Torgalar ordu halinde çalılıkların arasındaki insanları fark etmeden yanlarından geçip gitmeye başladılar. Gözleri zalim bir ışıkla yanıyordu. Liderleri bütün hepsini yolladıktan sonra arkasını döndü ve büyü duvarındaki yarığa doğru giderek öbür tarafa geçti. Harin bir süre etrafı dinledi ve Torgaların gittiğinden emin olduktan sonra çalılıktan çıkabileceklerini söyledi. Astarti çalılıklardan hızlıca çıktı ve diğerlerine fısıltıyla:

“Hadi! Duvardan geçmemiz lazım!” dedi. Diğerleri böyle bir şey söyleyeceğini tahmin etmemişlerdi çünkü büyü duvarından geçmek kesinlikle yasaktı ve eğer öğrenilirse idam cezasına kadar gidebilirdi. Öbür tarafta kötü büyü vardı ve eğer hayatı boyunca kendini Oni gücüne adanmış bir insan bu büyüden etkilenirse iki üç yıl boyunca değişime uğrayarak –ki bu çok acı verici bir deneyimdi- Torgaya dönüşürdü. Kum şehrinde değişime uğramadan fark edilen ve idam edilen bir sürü insan vardı. Harin Astarti’ye cevap verdi:

“Astarti! Bunun ne demek olduğunu biliyorsun, yapamayız böyle bir şey!”

Tamri lisandan tercüme yapmaya başladığından beri düşünceliydi ve Astarti’ye katıldığını belirterek Astarti’yi bile şaşırttı. Fazla zaman olmadığı için çabuk hareket etmek zorundaydılar. Yoksa liderin izini kaybedebilirlerdi. Astarti gitmek üzere hazırlandı.

“Hadi Harin tartışacak vakit yok” dedi.

Böylece üçü büyü duvarındaki yarıktan öbür tarafa geçtiler. Manzara gerçekten ürkütücüydü. Diğer taraftaki canlı yemyeşil orman, burada küflü, kokulu, çürümüş ve solmuş ağaçlarla doluydu. Hava birdenbire ağırlaşmıştı. Burası sanki binlerce iğrenç yaratığın yaşadığı bir inin içi gibiydi. Uzaktan Taro sesleri duydular. Sesten irkilerek, liderin bıraktığı izleri takip ederek iler-

lediler. Neyse ki izleri takip ettikçe Taro sesi azalmış, Tarolar geride kalmıştı. İnsan iskeleti gibi uzanan ölü ağaçlara çarpa çarpa sık ormanda ilerlemeye devam ettiler. Biraz ötede sık orman bitiyor ve bir açıklığa yaklaşıyorlardı. Açıklığa çıkmadan önce içerden dışarıyı gözetlemeye başladılar. Lider taştan yapılmış devasa bir yapının önündeydi. Birkaç büyümlü sözcük mırıldanmış ve kapıları açarak içeri girmişti. Ardından taş kapılar gürültüyle kapanmıştı. Tamri ve Astarti farklı sebeplerden dolayı ağızları açık bir şekilde bu devasa yapıya bakıyorlardı. Söze Astarti girdi:

“Bu-bbbu-bura-s-ıı...Buranın Kadın savaşçılarla bir ilgisi var!” dedi.

Astarti kekeleyerek kadın savaşçıların destanlarıyla ilgili kitaplarda bu yapıyı birkaç kez gördüğünü fakat resimlerin hiçbir açıklaması olmadan kitaplarda durduğunu söyledi. Tamri ise bambaşka bir şey düşündüğü için aklındakini açıklamaya çalıştı.

“Sanırım liderin nasıl diğer Torgalardan farklı olduğunu şimdi anlıyorum. Bu yapının adı Sooni. Sooni bizim tarihimizde hayat veren yer anlamına gelen bir kelimedir. Oni enerjisinin birleştiği nadir yerlerde yapılan binaların ismidir. İçerideki enerjiyle yirmi otuz yıl boyunca beslenenler şifa bulur. Burası bir deliyi bile iyileştirebilir. Ama bu kadar kötü büyüyle kaplı bir yerde nasıl hala ayakta kaldığını anlamıyorum.”

Harin anlatılanları duyduktan sonra bu lanet yerden kurtulmanın tek yolunun içeri girmek olduğunu fark ettiği için:

“Öğrenmenin tek bir yolu var.” dedi.

Açıklığa girdiklerinde doğruca Sooni’nin kapısına yaklaştılar. Neden hiç Torga olmadığını da tahmin edebiliyorlardı. Torgaların lideri bu gücü kimseyle paylaşmak istememişti çünkü. Aralarındaki tek Oniyen Tamri olduğu için kısa bir büyü mırıldandı ve kapılar boylu boyunca açıldı. Aynı zamanda bir sessizlik büyüü yapmıştı. Liderin binaya girdiklerini öğrenmesini istemezdi.

İçeriye girdiklerinde taşlara oyulu birçok Rün gördüler. Bütün duvarlar mükemmel birer işçilik harikasıydı. Tavan o kadar yüksekti ki, bunun bir illüzyon olduğunu anladılar. Çünkü dışarıdan o kadar da yüksek görünmüyordu. Oniyen binanın altında sıradışı bir enerji hissetti. Zaten lidere yakalanmak için fazla oylanmak istemiyorlardı. Tıpkı bir bukle gibi aşağıya inen merdiveni kullanarak ilerlediler. Merdivenler uzun yıllar kullanılmamışlığın verdiği rutubetle burunlarını kaşındırıyor ama duvarlar ve basamaklar hala sapasağlam duruyordu. Uzunca bir mesafe katederek aşağıya indiklerinde zifiri karanlık olduğu için Tamri bir ışık küresi yaptı. Duvarlarda köşesi bir kol

uzunluğunda sayılabilecek kare kare oyuklar vardı. Tamri başka bir ışık küresini tünelin ilerisine doğru yolladı. Üç arkadaş kürenin arkasından bakakaldılar. Çünkü küre gittikçe gidiyor, tünel devam ediyordu. Tamri duvarlardaki kare oyukların içindeki rünleri okumaya çalıştı.

“Burdakinde Senirra yazıyor, diğerinde de Yanne.” dedi.

Astarti bir süre düşünerek bu sözcükleri aklında tekrar etti. Senirra...Yanne... Cevabı bulduğunda neredeyse bağıracaktı.

“Bunlar kadın savaşçılardan ikisinin adı!” dedi.

Tamri heyecandan donup kalmıştı. Çünkü o an bunun ne demek olduğunu bir tek o anlıyordu. Kelimeler ağzından dökülmeye başladı.

“Anlamıyor musunuz? Bu ne demek biliyor musunuz?! Kadın savaşçıların her birini hayata döndürebiliriz demek. Onları diriltebiliriz demek!”

Yani aslında demek istediği şeydu: İnsanlar sırf bu yüzden savaşı kazanabilirdi.

İŞGAL-II

Yazar: Drake T. Wolfgang

Gözlerini zar zor açabilmişti ve o an gözlerinin önünde onlarca belki de yüzlerce buzul taneleri vardı. Her biri birbirinden farklıydı ve sürekli iç içe girip çıkıyor, farklı şekiller oluşturunuyordu. Çoğu zaman anlamlı bir figür meydana getiriyor, bazen de kendisine ait anıların değişik varyasyonlarını o buzul parçalarında görüyordu. Bunlara ek olarak da küçük bir ses duyuyordu. Minik bir borunun içerisinde ilerlemekte olan küçük hava partikülleri bir yerden başka bir yere transfer olurken, sanki neşe içinde şarkı söylüyordu.

Duyduğu ses onun bilincini az da olsa yerine getirmişti. Gözlerini tamamen açtığı anda kendini bir kapsülün içerisinde buldu. Önünde buzullaşmış bir cam vardı. Elleri ve ayakları serbest görünüyordu ancak hareket ettiremiyordu. Sürekli hissettiği ancak tamamen de rahatsız olmadığı soğuk yüzünden, vücuduna ait parçaların donduğunu düşündü o anda ama parmaklarını hareket ettirebilmesi bu fikri çabucak unutmasına sebep oldu. Kafasını yavaşça çevirip ellerine baktığı zaman bileklerinde görünmez kemerler olduğunu fark etti. Dikkat edilmeden bakıldığı an görünmeyen ancak farklı bir açıdan bakmaya başladığında havada ışık kırılmasına sebep olan birtakım kemerlerdi bunlar. Birkaç kez kollarını kaldırmak istediye de başaramadı. Aynı etkiyi bacaklarında denedi. Onlarda da işe yarayan bir sonuca ulaşamamıştı. Kurtulmak için etrafına bakma gereği hissedince içinde kapsülü incelemeye başladı.

İlaç kapsüllerinin şeklini andıran bir cismin içindeydi. Vücudunun genişliğinden en fazla üç-dört santim daha büyüktü. Dışarıyı görebilmesi için sadece küçük bir parçaya cam eklenmişti ve o da buzlanmıştı. Geri kalan her şey demir parçasıydı. Ya da ona öyle geliyordu. Kapsülün içinde işine yarayabilecek birkaç şey vardı. Onlardan bir tanesi camların yanından geçmekte olan küçük uzun kablolardı. Diğerleri sağ elinin ilerisinde metale yerleştirilmiş, ışıkları yanıp sönen, ne olduğunu anlamadığı panoydu. En sonuncusu göğsünün üzerinden çapraz geçen kemik rengindeki bir parçaydı. Kapsülün sol altından başlayan bu parça, sağ üste doğru uzanıp kapsülden dışarı çıkıyordu. Ne işe yaradığını anlaması için kafasını ileriye uzatması yetmişti. Bu parça kapsülün içerisine hava ile birlikte soğukluğu yayıyordu.

Kafasını biraz daha uzatıp o parçayı ağzı ile tutmaya çalıştı. Aklındaki planda parçayı koparıp, buzlanmaya son vermek vardı ancak ışık kırılmasını sağlayan kemerlerden diğeri de boğazındaydı. Çok az bir miktar kafasını ileriye atabilmişti. Parçaya yaklaştı fakat yeterli gelmemiştir. Aralarında sadece birkaç santim olan kemer, şimdi gözüne oldukça uzak geliyordu. Sağ elinin ilerisinde duran panoya parmaklarını uzatmayı denedi. Panoya dokunabiliyordu. Işıkların yaydığı ısının kaynağını hissedebiliyordu. Bu gözlemlediği şeyler oldukça hoşuna gitmesine rağmen hiçbir işe yaramıyordu. Hissetmekten daha başka şeyler yapılması gerektiğini biliyordu. Sağ elini yumruk yapıp panoya vurmaya çalıştı. Panoya tam yumruğu değecek iken kemer onu durduruyordu. Tekrar denedi. Olmadı. Bir kez daha denedi. Yine olmadı. Arka arkaya en az on defa daha denedi. Yine olmadı. Parmakları yetişiyordu ancak elini yumruk yapınca mesafe kısa kalıyordu.

Camların yanından geçen kabloları baktı. Hem sağ hem de sol taraftan iki parça kablo yukarıdan aşağı dikey olarak uzanıyordu. Kabloların içlerinde ise mavi ışıklar yanıyor, kapsülün ışık ihtiyacını karşılıyordu.

“Belki de elektriği de karşılıyordur.”

O kablolardan tekini koparabilirse, kurtulacağını ümit etti. Ancak daha göğsü üzerindeki parçaya ulaşamamış, sağındaki panoya dokunamamıştı bile. O kabloları ulaşmak için mucizenin ta kendisi gerekiyordu.

Kemerler ile bağlanmayan yerlerini aklına getirdi. Hiçbir uzvuna özgürlük sağlayamıyordu, onu anlamıştı. Ancak diğer yerlerini kullanabilirdi. Göğsünü ileriye kaldırmayı denedi ve aniden atıldı. Fakat geriye doğru düşünce, kapsülde dikey olarak değil yatay olarak yattığını da anlamış oldu. Vücudu geriye doğru düşüyordu. Kemerler yüzünden bunu anlamamıştı ancak göğsü bu konuda ona yardımcı olmuştu.

“Sedye gibi düşün. Sırt üstü bağlısın. Kemerlerden kurtulamıyorsun. Ne yapacaksın? Düşün!”

Göğsünü bir kez daha ileri itti ve geriye düştü. Bu hamlesinin de hiçbir işe yaramadığını düşünürken, göğsünün üzerindeki parçanın hafifçe kıpırdadığını fark etti. Göğsünü hareket ettirmek işine yaramıştı. Kendini tekrar ileriye itti. Parçaya bir kez daha çarptı. Yine itti. Yine çarptı. Her ittiğinde parça stabil halini biraz daha kaybediyor, kendi kendine titreşimlere giriyordu. Göğsünü son bir kez yine itti ve parçaya dokundu. Parça birkaç defa cızırdayıp göğsünün üzerine düştü. Bununla birlikte sağ üst kısma doğru ilerleyen kısmı da göğsünün üzerindeki ana mekanizmasının durması ile başının yanına düşmüştü.

“Güzel. Şimdi kafamın yanında duran şu kablonun aşağı inmesi lazım.”

Kabloyu belinin hizasına nasıl getireceğini düşünürken, göğsündeki parça tekrar cızırdamaya ve kendi kendine titremeye başladı. Aletin tekrar aktif olacağını düşünürken, parça harekete geçmişti. Kendi etrafında dönüyor ve kendisine bağlı diğer parçaları da sürüklüyordu. Bu durum işine gelmişti çünkü kafasının sağında bulunan kabloya benzer diğer parça da bel hizasına doğru yavaşça iniyordu. Ancak inerken küçük boşluklarından yaydığı bir hava zeminde hoş olmayan izler bırakıyordu.

“Bu kablolardan çıkan hava bir yerime çarparsa ne olacağını düşünmek bile istemiyorum!”

Kendini sol tarafa doğru atmaya çalıştı ancak bu sefer de solundaki parça aklına geldi. Eğer sola biraz daha yaklaşırsa diğer kabloya çarpacaktı. Vazgeçip eski haline döndü. Parça olabildiğince yavaş dönüyordu ancak saatin ters yönüne göre dönüyordu. Sağındaki kablo bel hizasına geldiği anda solundaki kablo başının yanında olacaktı. O anda kabloyu yakalamalıydı yoksa başının yanındaki parça ona istemediği acılar yaşatabilirdi.

“Tek bir şansım var. Kaçırırsam... Yanarım!”

Göğsündeki cihaz cızırdamaya, titreşmeye ve dönmeye devam ediyordu. Sağındaki kablomsu parçacık ise bu dönmeye katılıp bel hizasına iniyordu. Kendi tahminine göre on saniyeden az bir süresi kalmıştı. Kablo bel hizasına geldiğinde bileğini geriye çevirecek, kabloyu yakalayacak ve panoya sokacaktı. Buraya kadar her şeyi planlamıştı. Ancak kabloyu gözleri ile takip ederken son anda fark ettiği bir şey daha vardı. Kablonun daha ince gözenekleri vardı ve diğerleri gibi dondurucu havayı dışarı veriyordu. Bel hizasına gelen parçayı tuttuğu anda elinin bir kısmı kesinlikle donacaktı. Donmaması için yine kendi tahminine göre iki saniye süresi vardı. On saniye sonra kabloyu tutması, iki saniye içerisinde eli ile tutup çevirmesi ve panoya sokması gerekiyordu. Kablonun ağırlığını ve cihazın onu döndürme gücünü hesap etmemişti bile. Belki kabloyu tutamayacak, göğsündeki ana mekanizma onu kendisinden söküp alacak, diğer parça sol tarafından başına ve gözlerine isabet edip onu kör edecek hatta onu beynine kadar donduracaktı. Baştan beri yaptığı planının ne kadar saçma olduğu o anda aklına gelmişti ancak kablo da bel hizasına bu düşünce sırasında gelmişti.

Hızlıca bileğini çevirip kabloyu yakaladı. Gözeneklerden çıkan soğuk hava dalgasını avuçlarında hissediyordu. Avuçlarındaki garip yanma ve hissizlik de buna katılıyor, içine korku tohumlarını ektikçe ekiyordu. Bileğini çevirdi ve kabloyu beline doğru tuttu. Ancak kablo beline değmiyordu fakat avu-

cu da kavrama kabiliyetini yavaşça kaybediyordu. Öyle ki bileğinden destek alıp kabloyu sağa çeviremiyordu. Ucu halen beline bakıyordu. Parmaklarını kullanmaya karar verdi. Kabloyu parmaklarının arasından hızlıca geçirip panoya öyle sokacaktı. Elbette parmaklarının bazı eklemleri bu sayede donacaktı. Aklındaki uygulama kararı aldı. Çünkü eli giderek hissizleşiyordu ve göğsünün üzerindeki mekanizmanın çekim kuvveti, zar zor kavradığı parçayı da giderek ağırlaştırıyordu. Kabloyu, tıpkı madeni parayı parmaklarının üzerinden geçirir gibi geçirdi ve ucunu panoya doğru tuttu. Parmaklarının üzerindeki kısımlar donmuştu ve son anda kabloyu tekrar yakalayabilmişti.

Derin bir nefes alıp aşağı doğru baktı. Kablonun ucu panoya doğru bakıyordu ve ucundan çıkan hava, panonun ışıklarını buzlaştırıyordu. Avucunu hissetmiyor, parmaklarının üzerindeki kısımlar felçli gibi titreyip duruyordu. Aldığı nefesi hızlıca verdi ve hiçbir şekilde yan etkilerini düşünmeden kabloyu panoya soktu. Birkaç saniye içerisinde donan ve işlevsiz hale gelmeye başlayan pano, birkaç kıvılcım çıkartıp tutuştu. O ana kadar göremediği bir ampul tam başının üzerinde yanıp, bütün kapsülü yeşil renge boyadı ve mikrodalga fırınların sayaçlarının sıfırlandığı anda çıkardığı “tın” sesini çıkarttı.

Göğsünün üzerinde mekanizma durmuştu. Artık hava ve soğukluk vermiyordu. Panodan ufak tefek alevler çıkıyordu. Elindeki kablo ise kendi kendine titreşiyor, içindeki havanın geri kalan kısmını öksüre öksüre dışarı atıyordu. Camların yanından geçen kablolar ise yukarıdan aşağı yavaşça iniyordu ve en başından beri dışarıyı buzlu gösteren cam, eski haline dönüyordu.

“Soğukluk azalıyor. Alet durdu. Cam çözülüyor. Kurtuldum mu?”

Sağ elindeki parçayı bıraktı. Artık bir işe yaramayacağını biliyordu. Göğsündeki parçayı kendini yukarıya doğru iterek yanına düşürdü. Şimdi yaptığı tek şey beklemektir. Ne olacağını ve ne olmasını gerektiğini bekliyordu.

Camların yanlarındaki kablolar ortadan kayboldu. Panonun alevleri söndü ve başının üzerindeki ışık eski halini aldı. Cam ise son buz tanelerini de eritip dışarıyı olabildiğince şeffaf bir halde göstermeye başladı. Ancak bu onun beklediği bir şey değildi. Çünkü dışarıya baktığı anda hapishane ya da hastane gibi bir yer görmeyi bekliyordu. Fakat camın diğer tarafında bir çift göz vardı ve onun arkasında ise bütün bir dünya görünüyordu. Gerçekten de Dünya bir gezegen olarak gözlerinin önündeydi.

Kendisine bakmakta olan bir çift göz onu olabildiğince korkutuyordu. Çünkü bakan kişinin gülümsediği ve olabildiğince heyecanlandığı, göz bebeklerinden belli oluyordu.

İçinde bulunduğu kapsülün kapağı birkaç tıslama sonrası yavaşça açılma-ya, dışarı ise hassaslaşmış gözlerine garip bir ışık yaymaya başladı. Ellerini gözlerine götürdüğü anda her yerindeki kemerlerin çözüldüğünü fark etti. Sağ elindeki hisler yok olmuş, parmaklarının üzerindeki deri tamamen rengini kaybetmişti.

Kapsül tamamen açıldığında, istemsizce kendini yukarıya doğru atıp oturur bir pozisyona geçti. Garip bir şekilde hiçbir yeri ağrııyordu ve tutulmamıştı. Camın arkasındaki gözler aklına gelince, hızlıca gözlerini açtı ve kendisini kapsülden dışarı attı ve en yakın kapıya doğru koşmayı denedi ancak etrafında kapıya benzer hiçbir şey yoktu.

“Korkmanı gerektirecek bir şey yok. Sakin olur musun biraz?”

Kafasını çevirip gördüğü gözlerin sahibine baktı. Orta boylarda, kızıl ve renkli gözlü bir kadındı bu. Sürekli neşeliymiş gibi gülen gözleri ve kenarları kıvrılmış dudakları vardı. Çekici ve alımlı bir yapıya sahip olmaktan çok, sempatik vücut hatlarına sahipti. Üzerinde uzun beyaz bir önlük ve önlüğün altında kendisinin de anlamlandıramadığı garip bir giysi vardı. Kadının mahrem olarak adlandırılan yerleri, lateks deri ile kapalıydı ama diğer kısımlar olabildiğince açıktı.

“Neredeyim?”

Aklına gelen ilk soru bu olmuştu. Başına gelenleri, kadının kim olduğunu, niye kapsül içerisinde olduğunu sormak yerine bunu sormayı tercih etmişti.

“Sence?”

Soruya soruyla karşılık verilmesi bu hayatta belki de en sevmediği şeylerden birisiydi. Hiçbir zaman kendisine sorulan bir soruyu, başka bir soru ile geçiştirmemiş ya da böyle bir şeyi denememişti. Kadına dikkatli bakınca onun da böyle bir şey yapmadığını fark etmişti. Kadın kendisinden bir şeyler öğrenmeye çalışıyordu. Neyi olduğunu bilmiyordu ama meraklı gözleri kendisini ele veriyordu. Ona muhalif olmak yerine çevresine bir göz gezdirdi. Gerçekten de hastane tarzı bir yerdeydi. Odanın ortasında az önce içinden çıktığı kapsül vardı. Kapsülün dört bir yanında ise teknolojik aletler ve onlardan çıkan hologram ekranlar bulunmaktaydı. Etrafta kesici-delici hiçbir alet bulunmuyordu. Onun yerine garip şekilli tabancalar duvarları süslüyordu. Odanın şekli çokgendi. Göz ucu ile on kenar saymıştı. Kendisinin arkasında sadece bir duvar vardı. Diğer uçta ise cam gibi şeffaf bir maddeden yapılmış pencere gibi bir şey bulunuyordu ve manzara olarak dünyanın kendisi kullanılıyordu. Parmağını oraya doğru işaret etti.

“Dün...ya mı o?”

Kadın gülümseyerek kafasını sağa sola salladı.

“Ha? O mu? Bir saniye!”

Kadının gördüğü ancak kendisinin göremediği bir şey vardı. Çünkü kadın parmaklarını kaldırıp klavye tarzı bir şey kullanıyordu. Ancak bunu boşlukta meydana getiriyordu. Kadın parmaklarını kullanmaya son verir vermez, arkasındaki görüntü değişti ve yerini canlı bir şehrin silüetine bıraktı. Şehrin yolları denebilecek yerlerde ışıklar hızla yer değiştiriyor, binalara benzeyen konutların üzerindeki hologramlar farklı şekillere bürünüyor. Arada sırada ise siyah ile mor arası değişen gökyüzünde garip patlamalar yaşanıyor ve patlamalar söndüğünde yerini büyük uzay gemilerine bırakıyordu.

“Dünya’da değil miyim?”

Kadın yavaşça yanına doğru gelmek için hamle yapınca, içten içe savunma pozisyona geçti. Elini beline, sırtına ve bilumum yerine atıp kendini savunabilecek bir şeyler aradı ancak son hatırladığı anılardan kalan eşyalarının hiçbirini bulamadı.

“Sana zarar vermeyeceğim. Ve evet. Şu an başka bir gezegen üzerinde bulunuyorsun. Seni buraya getirtmek için çok fazla uğraştım. Zor oldu. Ama başardım.”

Kadının söylediklerinden bir şey anlamamıştı ancak içinde bulunduğu durumu kavramaya çalışmak için, onun söylediği her şeyi beyinde analiz etmeye çalıştı. Kadın onu buraya getirtmişti. Dünyadan gelmişti ve başka bir yerdeydi. Ancak kadın, kendisi gibi sadece bir insandı. Neden başka bir gezegende normal bir insan vardı? Niye kendisi tüpün içinde idi? Burada ne işi vardı? Kafasındaki onlarca soruyu çözmeye çalışırken, istemsizce onlara yenilmişti ve cevaplarını alabileceği tek kişi karşısında duruyordu. Onun yöntemleri ile oynama kararı alıp silkindi ve kendine geldi. Kadına yavaşça yaklaştı ve kapsülünde üzerinde bulunduğu masanın kenarına gelip oturdu.

“Seni dinliyorum. Anlat.”

Kadın gülümseyerek görünmez klavyesine geri döndü ve parmaklarını oynatmaya başladı. Bir yandan da gözlerini sık sık açıp kapatıyor, bütün bir odayı doldurmuş heyecanını daha da yoğun yaşıyordu. Bu sırada kadının arkasında ve onun tam sol tarafında duran duvarın üzerindeki aletlerin görselleri silindi ve yerine birtakım grafikler geldi. Grafiklerin bazı yerlerindeki yazılar ya da yazıya benzeyen işaretler, hiçbir dile benzemiyor, kendince bu şekillere, kendi dilindeki harflerden bazılarını uydurmaya çalışsa da başara-

miyordu. Kadın onun duvarda oluşmuş holograma dikkatli bir şekilde baktığını görünce gülümseyerek klavyesine daha hızlı basmaya başladı.

“Pardon! Hemen düzeltiyorum”

İşaretlerin hepsi silinip dünya diline çevrildi ancak işaretlerin çevrildiği dil, İbraniceydi.

“İbranice mi? Gerçekten mi? İbranice biliyor muyum sence?”

“Hmmm. Önümde yüzlerce dil seçeneği var. Hangisi bilmiyorum ki!”

O anda baştan beri fark etmediği bir şeyi fark etmişti. Kadın onun dilini konuşabiliyordu. Aynı lehçeye hatta aynı şiveye sahiplerdi. Ancak onun dilinin ne olduğunu bilmiyordu.

“Benimle konuşabiliyorsun. Dilimi biliyorsun. Ama çeviremiyorsun öyle mi?”

Kadın gülümseyerek parmakları ile ağzını gösterdi ve konuşmaya başladı.

“Dikkat edersen ben konuştuğum zaman ağzımdan aslında çıkan kelimeler çok farklı. Senkronu aynı değil. Yani seninle konuşan ben değilim. Aslında benim ama bunu senin diline çeviren arayüz. Aaaa Arayüz! Dur!”

Kadın hızlıca klavyesine geri döndü ve tuşlara bastıktan sonra arkasındaki grafiğin üzerindeki İbranice yazılar birdenbire Türkçeye dönüştü. Grafiklerin üzerindeki yazıları okurken kadın kendisi ile konuşuyordu. Hem grafikleri incelemeye çalışıyor hem de kadının *senkron bozukluğuna* dikkat etmeyi deniyordu. Kadın gerçekleri söylemişti. Konuşması farklıydı. Ağzından farklı kelimeler çıkıyordu. Ancak o Türkçe duyuyordu. Bunun nasıl olduğunu sorgulamak yerine kafasını holograma çevirdi. Üzerinde onlarca grafik ve görsel vardı. Görsellerin hepsi farklı bir uzaylıya aitti. En alttan ikinci görselde ise kendisi vardı. Görsellerin yanlarında ise uzun renkli çubuklar bulunuyordu. Bu çubukların hepsinde de farklı sayılar yazıyor ve hepsi başka şeyleri betimliyordu. Mavi çubuk atmosfer, kırmızı çubuk sıcaklık. Turuncu çubuk nem oranı, yeşil çubuk hastalıklar ve mikroplardı. Sarı çubuk adaptasyon seviyesini anlatıyor, beyaz çubuk ise direnç göstergesini. Hepsini tek tek inceledi ancak hiçbir şey anlamadı. Tek fark ettiği kendisine ait bazı çubuklar diğer uzaylılara göre oldukça düşüktü. Bazıları ise oldukça yüksekti. Benzer olanlar da vardı. Ancak diğerlerine göre oldukça *orantılıydı*.

Kadın klavyesi ile işini bitirip ona arkasını döndü. Sağ elinin parmaklarını şıklatı ve elinde küçük hologramdan yapılmış bir kalem belirdi. Duvara yansıyan holograma doğru yürüdü ve kendisine ait görselin ve grafiklerin olduğu kısmı tamamen yuvarlak içine aldı.

“Fark etmişsindir. Buradaki değerler senin ırkının özelliklerini gösteriyor. Aslında senin özelliklerini gösteriyor. Senin ırkın, sana göre biraz daha düşük seviyede. Bunun sebebinin kıyafetler olduğunu düşünüyorum ama konumuz bu değil. Konumuz diğer uzaylılara karşı olan üstünlüğün diyebiliriz. Ya da onları egale...”

“Dur dur dur! Ne diyorsun sen? Ne egalesi? Ne üstünlüğü? Ne anlatıyorsun?”

Kadın gülümseyip başını yere doğru eğdi ve gözlerini birkaç kere hızlıca kırpıttıktan sonra kendisine döndü.

“Baştan başlayalım o zaman. Eunviya-2 adlı bir gezici istasyondayız şu an. Sen iki dünya yılı boyunca buradaydın. Önceki iki yılını ise dünyada geçirdin. Şimdi ise...”

“Dört mü? Savaş peki? Ona ne oldu? Ne dört yılı!”

“Peki daha da başa gideceğim o halde.”

Kadın klavyesinden birkaç tuşa bastı ve duvara yansıyan hologramı değiştirdi. Grafiklerin yerini başka şeyler almıştı ve savaşın seyrini gösteren tablolar ile savaş sırasında çekilmiş videolar ekranın belirli köşelerinde akıp duruyordu.

“Dört yıl önce Halbei ırkı dünyaya savaş açtı. Sizin tabiriniz ile işgal etmedi. Dünya liderleri zaten olan biteni biliyordu. Halbei ırkı huzurlu bir yaşam geçirmek için Dünya’ya yerleşmek, insanlara daha yüksek bir teknoloji sunmak istiyorlardı. Ancak sizin liderleriniz bunu kabul etmedi ve Halbeiler ile irtibatı tamamen sona erdirdi. Ancak sizin bilmediğiniz bir şey vardı ki bazı halklar için gelenekler oldukça önem taşırdı ve Halbeiler kabalığı asla kaldıramazdı. Bütün bir evrimleri boyunca nazik bir halk olarak bilinen Halbeiler, sadece tek bir kabalık yüzünden size savaş açtı. Düşünebiliyor musun? Maden değil, mineral değil, elementler değil... Sadece bir davranış biçimi! Dünya liderleriniz kibarca teklifi reddedip insanların buna hazır olmadıklarını söyleselerdi... Bunlara hiç gerek olmayacaktı.”

“Saçmalıyorsun! İşgal ettiler bizi! Dünyamızı yok etmeye çalıştılar!”

“Öyle mi? Peki izle o halde!”

Ekrandaki görüntülerin içinde başka küçük bir hologram belirdi bir anda. Bu bir kutucuktu ve içinde yine anlamadığı dilde seçenekler vardı. Kadın klavyesi ile seçeneklerin ortasında kalan uzunca yazılmış olanı seçti. Hologram

bir anda değişti ve yerini karşılıklı konuşan görüntülere bıraktı. Bir tarafta *Halbeiler*diye kendisine anlatılan halkın liderleri olduğunu düşündüğü kişi vardı. Çünkü diğer tarafta ise Dünya’da yüzleri ve kişilikleri çok iyi bilinen liderler durmaktaydı. Neredeyse küçük-büyük her ülkenin lideri korku ve endişe içinde duruyordu. Kadın kafasını kaldırıp tavana doğru bağırdı.

“Ara yüz! Simultane çeviri! Sesi çoğalt!”

Hologramın yürüttüğü videonun sesi gelmeye ve videoda konuşan kişilerin konuştukları diller anında Türkçeye çevrilmeye başlandı. Duvardaki holograma daha da odaklandı ve karşısındaki dört yıl öncenin tarihini seyre koyuldu.

Halbeiler Dünya liderlerine kendilerini tanıttı ve onlara her konuda yardımcı olabileceklerini söyledi. Bir yandan da insanların evrimini tamamlayamadığını, halen ilkel olduklarından bahsetti. Dünya liderleri aşağılanmış duygusuna kapıldıklarını söyleyip Halbei Liderine isyan edince, karşısındaki canlı özür dileyip onlara bir anlaşma sundu. Anlaşmaya göre insanlarla birlikte yaşayacaklardı ve onlara olabildiğince nazik davranıp geliştireceklerdi. Eğer popülasyon hızlı bir şekilde artarsa, yörüngedeki istasyonlarına insanları nakledecek ve başka gezegenlerde yaşamalarını sağlayacaklardı.

Fakat Halbei lideri bunları söyledikten sonra büyük bir tartışma çıkmıştı. Ama çıkan tartışma iki ırk arasında değil, Dünya Liderleri arasındaydı. Daha yeni savaştan çıkmış iki ülkenin lideri birbirlerine hakaret etmiş, savaşta yenilgiye uğrayan taraf, diğerini suçlamaya başlamıştı. Diğerleri ise bu durumdan *“Amerika’nın oyunu bunlar!”* diyerek içinden çıkmaya çalışmıştı. Kendi ülkesinin lideri ise sadece dinlemek ile yetinmiş, sesini çıkartmamış, arada sırada küçük ülkeleri pohpohlamıştı.

Halbei Lideri bu durum karşısında bir süre sonra yeniden görüşmek istediklerini söyleyip onlardan ayrılmak için izin almış ve yayını kesmişti. Ancak dünya liderleri karşılıklı hakaretlerine devam etmişti.

Kadın tekrar başka bir kutucuk çıkartıp, başka bir seçeneğe geçti. Bu önceki videonun devamı niteliğindeydi. Kadının başta anlattıkları bu videoda gerçekleşmişti. Halbei Lideri önerisini sunmuş, liderler yine kavga etmiş ve hepsi toplanıp Halbei Lideri’ne olabildiğince hakaret etmiş ve *“Bu gösteriye katılmayacağız! Amerika elinden geleni arkasına koymasın! Gücüne güvenen varsa saldırın!”* şeklinde karşılık vermişler ve yayınlarını teker teker kesmişlerdi. İzlediği iki videonun da başından beri sakin kalan Halbei Lideri sinirlenmişti ve kabalığa karşı olan nefretini açıkça belli etmişti. Kendi yayını

kesmeden de savaşın ilan edildiğini, dünya liderlerinin yaşam enerjilerinin fiilen sona erdiğinden bahsetmişti.

Video sona erdiği anda dönüp kadına baktı. Gözlerinde onlarca soru, aklında ise o soruların devamı vardı.

“Sana demiştim. Sizin liderleriniz bu duruma sebep oldu. Kaba davranmak başınıza iş açtı. Yaptığınız filmleri, yazdığınız hikayelerin hepsini okudum sen buraya gelene kadar. Konularınız hep aynıydı. Dünyanın işgali hep madden için, mineral için ya da materyaller içindi. Ya da sizi öylesine yok etmek içindi. Ancak bunların hiçbirine ihtiyaçları yoktu Halbeilerin... Öyle ki ticaret alanında en büyük paya sahiplerdir onlar evrende. Sizin dünyanın onlar için... Hım... Köy. Evet köy! Siz evrende küçük bir köydünüz aslında.”

“Yakılıp yıkılmak için geçerli bir sebep mi sence bu? Küçüğüz diye yıkılmamız mı lazım?”

“Söylediklerimden bunu anlamana şaşmamalı. Bir dünyalısın sonuçta. Ayrıca yakıp yıkılmadınız. Sadece savunma ve saldırı gücünüz tamamen yok edildi. İnsanlarınız ya da halklarınız halen yaşıyor. Fakat ülke diye bir şey bulunmuyor artık Dünya’da. Ülkelerinizin sınırları kaldırıldı. Ve daha birçok şey daha var. Onları zamanla anlatırım. Konuşmamız gereken başka şeyler var.”

“Dört yıldır neden uyuyorum ben? Burası gerçekte neresi?”

“Başta da söylediğim gibi Eunviya-2 adlı bir istasyondasın. Ben insan değilim. Görünüşümü yabancılık çekme diye değiştirme kararı aldım. Karakterime uygun en yakın insan şekli buydu ve ben de onu referans aldım. Aklında soru işareti kalmaması için söylüyorum; referans aldığım kişi yaşıyor. Dünya’da bir yerlerdedir şimdi. Sana gelince... Sana birtakım sorular sormam gerekiyor. Hazır mısın?”

“Benim sorularım...”

“Cevaplayacağım. Şimdilik senin cevap vermen gereken bazı şeyler var. Şimdi...”

Kadın klavyesindeki birkaç tuşa basarak hologram görüntüsünü eski haline getirdi. Görüntü içerisinde yine kendisi vardı ve kendisini içerisinde alan daire halen duruyordu. Kadın klavyesini bırakıp hologram kalemini çıkarttı ve diğer görüntünün yanına birtakım yazılar getirdi. Ancak bu yazılar Türkçe değildi ve öncekilerden daha da karmaşık bir düzene sahipti.

“Son savunma hattında bir askerdin değil mi?”

“Yazmandım.”

“Nasıl yani?”

“Savaşmadım. Bir tane kurşun bile sıkmadım. Benim görevim yazmanlıktı. Haberleşmeyi sağlardım. Mektup yazılırsa yollardım. Paket ve mühimmat teslim alır ve teslim ederdim.”

“Neden?”

Ayağa kalkıp cılız bedenini gösterdi. Sağa ve sola birkaç kez döndükten sonra elleri ile bütün bedenini ön plana çıkarttı.

“Zayıfım. Adam akıllı koşamam. Vücudum çabuk yorulur. Fazla ağırlık kaldıramam. Kollarım da güçlü sayılmaz.”

“Kapsülün içinden çıkabildin ama?”

“O kadar zor değildi. Kabloların devreye çarptığı anda onları soğutup durduracağını düşündüm.”

“Ama kablolar düşündüğün kadar hafif değil. Orada ise bir devre yoktu.”

“Işıkları olan bir panel vardı orada. Olması lazım!”

Kendisini kapsülün yanına attı hızlıca ve içini incelemeye başladı. Söktüğü kablolar orada duruyordu ve kabloyu soktuğu devre... Orada öyle bir şey yoktu. Soğuktan kırılmış metalimsi bir yüzey vardı ve içinden onlarca başka kablo geçiyordu. Ancak herhangi bir devre ya da ışık göremiyordu.

“Ama bir devre vardı burada! Kutu gibiydi. Sanki üzerinde düğmeler vardı. Kapak sanki onlarla açıp kapatılıyordu.”

“Ona dokunmayı denedin mi?”

“Kollarımda kemerler vardı! Kıpırdayamıyordum.”

“Güç alanlarını mı diyorsun? Onlar seni zapt ederken parmaklarını bile oynatmazsın. Sen kabloları nasıl söktün?”

“Ellerimle! Göğsümle! Parmaklarımla! Başka nasıl yapacağım sanki?”

“Bak... Kollarında ayaklarında ve boynunda güç alanları vardı. Senin tabirin ile kemerler... Bunlar seni zapt etmek için var ve vücudunda nerede takılı ise o yeri kısmi felce uğratar. Yani parmaklarını hareket ettiremezsin. Göğsünü, ayaklarını ya da başka bir yerini. Onların içinde hareket edebilmen... Muazzam.”

“Anlamıyorum.”

“Anlamamı beklemiyorum. Diğer soruya geçiyorum.”

“Ama...”

“Diğer soru!”

“Tamam...”

“Seni bulduklarında üzerinde iki adet kıyafet vardı. Biri Halbeilere ait bir hakimiyet zırhıydı. Diğer ise askeri üniformandı. Hakimiyet Zırhı’nı nasıl buldun?”

Kendisini bulduklarından bahsetmişti kadın. O anda aklına en son yaşadığı şeyler gelmeye başladı. Üzerindeki üniforma ve altında sakladığı diğer kıyafet ile savunma hattına gitmişti. Orada briefing aldıktan sonra, başka silahlarla kuşandırılmış ve eğitimsiz sefere yollanmıştı. Dördüncü taburun en son askeri olarak da tarihi bir binaya konuşlandırılmıştı. Oradaki görevi, gelen saldırıları püskürtmek ve ilerleyen uzaylıları durdumaktı. Ancak binadaki yerini alır almaz, üstleri onun bütün silahlarına el koymuş, çantası ve üzerindeki kıyafetlerle onu binanın yer altındaki tünellerine yollamıştı. O aşağı inerken de ne kadar ezik olduğunu ve Dünya’yı bile koruyamayacak bir karaktere sahip olduğundan bahsedip durmuşlardı. O ise çantasındaki uzaylı silahına ve üzerindeki zırha sarılıp, kendine ait güvenini sağlamlaştırmıştı. Ancak yer altına indiği anda eskisi gibi sadece bir masa ve sandalyeye kavuşmuş, önüne atılan haberleşme cihazları ile üslere bilgi verip durmuştu. Bir süre sonra ise üstünde bulunan bina saldırıya uğramış, tek hamle ile yok edilmiş ve kendisi oluşan bir göçüğün altında kalmıştı. Son hatırladığı şey ise yoğun bir şekilde içine çekmeye korktuğu, tozlu havanın son tanecikleriydi.

“Beni nasıl buldunuz?”

“Soruma cevap vermen...”

“Nasıl dedim!”

“Üzerindeki zırhta yer belirleyici sinyaller var. Ayrıca zırh giyen kişi için koruma görevini üstleniyor. Yani senin ırkın için ölümcül olacak o göçükten sağ çıkmanı sağlayan o zırhtı. Ayrıca seni bulmak zor olmadı çünkü seni göçükten çıkartan zırhtı. Halbeiler seni havada süzülürken buldular.”

“Anlamadım.”

“Hakimiyet zırhı birçok alanda etkilidir. Bu yüzden adı Hakimiyet. O zırh ile yer çekimine karşı koyabilirsin, kendinin binlerce katı ağırlığındaki eşyaları

kaldırabilirsin, hiç koşamadığın kadar hızlı koşabilirsin. Ama sanırım sen zırhı hiç denememişsin.”

“Nasıl çalıştığını bilmiyordum ki.”

“Sen sadece eyleme geçecektin. Zırh geri kalanını hallederdi. Peki soruma geri dönelim. Nasıl buldun zırhı?”

O ana kadar zırhı ve diğer eşyaları nasıl bulduğunu anlattı. Onları nasıl sakladığını ve onlar hakkındaki tuttuğu notlardan da bahsetti. Hepsini en küçük detayına kadar söyledi ve içinden gelen hislere güvendiği için, hiçbir şeyi saklama gereği duymadı.

“Peki nasıl giydin?”

“Sadece giymek istedim. Normal bir kıyafet gibi üzerime geçirdim.”

“Zırhlar dnalara göre kodlanır. Yani senin giymene imkân yoktu. Zırhın kendini salması ve giyer giymez üzerinden çıkması lazımdı. Bunu nasıl başardın?”

“Bilmiyorum. Sadece incelemek için açmayı denemiştım hepsi bu.”

“Zırhın özelliklerini bozmuş olmalısın. Diğer cihazların neden doğru düzgün çalışmadığını şimdi anlıyorum. İlkel insanların taş ve sopalarla ona buna vurması gibi eşyalara zarar verdin yani.”

“Hayır! Benim amacım o değildi.”

“Çok özür dilerim. Bunu yapmak istememiştım. Kendi kibrime yenik düştüm. Ben özür dilerim.”

“Halbeilerdensin sen değil mi?”

Biterken Çalışıyordu: Guy Mitchell -Heartaches By The Number

Malatr Lewifordun Kronikleri: Sokaklar ve Lağımalar

Yazar: Atheras

8 ay 20 gün

Kış artık kutsal şehir Maat'ta iyice yüzünü göstermişti. Bütün açık sarnıçların donmuş olanları da çocuklar için eğlence olmuştu. Bu süre içerisinde Kralın kişisel muhafızları olan Altın Kalkanlar şehri terk etmişti ve şehri korumak bize kalmıştı. Bazen sadece kış aylarını düşünüyorum. Ne kadar acımasız ve gaddar bu aylar! Ama kış ve yağan karlar olmasa barajlarımız dolmaz ve ekinlerimiz sulanmaz.

8 ay 22 gün

Bu sabah içtima seslerine uyandım; soğuk havaya değil, güneşe değil, içtima sesine. Kaptan Strauss ile birlikte Wunthar, birliğe yeni katılmış olan gençleri eğitiyordu. Bu bana birkaç sene önceki Demirdağ Savaşı'nı hatırlattı. Maat'ın kuzeyinde eskiden yüzey cüce köyleri vardı ve bir iki tanede elf şehri. Bunlarla sürekli ittifak halinde olunur ve kuzey doğudaki Kabilelere karşı sürekli bir hat oluşturulurdu. İmparator Balsamon bu ilkel kabileleri sonsuza kadar yok etmek için Drakonias Krallığı'ndan ve Leonias Krallıkları'ndan 2000'er adam göndermesini rica etti. Bütün ordular Demirdağ Tepesi mevziinde buluşmaya başlamışlardı ve orduların şimdiden kuvveti 15000 kişiydi, bunun sadece 5000'i süvariye.

Çok geçmeden mevkilerimiz düşman tarafından fark edildi ve hemen saldırıya uğradık. Acemi cüce kalkancı birlikleri kalkanlarını yanlış açıda tuttukları için, kalkanlar bir rampa görevi görerek bütün kızıl okçuların düşmanın hafif süvarisi tarafından yok edilmesine neden oldu. 15,000 kişilik ordunun yaklaşık 4000 piyadesi o gün amaçsızca orada can verdi ve İmparator Balsamon bütün yüzey cücelerini güneye, kendi ırkdaşlarının yanına sürdü. Elfler de bu köylere el koydu.

8 ay 25 gün

Yeşil Bölge'de yaşayan çiftçiler ve halk, su kaynaklarının yeşil aktığını ve çürümüş et gibi koktuğunu söyledi. Maat Şehri'ndeki Yeşil Bölge, şehrin diğer

kısımlarından duvarlarla ayrılmış bir bölgedir. Orada sadece çiftçiler ve tarım işi ile uğraşanlar yaşar. Eğitim seviyeleri genel olarak diğer bölgelere göre çok yüksek değildir. Bu yüzden suya sık sık hayvan ve insan cesedi bırakırlar. Suyun yeşil gelmesi de herhalde yükselen sular yüzünden lağımdan gelen yosunlardı. Ama geçen aylardaki sabotaj olaylarından sonra ihmal etmemek lazım.

8 ay 26 gün

Bunu nasıl yazsam bilmiyorum... Suda ceset yoktu. Yosunda yoktu ama Navis çeşmesinden akan su çimen rengini almıştı ve koku o kadar yoğunluğu insanlar hasta olmuştu. Cholek ve ekibi hemen gelen suyu kesip çeşmenin kaynağına inmemiz gerektiğini söyledi.

İndiğimizde ise gördüğümüz manzara korkunçtu: son birkaç ayda kaybolmuş bütün herkesin cesedi bu kuyunun dibindeydi; su yüzünden çürümüş ve şişmiş bir haldeydi. Yeni askerlerden biri olan Terkif, bana bunu nasıl bir canlının yapabileceğini sorduğunda aklıma bir cevap geliyordu ama ona sadece “Kara Büyü bu, dışarıda Kralımız alanda savaşırken bizimde görevimiz halkımız için savaşmak!” diyebildim.

Tünelin sonuna doğru daha önce orada olmayan bir oda vardı. Acele ile yapılmış ve çeşitli kan ve tuz ayinleri için düzenlenmiş gibiydi. Girişinde, birkaç ay önce Hayvan Pazarı’nın altında gördüğümüz hexlerin aynısı vardı.

8 ay 27 gün

Vauen Caddesi’nin başını ve sonunu kapatıp kamp kurduk. Gaghiardi ve Kaptan Strauss da bize katıldı. Onlar bu garip sembollerin anlamlarını incelerken ben ve Krokernea, çevre sokakları araştırıyorduk.

Akşamüstü

Krokernea ile kampa geri dönüp günlük kıyafetlerimizi giydikten sonra 3-4 sokak ötedeki Buğulu Bardak Hanı’na gitmiştik. Yanaklarına sarkan bıyıkları ve koca göbeği ile hancı gelip “Bademli Tavuk ve Siyah Bira var. Sizin gibi yolcuları hep doyurur” dedi. Krokernea Maat İmparatorluğu’nun güneyinde bir şehir olan Chohaz’dan geliyordu ve kendine has bir aksanı vardı. “Tabii ki siz nasıl uygun görürseniz. Biz zaten yemekten sonra Kara Demir işleyen ustanın yolunu tutmak zorundayız” dedi. Bunu söylemesi ile birlikte yan masalardaki konuşmaların seyri anında, güneylilerin hala kuzeye ticaret için gelip gelmemesiyle ilgili bir konuya doğru değişti.

Akşam

Kampa geri dönerken bizi biri takip etmeye başladı. Sokağı aydınlatan meşalelerden görebildiğim kadarıyla bu kişinin kıyafetleri bordo ve kırmızı renkliydi. Arkamı dönüp ona bakmak istediğimde ise o çoktan gitmişti. Krokernea bana “Efendim bunlar Kızıl Hançer Suikastçıları. Daha çok güneyde bulunurlar ama şu anda Maat’ta bir İmparator olmaması yüzünden bu kadar kuzeye gelmiş olmalılar. Derhal kampa yetişmeliyiz”.

Vauen Sokağı’nın başına geldiğimizde kamptan boru sesi gelmeye başladığını duyduk. Bu ses cüce Cholek’in uzun zamandır kullanmadığı savaş borusundan geliyordu. Manzara korkunçtu: yeni erler daha bir kılıç hamlesi bile yapamadan Suikastçılar tarafından öldürülüyordu. Gaghiardi ve Kaptan Strauss yaşlarına rağmen tek başlarına şimdiden 2-3 tane suikastçıyı öldürmüştü. Choleke ve ekibi lağımdan çıkan solucan benzeri mahlûkları öldürmekle meşgullerdi. Bu sırada ben, Güney Kapısı’nın yavaş yavaş açılmaya başladığını fark ettim.

YAZARIN NOTU: *Maat İmparatorluğu bir İmparator – Kral sistemi ile yönetiliyor. Şu an Maat İmparatorluğu’nda Matnoch hanesine ait bir İmparator olmadığı için tahtta Maat Şehri’nin Kralı oturuyor.*

